

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
DİNLER TARİHİ ANABİLİM DALI

MISIR KIPTİ KİLİSESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ekrem SERT

BURSA 2017

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
DİNLER TARİHİ ANABİLİM DALI

MISIR KIPTİ KİLİSESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ekrem SERT

Danışman:
Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI

BURSA 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

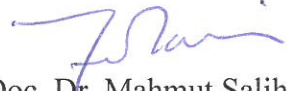
Felsefe ve Din Bilimleri, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda, 701421041 numaralı Ekrem SERT'in hazırladığı "Mısır Kıpti Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 21.07.2017 günü 13.30-15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI
Uludağ Üniversitesi

Üye

Yrd. Doç. Dr. Süleyman Sayar
Uludağ Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Salihoğlu
Üye

21/08/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/07/2017

Tez Başlığı / Konusu: “Mısır Kıptî Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu”
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin, 1/06/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

Kaynakça hariç

Alıntılar hariç/dahil

5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28/07/2017

Adı Soyadı:

Ekrem SERT

Öğrenci No:

701421041

Anabilim Dalı:

Felsefe ve Din Bilimleri

Programı:

Dinler Tarihi Yüksek Lisans

Statüsü:

Y.Lisans Doktora

Danışman

28/07/2017

Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum “Mısır Kıptî Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

04/07/2017

Adı Soyadı: Ekrem SERT
Öğrenci No: 701421041
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Programı: Dinler Tarihi Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar	: Ekrem SERT
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Dinler Tarihi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xii+111
Mezuniyet Tarihi	: .../... /2017
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI

MISIR KIPTİ KİLİSESİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Mısır Ortodoks-Kıptî Kilisesi, Hıristiyanlık içerisinde kendine has duruş ve tutumu ile her zaman farklı olmuştur. Kadıköy Konsili'ne (MÖ. 451) kadar geçen süreçte teolojik tartışmaların merkezinde olan Kıptî Kilisesi, bu konsil ile birlikte Roma ve Bizans (İstanbul) Kiliselerinden ayrılmış, Doğu Kiliseleri içerisinde milli bir kilise haline gelmiştir. On beş asırlık tecrübe sonunda İslâm medeniyeti sınırları içerisinde dil ve kültür olarak Müslümanlar ile beraber hareket eden Mısır Kıptî Kilisesi, günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Mısır içerisinde yaşayan Kıptîler büyük ölçüde birlikte yaşamayı benimsemiş iken, Mısır dışında yaşayan, diaspora olarak adlandırılan Kıptîler, bu birlikte yaşama kültürünü dışarıdan gelen tazyiklerle kimi zaman zedeledikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Mısır, Ortodoks Kıptî Kilisesi, Hıristiyanlık, Kadıköy Konsili,
Müslüman-Hıristiyan İlişkileri

ABSTRACT

Name /Surname : Ekrem SERT
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Master of Science : Philosophy and Religious Studies
Science Fellow : History of Religions
Degree Awarded : M.A.
Page Number : xii+111
Degree Date : .... /... /2017
Supervisor : Muhammet TARAKÇI, Ph.D., Assoc.Professor

COPTIC-ORTHODOX CHURCH OF EGYPT AND CURRENT SITUATION

Coptic-Orthodox Church of Egypt has always been in a different place with its own stance and attitude. Having been in the eye of the storm until the Council of Chalcedon (AC 451), the Coptic Church separated from the churches of Rome and Costantinople after this council, and became independent national church like other Eastern Churches. Throughout almost fifteen centuries together, the Coptic Church has acted jointly with Muslims in the Muslim civilization culturally and linguistically. Matters about this church are still issues of conflict today. While Copts in Egypt have adopted and practiced living together, Coptic diaspora has damaged this culture of living together from time to time.

Key words:

Egypt, Coptic Orthodox Church, Christianity, Council of Chalcedon, Muslim-Christian Relations.

KISALTMALAR

a g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.s.	: Adı Geçen Sözlük
Bkz.	: Bakınız
b.	: İbn
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
m.	: Miladi
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
Ty.	: Basım tarihi yok
Terc.	: Tercüme eden
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınevi
y.y.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Mısır, Arap Baharı'nı en sancılı yaşayan ülkelerden biri oldu. Hüsnü Mübarek'in devrilmesi, demokratik seçimlerin yapılması, ardından seçilmiş hükümete yapılan darbeye Mısır, tarihinin karmaşık dönemlerinden birini daha yaşamaya mahkûm edildi/edilmektedir. Elbette ortaya çıkan bu tablonun siyasî, ekonomik ve toplumsal boyutu kadar, dinî boyutu da bulunmaktadır. Bu çerçevede değişik gruplarıyla Müslüman ve Hıristiyan cemaatlerin süreçte aldıkları rol ve seçtikleri taraf önem arz etmektedir. Dolayısıyla, Mısır'ı ve Mısır'daki güncel (ve/veya tarihî) gelişmeleri doğru anlama ve analiz etmenin yolunun, Mısır Ortodoks Kıptî Kilisesi'nin ve diğer Hıristiyan grupların dinî bir cemaat olarak bilinmesinden ve siyasî veya toplumsal gelişmelerde bu grupların rollerinin belirlenmesinden geçtiğini söylemek mümkündür.

Yüksek lisans tez konumuz belirlenirken, bir yandan Mısır'daki bu güncel gelişmelerin konuyu cazip hale getirmesi, öte yandan lisans eğitimimizi Mısır'da almış olmamız etkili olmuştur.

Çalışmamız iki bölüm ve bir değerlendirmeden oluşmaktadır: Birinci Bölüm'de Kıptî kelimesinin tahlili, Hıristiyanlığın Mısır'a giriş süreci, tarihî süreç içerisinde Mısır Kıptî Kilisesi, İznik ve Kadıköy konsilleri, İslam hâkimiyeti altında Kıptîler, Haçlı Seferleri ve Kıptîler, Kıptî Kilisesi'nin âdet ve dinî uygulamaları genel hatlarıyla ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de Kıptî Kilisesi'nin günümüzdeki durumu, nüfus meselesi, kilise kuralları, Kıptîlerin Müslümanlarla ilişkileri, Modern dönemde Kıptîlerin siyasetteki yeri ve etkinlikleri, Kıptîlerin ekonomik ve eğitim durumları incelenmiştir. Ayrıca Müslüman-Kıptî ilişkileri kapsamında 1952 devrimi sonrası dönem (Abdunnasır-Enver Sedat-Mübarek), Arap Baharı, Diaspora Kıptîleri, Kıptîlere ait bazı sembol ve işaretler de değerlendirilmiştir. Ekler bölümünde, Kıptî Kilisesi patriklerinin tam listesi, İznik Konsili'ne katılan Kıptî Kilisesi temsilcileri listesi, Kıptî Takvimi ve Mabet yapımı için getirilen "on şart" ve Kıptî Kilisesi'ne ait bazı fotoğraflar verilmiştir.

Böyle bir çalışmanın yapılmasına işaret eden, her zaman destek ve katkısını esirgemeyen, sürekli teşvik edip yardımcı olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Muhammet Tarakçı hocama en kalbi şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca yazdığım bu tezi okuyup tashih etme zahmetinde bulunan Yasin Gökhan kardeşime de teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
A) ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	1
B) ARAŞTIRMANIN İDDİASI VE YÖNTEMİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE MISIR KIPTİ KİLİSESİ

A) HİRİSTİYANLIĞIN MISIR'A GİRİŞİ	8
1. Kıptî Kelimesinin Tahlili	8
2. Kıptî Kilisesi'ne Genel Bir Bakış	10
3. İznik Konsili'nin Sonuçları	12
4. Kadıköy Konsili'nin Sonuçları	15
B) İSLÂM HÂKİMİYETİ ALTINDA KIPTİLER	17
C) HAÇLI SEFERLERİ VE KIPTİLER (KATOLİK MEZHEBİ)	24
D) PROTETAN MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE KIPTİLER	27
E) ORTODOKS KIPTİ KİLİSESİ'NİN YAPISI	30
1. Mısır'da Ortodoks Kıptî Kilisesi'ne Ait Bazı Dernekler	32
2. Kıptîlerin Dinî Kaynakları	33

3. Kıptîlerin Örf, Âdet ve Dinî Uygulamaları.....	35
4. Kıptî Takvimi.....	37
5. Kıptî Dili	38
6. Bayramlar.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR KIPTİ KİLİSESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

A) MODERN MISIR TARİHİNDE KIPTİLER	41
B) GÜNÜMÜZDE TARTIŞMA KONUSU OLAN HUSUSLAR	43
1. Nüfus Meselesi.....	43
2. Kilise Şeriatı Meselesi	50
3. Kıptîler ve İslâm Şeriatı Meselesi.....	52
4. Modern Dönemde Kıptîler ve Siyaset.....	54
a) Fransız İşgali (1801-1804) Ve Kıptîler.....	54
b) Fransızlar ile İşbirliği Yapan Kıptî General Muallim Yakup Hanna .	55
c) İngiliz İşgali ve Kıptîler (1882-1922).....	55
d) Kıptî Başbakan Butros Gali Paşa (12 Kasım 1908-20 Şubat 1910)...	57
e) Kıptî Kongresi 1911.....	57
f) Mısır (Müslüman) Kongresi (29 Nisan - 4 Mayıs 1911).....	58
g) Kıptî Başbakan Yusuf Vehbi Paşa (21 Kasım 1919 - 21 Mayıs 1920).....	59
h) Kıptîlerin Mısır Meclisinde Temsil Oranları (1924-2010).....	60
5. Kıptîlerin Ekonomik Durumu	62
6. Eğitim.....	63
C) MÜSLÜMAN-KIPTİ İLİŞKİLERİ	64
1. 1952 Temmuz Devrimi Sonrası Kıptîler.....	65
a) Abdunnasır Dönemi (1952-1970).....	65
b) Enver Sedat Dönemi (1971-1980).....	67
c) Muhammed Hüsnü Mübarek Dönemi (1981-2012)	71
d) Arap Baharı.....	75
2. Diaspora Kıptîleri.....	81
3. Diaspora Kıptîlerine Ait Bazı Örgütler.....	84

D) DİASPORA KIPTİLERİ VE KIPTİ KİLİSESİ,.....	87
E) KIPTİ KİLİSESİ'NE AİT BAZI SEMBOLLER.....	88
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	90
EKLER.....	92
EK.1: MİLÂDİ YILA GÖRE İSKENDERİYE (KIPTİ) KİLİSESİNİN BAŞINA GEÇEN PATRİKLERİN İSİM VE GÖREVDE KALIŞ SÜRELERİNİ GÖSTEREN TABLOLAR.....	92
EK.2: İZNIK KONSİLİNE KATILAN MİSİR KIPTİ KİLİSESİ TEMSİLCİLERİ.....	99
EK.3: KIPTİ TAKVİMİ	100
EK.4: KİLİSE İNŞASI VE ONARIMI İÇİN ON ŞART	101
EK.5: KIPTİ KİLİSESİ İLE ALAKALI BAZI FOTOĞRAFLAR.....	102
KAYNAKÇA	108

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Pek çok dinler tarihçisi ve din sosyoloğu (ve şüphesiz başka alanlardan âlimler) dinlerin tasnifini yapmak için uğraşmışlar ve çeşitli tasnifler yapmaya da muvaffak olmuşlardır. Ancak bu tasniflerin herhangi biri üzerinde tam anlamıyla ittifak sağlandığını söylemek zordur. Bu zorluğun önemli nedenlerinden biri tasnif yapmayı neredeyse imkânsız hale getiren çeşitlilikte ve çok sayıda dinin bulunmasıdır. Tek bir dinin tasnifi bile bazen bir zorluk olarak ortaya çıkabilmektedir. Söz gelimi, Yahudilik millî bir din olarak genel kabul görmüşken, Türk, Kürt, Arap ve Zenci Yahudilerin bulunmasını karşılaşılan zorluklardan biridir. Benzer bir zorluk, evrensel bir din olarak tasnif edilen Hıristiyanlıkta ortaya çıkmaktadır. Katolik ve Protestan mezhepleri evrensel bir nitelik taşısa da, Rum, Ermeni, Kıptî, Yunan, Rus, Makedon vb. Ortodoks Hıristiyan Kiliseler millîdir. Dolayısıyla, Ortodoks Kiliselerde, tıpkı Yahudilikte olduğu gibi, ırk ve din adeta özdeşleşmiştir. Bu nedenle, her bir Ortodoks Kilisesi, kendine özgü bir dinî hiyerarşiye sahip olduğu gibi, diğer Hıristiyan mezhepler ayrılan dinî uygulama ve hassasiyetlere de sahip olabilmektedir. Bu durum, her bir Ortodoks Kilisesinin ayrı bir araştırma konusu yapılmasını gerekli hale getirmektedir.

Araştırmamızın konusu olan Mısır Ortodoks Kıptî Kilisesi'nin Hıristiyanlık tarihinde, özellikle Doğu Hıristiyan Kiliseleri içerisinde çok özel bir yeri bulunmaktadır. Kıptîler, İslam ülkeleri içerisindeki en büyük Gayri-Müslim azınlığı oluşturmaktadır. Kıptî Kilisesi her ne kadar milli/yerel bir kilise olsa da varlığını yurtdışında diaspora olarak etkin bir şekilde sürdürmektedir. Kıptî Kilisesi Hıristiyanların ilk dönemlerde yaşadığı teolojik temelli tartışmalarda devamlı surette en ön saflarda yer almış ve her bakımdan varlığını hissettirmiştir. Kıptî Kilisesi Kadıköy Konsili'nin kararlarını tanımayarak Batı Kilisesi'nden ayrılmıştır. Mısır'ın fethinden sonra ise varlıklarını Müslüman Arapların idaresi altında, farklı din mensupları ile birlikte günümüze kadar birlik ve beraberlik içerisinde sürdürmeyi başarmıştır. Kıptîler, pek çok konuda Müslümanlarla birlikte hareket etmiş ve bu nedenle zaman zaman Batı Kilisesi'nin hedefi

haline gelmiştir. Batı kaynaklı Misyonerlik faaliyetlerinden en çok etkilenen kiliselerin başında da yine Kıptî Kilisesi gelmektedir. İslam dünyasında ve özellikle Mısır’da tartışma konusu olan kimi hususların, Kıptî Kilisesi’nin bakış ve duruşu anlaşılmadan yeterli derecede anlaşılamayacağı kanaatindeyiz. Bu nedenle yaptığımız bu çalışmada, Kıptîlerin geçmiş ve günümüzdeki tutum ve tavırlarına dair temel hususlara açıklık getirilmiştir.

Araştırmanın ilk aşamasında bu konuda yapılan çalışmalar araştırılmış ve Türkçe olarak yapılmış yeterli kaynak ve çalışma olmadığı görülmüştür. “*Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma*” adlı Mustafa Erdem tarafından yazılan makale, günümüze kadar en önemli Türkçe kaynak olma özelliğini sürdürmektedir. Çalışmamızda söz konusu makaleden yararlanılmış olmakla birlikte, bu çalışma üzerinden uzun zaman geçmesi nedeniyle ve ayrıca hocamızın yararlanmadığı anlaşılın hem yeni hem de eski çalışmalara başvurma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kıptîler on beş asırdır Arapça konuşup yazmakta olduğu için, çalışmamızda batı kaynaklı ve tercüme kaynaklar yerine, Arapça kaynaklar öncelikli olarak tercih edilmiştir. Öte yandan, Batı kaynaklı yapılan çalışmalarda Kıptîler’in mazlum gösterilmeye ve sanki hep dinî baskı altında yaşamış gibi bir algı oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Maalesef bu algı, Kıptîler hakkında Batı kaynaklarını esas alarak yapılan Türkçe çalışmalara da yansımıştır. Bu yaklaşım tarzı tümünden yanlış değildir; ancak biraz abartılı ve batılı yazarların dindaşlarına karşı tarafsız kalamadıklarının bir göstergesi olarak karşımızda durmaktadır.

Ülkemizde bu konuda yapılmış diğer bir çalışma İzzettin Artokça’nın “*Kıptîler*” adıyla hazırladığı stratejik rapordur. Bu çalışmada da büyük ölçüde batılı kaynaklardan yararlanılmış ve ayrıca Mustafa Erdem’in “*Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma*” makalesi de ana kaynak olarak sıkça kullanılmıştır. Çalışma, farklı olarak Kıptîlerin günümüzdeki durumlarına kısaca temas etmişse de kapsamlı bir çalışma olmaktan uzaktır ve Arapça kaynaklara hiç yer vermemiştir. Dolayısıyla bu çalışma, her ne kadar bir boşluğu doldursa da asli kaynaklara başvurmadığı ve dayanmadığı için eksik kalmıştır.

Kıptîler hakkında yapılan bir başka çalışma ise Aslıhan Arslantürk Şimşek’e ait “*Orta Doğu’da Kimlik Sorunu ve Kıptîler*” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmanın yarısı “*Etnisite*” kavramını incelemekte iken, diğer yarısı Kıptîleri ve yaşadıkları sorunları ele almaktadır. Bu çalışma da oryantalist perspektife sahip batı menşeli kaynaklara ya da bu

kaynaklara dayalı tercümelere, yani ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Hiçbir Arapça kaynak kullanmayan bu çalışma, hem hacim olarak hem de ele aldığı konular itibariyle yetersiz görünmektedir.

Konumuzla ilgili Türkçe olarak yapılmış başka bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Çalışmamızın bu konuda bir boşluğu dolduracağına ve bundan sonra konuyu çalışmak isteyenlere ışık tutacağını umuyoruz.

B) ARAŞTIRMANIN İDDİASI VE YÖNTEMİ

Araştırmamız boyunca, Kıptî Kilisesi'nin dünden bugüne geçirdiği tarihi süreç genel hatlarıyla ve özel olarak ise Müslümanlar ile ilişkileri ve belirli olaylar karşısında sergiledikleri tutum ve duruşları konu edinilmiştir. Bu sınırlar çerçevesinde, aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır:

Kıptî Kilisesi'nin geçmişte Hıristiyanlık içindeki teolojik tartışmalarda özellikle de İznik ve Kadıköy konsillerindeki tavrı nasıl olmuştur?

Kıptîler Haçlı Seferleri esnasında nasıl bir tutum sergilemiştir?

Kıptîler, milli hassasiyet ve Mısır'ın ülke çıkarı olan konularda Müslümanlarla birlikte hareket edebilmişler midir?

Hür Subaylar 1952 Devriminden sonra Kıptîlerin genel siyasetinde köklü bir değişiklik meydana gelmiş midir?

Diaspora Kıptîleri Mısır'ın iç siyasetine ve Mısır'da yaşayan Kıptî Hıristiyanların dinî hayatına müdahil olmakta mıdır?

Kıptîler Arap Baharı sürecine nasıl bir tepki vermiştir?

Çalışmamız boyunca, bu sorulara cevap ararken, Kıptî Kilisesi'nin hem tarihî arka planının hem de modern dönemlerdeki tutum ve davranışlarının doğru anlaşılıp değerlendirilebilmesi için mümkün olduğunca Arapça ve özellikle Kıptî Kilisesi mensuplarına ait birincil kaynaklardan yararlanılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca bu hususta çalışması olan, alanında söz sahibi Müslüman yazarlar da göz ardı edilmemiştir. Böylece elde edilen ve sunulan bilgileri mukayese imkânı elde edilmiştir. Çalışmamızda

Arapça kaynaklara dayalı, objektif ve tarafsız bir araştırma yöntemi temel ilke olarak benimsenmiştir.

Yapılan bu araştırmada belge tarama modeli çerçevesinde dokümantasyon metot ve teknikleri kullanılmış; konumuzla ilgili kitaplar, ansiklopediler, yayınlanmış tezler ve güvenilir internet kaynakları taranmıştır. Araştırma konusunu tasvir edecek ve ortaya konan problemlere cevap oluşturacak şekilde amacına uygun bilgiler, fişleme tekniği ile bir araya getirilerek elde edilen bilgiler, metodik ve sistematik bir hale getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE MİSİR KIPTİ KİLİSESİ

Kıptî Kilisesi'nin Hıristiyanlık tarihi içerisinde gereken ilgiyi görmediği, bazen kısa bilgilerle geçiştirildiği, bazen de görmezden gelindiği anlaşılmaktadır. Kıptî Kilisesi ilk dönemlerde pek çok tartışmada ön saflarda yer alırken sonraki dönemlerde bu durum tamamen tersine dönmüş ve Kıptîler, Batı Kilisesi'nin hegemonyasından uzak durmayı seçmişlerdir. Kendi kimliklerini korumak için de mahalli uygulamalarına önem vermişlerdir. Kadıköy Konsili (451) kararları ile Batı Kilisesi'nden kopmuşlar ve bu konsilin aldığı kararları da tanımamışlardır.¹

Bu konsil sonrasında Kıptîler, Hıristiyan dünyasının Doğu Kiliseleri arasında Kadıköy harici, Ortodoks (Doğru Görüşlü) diye isimlendirilerek² yer almış, Monofizit³ inanca sahip özerk bir kilise olmuşlardır.⁴ Daha önceleri Hıristiyanlar ile Putperestler arasında cereyan eden anlaşmazlıklar, bundan sonra Kadıköy Konsili taraftarları ile karşıtları arasında süregelmiştir. Bundan da en büyük yarayı Mısır'daki Ortodoks Kıptî Kilisesi almıştır. Zira o dönemde Mısır'ın hâkimiyeti ikiye ayrılmış olan Doğu Roma imparatorluğunun elindeydi. Kıptîler, kendi inandıklarını koruyabilme adına birçok dışlamaya, ölüm ve katliama varan baskılara maruz kaldıkları, ancak yine de inançlarından taviz vermedikleri görülmektedir.⁵

Bundan sonra Kıptî Kilisesi Batı Kilisesi'ne tamamen sırtını dönmüştür. Böylece Kıptîlerin ilk dönemlerde Hıristiyanlığa verdikleri katkılar ya unutulmuş ya da

---

¹ Aziz Süryal Atıyye, **Târîhu'l-Mesîhiyyeti'sh-Şarkıyye**, el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sekâfe, Kahire, 2005, s. 19.

² Zeki Şunnûde, **Mevsûatü Tarihi'l Akbât**, c. 18, 1998, y.y, s. 3.

³ **Monofizitizm**: Hıristiyan teolojisinde İsa'daki insani tabiatın ilahi tabiat içerisinde yok olduğunu ve dolayısıyla onda yalnızca bir tek ilahi tabiatın olduğunu savunan Kristolojik doktrin. Bkz. Şinasi Gündüz, "Monofizitizm", **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 266.

⁴ Mustafa Erdem, "Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıptî Kilisesi Örneği)", **Dinler Tarihi Araştırmaları II**, Dinler Tarihi Derneği Yayınları 2, Ankara, 2000, s. 92

⁵ Şunnûde, 3-4.

görmezden gelinmiştir. Bu durum XIX. asırda Doğu Hıristiyan kültürü ve özellikle Kıptîler keşfedilene kadar sürmüştür. Kıptî ismi Ortaçağlarda Ortadoğu'ya seyahat eden kimi Seyyahların kitaplarında Yakubiler ve Ermeniler ile birlikte anılmıştır. Marunî (Maronitler) Kilisesi'ne⁶ verilen önem, Kıptî Kilisesi'ne verilmemiştir. O dönemlerde Kıptî Kilisesi'ne ayrılıkçı (Heretik) küçük bir Monofizit grup olarak bakılmıştır. Batılı araştırmacıların yakın döneme kadar Kıptî Kilisesi'ne ilgi göstermemeleri ise Kıptî Kilisesi'ne karşı üç farklı bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Protestan Bakış Açısı: Kıptî Kilisesi'ni büyük bir aşkla ele almışlardır ancak eksik olarak.

Roma Bakış Açısı: Konumları gereği Kıptî Kilisesi onların kitaplarında "Ayrılıkçı Kıptî Kilisesi" olarak yer almıştır.

Diğer Bakış Açısı: Bunlar çağdaş bazı Mısırlı ve Batılı araştırmacılarıdır ki, çalışmalarını Kıptîlerin asli kaynaklarına dayalı olarak yapmışlardır.⁷

Kıptî kaynaklarına göre İskenderiye Kilisesi, M.S.40'lı yıllarda İskenderiye'ye gelen Markos tarafından kurulmuştur. Kıptî Kilisesi'nin son patriklerinden olan Şunnûde (1971-2012) Hıristiyanlık tarihinde ilk Kilise'nin Kudüs'te kurulduğunu, Mısır Kilisesi'nin ise Afrika'da ilk olduğunu belirtmekte ve Mısır Kıptî Kilisesi'ni "Afrika Kiliseleri'nin Anası" olarak nitelemektedir. Hatta ona göre, dünya kiliseleri içinde İlahiyat eğitiminin yapıldığı en eski kilise İskenderiye Kilisesi'dir. Mısır'da Hıristiyanlığın ilk yılları hakkında ciddi bilgiler bulunmamakta ve Mısır'da kilisenin ilk teşkilinin Demetrius (189-201) zamanında olduğu kabul edilmektedir. Hıristiyanlığın ilk asırlarında Kıptîler, Hıristiyanlarca Kanonik⁸ sayılan İncillerin yanında "İbranî İncil'i", "Mısır İncil'i" nüshâlarını da muhafaza etmişlerdir. Bu İnciller, III. asırda ortadan kalkmıştır. Demetrius'un (189) zamanında kısmen teşkilatlanma fırsatı bulan Hıristiyanlar, Severus (202) ve Desius (250) zamanında büyük baskılara maruz kalmış ve

---

⁶ Marunîler, büyük kısmı Lübnan'da yaşayan Suriye kökenli bir Hıristiyan mezheptir. Bkz. Şinasi Gündüz, "Maronitler", **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 248.

⁷ Atıyye, 19-20.

⁸ *Kanonik*: Doğru, güvenilir ya da sahih dinsel literatürü ifade etmede kullanılan bir terimdir. Bkz. Gündüz, "Kanonik", **Din ve İnanç Sözlüğü**, 212.

bu baskılar Diocletianu (284-303) zamanında zirveye çıkmıştır. Bu baskı dönemlerinde İskenderiye’li Clement (150-214), Origene (183-252) ve talebesi Denys tarafından bazı fikir hareketleri geliştirilmiştir. 313 tarihinden itibaren Kıptîler teşkilatlanmaya başlamış, ayin dili Yunancadan Kıptîceye dönmüş, Hıristiyanlık Mısır’da yayılmış ve halk Kıptî ismini almıştır.⁹

7. Asırda Müslüman Arapların Mısır’a gelişinden önce Mısır, Bizans’a bağlı bir vilayetti. Mısır halkı kötü muamele görüyor, yönetimde, orduda görev alamıyordu. Ülkenin resmî dili Mısırlıların konuştuğu Kıptîce değil, Yunanca idi. Hıristiyan olan yerli halk, büyük baskı ve işkence ve katliamlara maruz kalmaktaydılar. Diocletianu (284-305) döneminde bu baskıların zirveye ulaştığı görülmektedir. Mısır Kilisesi, bu yılı takvim başlangıcı olarak (284) başlatır ve “Şehitler Yılı” olarak isimlendirir. Müslümanların Mısır’a gelişleri esnada Mukavkis adında bir Patrik bulunmaktaydı. Kaynaklara göre Mısır halkının bir kısmı, Bizanslılara karşı yürütülen operasyonlarda Müslümanlara yardım ederken, bir kısmı ise tarafsız kalmıştır. O sıralar Bünyamin adındaki Mısır Kıptîlerinin dinî lideri ise yaklaşık 13 yıldır (631-642) sürgündeydi. Amr bin Âs’ın “Emân” vermesi ile Patrik Halkın büyük bir coşkusu ile İskenderiye Kilisesinin başına geri döndü. Böylece Kıptîler dinî-sosyal özgürlüklerine kavuşmuş oldular.¹⁰

Nüfusları hakkında 3 milyondan 8 milyona kadar farklı rakamlar verilen günümüz Kıptîleri, merkezi Kahire’de olan, başında bir patriğin bulunduğu bağımsız bir kiliseye sahiptir. Kahire’deki patrik, kadîm İskenderiye başpiskoposu unvanı taşımaktadır. Halen Mısır’da otuz bir, Sudan’da iki, Kudüs ve Doğu Afrika’da birer piskopos Kıptî Kilisesi’ne bağlıdır. Piskoposlar patrik tarafından tayin edilir. Bugün Mısır’da erkek keşişler için dokuz, kadın keşişler için sekiz manastır faal durumdadır. Son yıllarda Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya ve Almanya gibi ülkelerde Kıptî kiliselerinin açıldığı bilinmektedir. İstanbul’da yaşayan az sayıdaki Kıptî cemaati Beyoğlu Saint Antoine Latin Katolik Kilisesi’nde Arapça ve Türkçe olarak ibadetlerini yerine getirmektedir. Günümüz Kıptîleri genelde Monofizit inancı taşımakla birlikte 1898 yılından itibaren Roma Kilisesi’ne bağlı bir patriklik haline gelen 100-200.000 bin civarında Katolik cemaati

⁹ Erdem, “Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıptî Kilisesi Örneği)”, s. 89.

¹⁰ Ebû Muhammed Takıyyüddîn el-Makrîzî, **Târîhu’l-Akbât**, (thk. Abdülmecit Diyah), Dâru’l-Fâzile, y.y, 1995. s. 27-33.

bulunmaktadır. Ayrıca XIX. yüzyıldan başlayarak Amerikalı misyonerlerinin gayretiyle Katoliklerden daha az sayıda bir Kıptî Protestan cemaati meydana gelmiştir. Bunların dışında Mısır’da Ermeni, Keldani ve Marunî kiliselerine bağlı 160.000 Kıptî Hıristiyan mevcuttur.¹¹

A) HIRİSTİYANLIĞIN MISIR’A GİRİŞİ

1. Kıptî Kelimesinin Tahlili

Kıptî kelimesinin etimolojik tahlili ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. **Kıbt** kelimesi Arap dilinde başlangıçta Hıristiyanlığı benimseyen Mısırlılar için kullanılmıştır. Bu anlamda Kıptî; Mısırlı Hıristiyan demektir.¹²

Kıbt kelimesinin Mısırlı Müslümanları ifade edecek şekilde Müslüman Kıptîler ya da Hıristiyan Mısırlıları tanımlamak için, Hıristiyan Kıptîler şeklinde de kullanıldığı olmuştur; ancak Kıptî kelimesinin yaygın kullanımı Mısırlı Hıristiyanları ifade etmektedir.¹³

Mısır’ın yerli ve Hıristiyan halkı için kullanılan *Kıbt*, Grekler’in Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri için kullandığı *aigyptos* kelimesinin kökünü teşkil eden *gypt*’in Arapça karşılığıdır. *Gypt* kökü Batı dillerindeki *egypt* ve *cop*’un da aslını oluşturmaktadır. *Aigyptos* kelimesinin Memphis şehrinin sıfatı olan Hia-Kua-Ptah (İlah Ptah’ın Evi) adından geldiği ileri sürülmüştür. *Kıbt* kelimesinin ayrıca, Hz. Nuh’un torunlarından biri olduğu rivayet edilen Kuftaim’in isminden veya Antik Mısır’daki *Koptos* şehrinin adından türetildiği söylenmişse de, yaygın kabule göre *kıbt* Grekçeden gelmektedir. Bu kelime Mısırlılar veya Nil deltası sakinleri için kullanılmakta iken Hıristiyanlığın Mısır’a girmesinden sonra Kıptîlerle Hıristiyanlık özdeşleşmiş böylece

---

¹¹ “Kıptiler”, **DİA**, c. 25, Ankara, 2002, ss. 424- 426.

¹² el-Makrizî, 13.

¹³ Muhammed İmâre, **Fî Mes’eleti’l-Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, Mektebetü eş-Şurûk, Kahire, 2001, s. 6.

Kıptî ismi Mısır'daki Hıristiyan halkı ifade etmeye başlamıştır. Nitekim VII. yüzyılda Mısır'ı fetheden Müslümanlar burayı Darülkıbt olarak tanımlamışlardır.¹⁴

Müslüman Araplar, (G) harfinin karşılığını (ق-Kaf) harfine yaklaştırarak telaffuz etmiş ve böylece *Egypt* ifadesi *Eygpt* ve *kıbt* olmuş, bu ifade (ايقبط) (ايحيبت) zamanla (قَيْطُ) kelimesine dönüşmüştür. Ayrıca bu iki kelime kök olarak aynıdır ve Nil vadisinin asıl sakinlerine işaret etmektedir.¹⁵

“Kıptî” kelimesi ile ilgili söylenenlerden şu sonuca varmak mümkün görünmektedir: Bu kelime, öteden beri Mısır'ın yerli halkı için kullanılır iken Hıristiyanlığın Mısır'a girişiyle birlikte bu dinî benimseyen Mısırlıların ortak adı olmuştur. İslâmî dönemde ve günümüzde de bu kelime Mısırlı Hıristiyanları ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

---

¹⁴ “Kıptiler”, **DİA**, ss. 424-426.

¹⁵ Semîra Bahr, **el-Akbât fi'l-Hayâti's-Siyâsiyyi'l-Mısriyye**, (takdîm: Ali Ahmet Abdülkadir), y.y., 1979, s. 7.

2. Kıptî Kilisesi'ne Genel Bir Bakış

Hıristiyanlığın Mısır'a çok erken dönemde bizatihi İsa'nın (a.s.) havarilerinden biri olan Aziz Markos (M.S 40-60) kanalıyla girdiği kabul edilmektedir. Mısır'da Hıristiyanlar, Romalılar tarafından pek çok baskıya maruz bırakılmıştır; özellikle 3.ve 4. miladi asrın başlangıç dönemlerinde bu baskılar daha da yoğunlaşmıştır. Bu baskılar, Hıristiyanlık ile Putperestliğin birbirinden çok farklı olmasından kaynaklanmaktadır. İmparator I. Konstantin (307-337) idareyi ele alınca biraz hafifleyen baskılar, İmparatorluğun Mısır Kilisesi'ne boyun eğdirmek için kendi emirlerini dayatmaya başlaması nedeniyle, çok geçmeden misliyle geri dönmüştür. Dönemin Patriği Athanasius (326-373) bu durumu kabul etmediğine ve devlet idaresi ile ruhani idarenin birbirine karıştırılmaması gerektiğine dair İmparator Konstantin'e bir mektup yazmış ve mektubunda "Kilise işleri ile kendini yorma. Bu konularda bize talimatlar verme. Allah, sana memleket işlerinin idaresini, bize de Kilise işlerinin idaresini verdi. Bize yeryüzü idaresi ile ilgili işlere karışmak uygun düşmediği gibi sana da kilise işlerine karışmak yaraşmaz." diyerek tepkisini ortaya koymuştur. İmparator, bu duruma sessiz kalmadığı gibi Patrik hakkında da yakalama kararı çıkartarak başına ödül koydurmuştur. Patrik, yaklaşık 20 yılını bazen ruhbanların bazen de çiftçilerin arasında kaçak olarak ve saklanarak geçirmek zorunda kalmıştır.¹⁶

Miladi 451'de Kadıköy konsilinde alınan kararları tanımayan Mısır Kıptî Kilisesi, itikadi anlamda ana çatıdan ayrılmış oldu. Roma, bu gelişme üzerine Kıptî patrik Dioscorus'u (444-457) görevinden azletmiştir. Kıptîler, Roma Kilisesi'nin Dioscorus'un yerine yeni patrik atama girişimlerini kabul etmemişlerdir. İskenderiye Kilise'si önünde Roma'nın atadığı patriğe direnen Mısırlılara karşı çok büyük bir Kıptî katliamı yapılmıştır. Kıptîler, bu yıla "Şehitler Yılı" adını vermişlerdir. Bu zor dönemde Ortodoks ruhbanlarının yer altına inerek Roma'ya ve yapılan baskılara karşı muhalefet etmeğe devam ettikleri görülmektedir. İmparator Heraklius'un (610-641) Farisilere (Persler) karşı kazandığı zaferden sonra, Mısır Kıptî Kilisesi ile Bizans Kilisesi'ni birleştirme uğraşları da sonuç vermemiştir. Bu dönemde Mısır Kıptî Kilisesi'nin Hz. İsa'nın tabiatı hakkındaki görüşlerinin yanı sıra dünyevî idare ile dinî idarenin ayrılması yönündeki

---

¹⁶ Muhammed Moro, **Yâ Akbâta Mısra İntebihû**, el-Muhtâru'l-İslâmî, t.y., y.y., s. 111.

ısrarı nedeniyle, Kıptî Kilisesi'ne yapılan baskılar ve karşılıklı gerginlikler devam etmiştir.¹⁷

İslam ordularının Mısır'a girişi (m. 642) ile Patrik Bünyamin (m. 620-659) ve Kıptîler için bir rahatlama dönemi olduğu, Kıptîlerin de bu fethi büyük bir coşku ile karşıladıkları bilinmektedir. Kendisine eman ve güvenlik verilen Kıptî patriğin gizlendiği yerden çıkıp Amr b. Âs'ın huzuruna geldiği, Amr b. Âs'ın patriğe ikramda bulunduğu ve ona "Bütün kiliseleri ve adamlarını al, işlerini yürüt" dediği de kayıtlarda yer almaktadır. Bu süreçte birçok Kıptî Hıristiyanın gönüllü olarak İslam dinine girdiği, İslam medeniyetini ve Arapçayı benimsediği göze çarpmaktadır. Yaklaşık bin yıl Roma ve Helenistik kültür içinde yaşayıp onu benimsemeyen Mısırlılar, çok kısa bir sürede İslam medeniyet ve kültürünü kabul etmişlerdir. Haçlı Seferleri esnasında da çok azı hariç Kıptîlerin Müslümanlarla birlikte hareket ettikleri, Kudüs'ün düşüşüne Müslümanlarla birlikte üzüldükleri bilinmektedir. Haçlıların dinsiz oldukları gerekçesi ile Kıptî Hıristiyanlara Kudüs'e girişi yasaklaması da bu dönemde göze çarpan uygulamalardandır.¹⁸

Haçlı orduları, 7. Haçlı Seferi esnasında Mısır'ın Dimyat şehrine girmiş ve 500 Kıptî Hıristiyan çocuğu kaçırarak Katolik geleneğe göre vaftiz etmişlerdir. Fransa kralı, 9. Louis (1226-1270) işgal ettiği Dimyat'a Katolik bir patrik atamıştır. Haçlıların Mısır Kıptî Kilisesi'ni eritmek ya da boyun eğdirmek için yaptıkları uğraşlara Kıptîlerin şiddetle karşı koydukları görülmektedir. Sonraki dönemde Haçlı ordularının mağlubiyeti Kıptî Hıristiyanları sevindirmiştir. 1700'lü yılların ikinci yarısından itibaren ise (1769) Protestan Hıristiyanların Mısır topraklarında görülmeye başladığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Mısır Kıptî kaynaklarına göre Hıristiyanlık aslında ortaya çıkmazdan önce Mısır'a gelmiştir. Zira Hz. Meryem ve İsa (a.s) beraberlerinde Marangoz Yusuf ile birlikte

---

¹⁷ Moro, 112.

¹⁸ Moro, 112-113.

¹⁹ Moro, 114-115.

Mısır'da çeşitli şehirlere uğramış ve oralarda kalmışlardır. Kalış süreleri hakkında altı aydan dört yıla kadar farklı sayılar verilmekle birlikte bir-iki arası bir zamanın daha makul olacağı söylenmektedir. Kutsal Aile'nin uğradığı her şehirde çeşitli isimlerle bu seyahatin anısına kiliseler inşa edilmiştir.²⁰ Kutsal Kitap'ta bu durum "Kendisine orada bağlar vereceğim, Akor vadisini Ona umut kapısı yapacağım. Gençlik günlerinde olduğu gibi, Mısır'dan çıktığı günlerde olduğu gibi, Ezgiler söyleyecek"²¹ şeklinde yer almaktadır.

Aziz Markos'un İskenderiye şehrine varışı, yaklaşık miladi (45) yılı olup, şehrin o dönemde dünya kültür başkenti olduğu bilinmektedir. Patrik III. Şunnûde, Aziz Markos'un İsa Mesih'in Hıristiyanlığı yaymak için gönderdiği yetmişlerden biri olduğunu, ayrıca dört İncil'den birinin sahibi olduğunu söylemektedir.²²

3. İznik Konsili'nin Sonuçları

Hem Doğu hem de Batı kiliseleri tarafından ökümenik ya da evrensel kabul edilen 7 konsilden ilki ve sonuncusu İznik'te gerçekleşmiştir. I. İznik Konsili, miladi 325'te II. İznik Konsili ise miladi 787'de toplanmıştır. Her iki konsil de Hıristiyanlık tarihi bakımından önemli kararların alındığı toplantılar olarak konsiller tarihinde yerlerini almışlardır.²³ İskenderiye kiliselerinden birinde papaz olan Arius²⁴ ile İskenderiye patriği Alexandre (313-326) arasında 318'de patlak veren teolojik tartışma kısa sürede yayılmıştır. İskenderiye kilisesinin Arius taraftarları ve Alexandre taraftarları diye ikiye bölünmesi Patrik Alexandre'ı rahatsız etmiştir. Patrik Alexandre, çeşitli kilise babalarına mektuplar yazarak papazları Arius'un fikirlerine karşı uyarmaya başlamıştır. Bu teolojik tartışmanın özünde Logos'a²⁵ bakış farklılığı bulunmaktadır. Söz konusu bu ihtilaftan

---

²⁰ Lecnetü't-Târîhi'l-Kıptıyye, **Hulâsatü Târîhi'l-Mesîhiyye fi Mısır**, Matbaatü Medârisi'l-Ehad, 3. bs., y.y., 1996, s. 36-38.

²¹ Hoşea 15:2

²² Mahmûd Midhad, **Mısru'l Kıptıyye**, y.y., Kahire, 1998, s. 130.

²³ İsmail Taşpınar, "I. İznik Konsili'nin (325) İslam Kaynaklarındaki Yeri", **Uluslararası İznik Sempozyumu, (5-7 Eylül 2005)**, İznik Belediyesi, İstanbul, t.y., s. 150.

²⁴ Arius M.S. 256'da Libya'da doğdu. Önce İskenderiye, sonra da Antakya'da eğitim gördü. Âlim, zahit, vaiz, cedelci olup, Yunan felsefesinden etkilenmiş, şiiri iyi bilen ve fikirlerini beyitler yoluyla yayan birisiydi. (Bkz. **Uluslararası İznik Sempozyumu**, s. 121-122.)

²⁵ Arius'a göre Logos; ezelden beri Baba ile beraber olmayan, yokluktan yaratılmış, tabiatı itibarıyla Baba'nın oğlu da olmayan, Baba'nın tabiatından farklı, Baba'nın iradesi ile varlık âlemine gelen ve tabiatı gereği bedeni ve ahlâki değişime boyun eğen bir varlıktır.

İmparator da (Konstantin 270-337) rahatsızdır. Miladi 325 yılında İznik'te evrensel bir konsil toplanmasına karar verilmiştir.²⁶ Konsil toplanmasının birinci nedeni, İsa (a.s)'ın tabiatı (şahsı) hakkında Hıristiyanların söz birliği edememeleri²⁷ ve bu çerçevede Arius'un ileri sürdüğü kristolojik doktrinin reddedilmesidir. Zira Arius'un fikirlerinin yayılması İskenderiye Patriği Alexandre'ı rahatsız etmiş, Arius'u kiliseden uzaklaştırabilmek için şu rüyaya başvurmuştur: "Efendim Mesih, Arius'a lânet etti ve O'na karşı uyardı. Ben Mesih'i rüyamda elbisesi yırtık gördüm. Dedim ki; 'Efendim! Elbisenizi kim yırttı?' Bana Arius dedi. O'nun sizinle birlikteliğine dikkat edin" dedi. Bu olay üzerine İskenderiye'deki kilisesinde bir toplantı yapıp Arius'u kiliseden uzaklaştırma kararı aldı. Bu arada Arius ise İskenderiye'den Filistin'e geçmişti.²⁸

İkinci neden ise Hıristiyanların Paskalya (fışh) bayramının kutlanmasında ortak bir tarihte uzlaşa sağlamaktır. Konsil, her iki konuda da bağlayıcı kararlar almıştır.²⁹ Ancak bu konudaki tartışmalar bitmemiş olup ileride yapılacak konsillerde tartışmaların farklı boyutlarda devam ettiği görülmektedir. İsa (a.s) ilahlığını savunan İskenderiye Kilisesi, Arius'a savaş açmış ve kiliseden aforoz etmiştir. Ancak Arius'un görüşlerinin bu dönemde hem Konstantiniye ve Antakya kiliselerine hem de Babil ve İskenderiye kiliselerine karşı üstünlük sağladığı, Mısır halkı ve İskenderiye halkının çoğunun Ariusçu olduğu bilinmektedir. O dönem İskenderiye patriği Atanasius'u (326-373) halkın öldürmek istediği fakat onun kaçıp gizlendiğini³⁰ dönemin tarihçileri kaydetmektedirler. İznik Konsili'ne katılanların sayısı da kaynaklarda tartışma konusudur.³¹

Alexandre'a göre Logos; ezelden beri Baba ile beraber var olan, yaratılmamış ve her şeyi yaratan, tabiatı gereği Tanrı'nın oğlu olup, oğul da edinilmemiştir. Oğul'un tabiatı Baba ile eşittir. Logos, Baba'nın cevheri ile var ve O'na bitişiktir. Logos elem ve değişim bakımından ilahi tabiata boyun eğmez. (Bkz. **Uluslararası İznik Sempozyumu**, s. 129.)

²⁶ Ebras el-Eb Michael, el-Eb Antoine, **el-Mecmau'l-Meskûniyyü'l-Evvel / Niqia el-Evvel (325)**, Lübnan, 1997, s. 117.

²⁷ Muhammed Ebû Zehre, **Muhâdarât fi'n-Nasrâniyye**, er-Riasetü'l-Âmme li'l-Ebhâs ve'l-Buhûsi'l-Âlemiyye ve'l-İftâi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, Riyad, 1404 h./1983 m., s. 149.

²⁸ Ebû Zehre, 151.

²⁹ Taşpınar, 152.

³⁰ Ebû Zehre, 160.

³¹ Kıptî Kilisesi'ni temsilen İznik Konsili'ne katılanların listesi Ek.1'de verilmiştir.

Hıristiyan tarihçisi İbn-i Patrik'e göre, Konstantin tüm şehirlere haber salmıştı. Patrik ve papazlar İznik'te 2048 kişi olarak toplandı.³² Başka bir kaynakta âdet olduğu üzere bu sayı "318 Kilise Papazı Toplantısı" olarak verilmektedir. Belki de bu sayı 300'e bile varmıyordu. Bunun sebebi yeni papazların farklı günlerde toplantıya katılmaları olabileceği gibi, geç katılanlar da olabilir. Şu kadarı var ki bu sayı, 220'den az değildi ve 300'ü de geçmiyordu. Avrupalı kaynaklar ise özellikle 318 sayısını vermektedirler. Bu sayı, Kutsal Kitap'ta (Bkz. Tekvin 14.15) İbrahim'in (a.s) hizmetçilerinin sayısıdır ki, böylece konsile kutsallık atfedilmiş olmaktadır.³³ 2048 kişi ile başlayıp 318 kişi ile konsilin karar alması, aldığı kararları tartışmalı hale getirmiştir. Sayı nasıl bu kadar düşmüştür?³⁴ Bu konsilde, "İznik Amentüsü" (akidesi) olarak bilinen Hıristiyanlığın ilk amentüsü kabul edilmiştir. Ayrıca Ariusçuluğu reddeden şu cümle eklenmiştir: "Tanrı'nın oğlunun ezeli olmadığını, doğmadan önce var olmadığını, yoktan veya babadan farklı öz ve tabiattan olduğunu, onun değişim ve dönüşüme açık olduğunu söyleyenler, ekümenik kilise tarafından aforoz edilecektir." İznik konsilinin İsa (a.s) ile ilgili kararındaki temel kavramı "aynı özden (homo-ousius)" ifadesi oluşturuyordu. Katolik görüşü yansıtan bu kavram, doğulu piskoposların çoğunluğunca beğenilmemişti. Ancak kiliseler arasında birliği sağlamak ve aynı zamanda Heretik grupları dışlamak amacıyla tespit edilen inanç esaslarının kabul edilerek bütün piskoposlar tarafından imzalanması talep edilmiştir. Arius ile birlikte Nikomedialı (İzmit) Eusebius, Nikealı (İznik) Thiognis, Marmarikalı Theonas, Kalkedonlu (Kadıköy) Maris ve Ptolemaisli (Mısır'da bir şehir) Secundus, metinde geçen "baba ile aynı özden" ifadesine katılmadıkları için bu metni imzalamamışlar ve bu nedenle aforoz ve sürgün edilmişlerdir. 25 Ağustos 325 tarihinde sona eren konsilde ayrıca Yahudilerle birlikte 14 Nisan'da kutlanan Paskalya bayramının tarihi, bahar ekinoksunu takip eden ilk

---

³² Ebû Zehre, 152.

³³ Ebras el-Eb Michael - el-Eb Antoine, 149-150. "Avram (İbrahim) yeğeni Lut'un tutsak alındığını duyunca, evinde doğup yetişmiş üç yüz on sekiz adamını yanına alarak dört kralı Dan'a kadar kovaladı." (Tekvin:14:15).

³⁴ Muhammed Talat el-Ğannâm, **Edvâ ale'n-Nasrâniyye: Târîhuhâ ve Akîdetuhâ**, Matbaatu'l-Fecri'l-Cedid, Kahire, 1987, s. 90.

dolunaydan sonraki ilk pazar günü olarak tespit edilmiştir. Rahipler sınıfının hiyerarşisi, yetkileri ve uymaları gereken kurallarla ilgili yirmi kadar da düzenleme yapılmıştır.³⁵

Yerel, bölgesel ve evrensel konsiller çeşitli aralıklarla devam etmiştir. Sur Konsili (m. 335), Antakya Konsili (m. 341) II. Antakya Konsili (m. 361), I. Konstantiniye Konsili (m. 361) yapılan gibi bu konsillerde sorunların tam manası ile çözüme kavuşmadığı birtakım gruplaşmaların olduğu, kimi sorunların ötelendiği Kadıköy Konsili (451) ile net olarak ortaya çıkacaktır.³⁶

4. Kadıköy Konsili'nin Sonuçları

Kıptîler, bu konsili bir tertip olarak görmekte; dinî anlamdaki liderliğin bu konsil kararları ile İskenderiye Kilisesi'nden alınmak istendiğini söylemektedirler. Bu “tertîp” Konsil, önce Kostantiniye'de yapılmak istenir fakat birdenbire boğaz kenarındaki Kadıköy'e nakledilir. Kıptîler, bu konsilin İmparator tarafından Mısır İskenderiye Kilisesini temsil eden heyetin bu toplantıdan cebir kullanılarak ve azledilerek uzaklaştırıldığını, toplantının İskenderiye Kilisesi heyeti olmaksızın, üzerinde ittifak olan İznik Akidesi'ne aykırı olacak şekilde kararlar alınarak icra edildiğini iddia etmektedirler. İmparatorun baskılarına rağmen İskenderiye Kilisesi heyet başkanı I. Dioscorus, bu oldu bittiyi kabul etmemiş, askerler tarafından darp edilerek dişleri kırılmış, sakalları yolunarak ölümle tehdit edilince, “İmparator'a bu ince dakik ilâhiyat işleriyle uğraşmak yaraşmaz. Bilakis O'na yaraşan, memleket meseleleriyle meşgul olmaktır. Bu işi, Kitabı bilen papazlara doğru bir şekilde araştırmaları için imkân sağlamasıdır. O'nun için hayırlı olan hevasına uymamak, haktan başka bir şeye tabi olmamaktır.” diye mesaj göndermiştir. Sonunda İmparator tarafından sürgüne gönderilmiş ama bu husustaki ilkeli ve kararlı duruşu, altı yıl sonra sürgünde iken, inancı uğruna şehit düşünceye kadar sürmüştür.³⁷

Bu konsilde Hıristiyan imanını “Hepimiz ittifakla bir tek oğul ve biricik İsa'yı kabul ediyoruz. Ve yine O'nun bir tek şahısta birleşmiş iki tabiatını kabul ediyoruz. Bu tabiatlar kendi aralarında birleşmemiş, bölünmemiş, ayrılmamış ve değişikliğe uğramamıştır.”

---

³⁵ Mustafa Sinanoğlu, “İznik Konsili”, **DİA**, İstanbul, 2001, c. 23, ss. 550-551.

³⁶ el-Ğannâm, 91.

³⁷ Şunnûde, 12.

şeklinde formüle edilmiştir. İsa'da tek bir tabiat olduğunu ileri sürenler ise bu iman formülüne karşı çıkmış ve bid'at olarak nitelemişlerdir. Onlar, şöyle bir iman formülü geliştirmişlerdir: “Âmin, Âmin, Âmin, inanıyorum ve son nefesime kadar ikrar ediyorum ki; bu hayat veren tabiat, annemiz ve hepimizin hanım efendisi mübarek Meryem'den olma, kurtarıcımız İsa Mesih'tir. Tanrı, O'nu bir karışma, bozulma ve değişme olmaksızın ilahi bir tabiatla yaratmıştır. Yine inanıyorum ki; O'nun bu ilahiliği bir an, bir göz açıp kapama müddeti kadar dahi insani yönünden ayrılmamıştır.”³⁸

Bu konsil, Ekim 451'de Kraliçe'nin kocası İmparator Marcion'un gözetimi altında Kadıköy'de 520 piskoposla toplandı. Konsilin aldığı kararlar Mısır'a ulaştınca Kıptîler, Kilise liderlerine (I. Dioscorus 444-457) yapılanlara öfkeleniler ve bu konsilin kararlarını tanımadılar.³⁹ Bu kararları Doğu Kiliselerinden (Ermeni, Kıptî, Habeş ve Süryaniler) de tanımamışlardır.⁴⁰ Ayrıca Kıptîler Konstantiniye'de 553, 610 ve 682'de yapılan toplantıları ve aldıkları kararları da inançlarına aykırı olduğu gerekçesi ile tanımamışlardır.⁴¹ Dinî ve millî duygular Kadıköy Konsili'nde alınan kararlara muhalefet edilmesinde etkili olmuştur. Çünkü bu konsilde, Roma'nın yanında İstanbul Patrikliği de belli imtiyazlar elde etmiş, sadece dünya kiliseleri hiyerarşisi içerisinde İskenderiye'nin yeri iptal edilmiştir. İmparatorluk ve Doğu Kilisesi içinde İstanbul'un üstünlük kazanmasına kızan Kıptîler, Monofizitliği milli bir din olarak telakki etmiş, Kadıköy Konsili taraftarlarını “Melkitler”, yani imparator taraftarı olarak adlandırmışlardır. Bu konsil sonrasında Kıptîler, Hıristiyan dünyasının Doğu Kiliseleri arasında bulunan Monofizit inanca sahip özerk bir kilise olmuştur. Kıptîler, Hıristiyanlık öncesi inançların da etkisiyle İsa'da ilahî ve insanî olmak üzere iki tabiatın tam olarak birleştiğine inanmaktadırlar.⁴²

İmparator Marcion (450-457) Kadıköy Konsili kararlarını imparatorluğun yasası haline getirmiştir. 27 Şubat ve 13 Mart'ta çıkarılan yasalarla Kadıköy konsili kararları pekiştirilmiş, bu kararlara uymayanlar ağır cezalara çarptırılmakla tehdit edilmişlerdir.

---

³⁸ Erdem, “Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıptî Kilisesi Örneği)”, s. 91.

³⁹ Ebû Zehre, 168-170.

⁴⁰ A. Fortescue, “Batı Süryaniler'den Melkitler”, *Journal of the Assyrian Acedemic Society*, çev. Meral Ünüvar, c. 10, sy. 2, 1996, s. 12.

⁴¹ Şunnûde, 12.

⁴² Erdem, “Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıptî Kilisesi Örneği)”, s. 91-92.

Bu dönemden sonra diyofizitçilik (çift doğacılık) imparatora bağlılıkla eşanlımlı resmî din haline gelmiştir. Mısır'daki huzursuzluklar, Kadıköy Konsili'nin hemen akabinde, hükümet tarafından Monofizit Patrik Dioscorus'un görevden alınıp yerine Proterius'un atanmasıyla başlamıştır. Miladi 457 yılında Proterius öldürülmüştür. Onun yerine Monofizitler, kedi ya da çakal lakaplı II. Timothy'i (457-477) getirmişlerdir. O ise Kadıköy yanlısı din adamlarını kovarak Mısır'da Monofizit Kilisesi'ni kurmuştur.⁴³

B) İSLÂM HÂKİMİYETİ ALTINDA KIPTİLER

Mısır halkı olan Kıptîler ile ilgili rivayetlerde peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v) ait övgü dolu ifadeler rastlanmaktadır. "Kıptîlere iyi davranın. Siz onları düşmanlarınıza karşı savaşta en güzel yardımcıları bulacaksınız", "Mısır Kıptîleri dostlar ve akrabalarıdır. Onlar sizin düşmanlarınıza ve dininize karşı yardımcılarıdır." Nasıl dinimize karşı yardımcıları olurlar diye sorulduğunda, Hz. Peygamber "Dünya işlerini size bırakıp kendileri ibadete yoğunlaşacaklardır" diye cevap vermiştir. Bir başka rivayette de "İbrahim yaşasaydı, hiçbir Kıptî üzerinde cizye bırakmazdım" diye buyurmuştur.⁴⁴ Bu ifadeler gelecekte Mısır'ın fethedileceğine zimnen işaret etmektedir.

Filistin'in Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi, artık Bizans ile karadan bağlantısı kalmayan Mısır'ın fethini kolaylaştırmıştı. Cahiliye döneminde burası ile ticari ilişkileri bulunan Amr b. Âs, Filistin'in İslâm hâkimiyetine geçişinden sonra Mısır'ın stratejik açıdan çok önemli olduğunu ve oraya kaçan Bizans kuvvetlerinin tekrar kendilerine saldırabileceğini ifade ederek Hz. Ömer'i ikna eder. Emrine verilen 4.000 kişilik orduyla başlattığı Mısır'ın fethini, Zübeyir b. Avvam'ın kumandasındaki 5.000 kişilik diğer bir birliğin de yardımıyla üç yıl içerisinde tamamlar.⁴⁵

Henüz Müslümanlar tarafından fethinden önce Mısır'da birisi İmparator tarafından atanmış, diğeri ise halk tarafından seçilmiş iki patrik bulunmaktaydı. Kadıköy Konsilinin etkisi de devam etmekteydi.⁴⁶ İskenderiye Kilisesinin başında 623 yılından beri Kıptîler nezdinde gücü ve itibarı olan patrik Bünyamin bulunmaktaydı. Bu arada

---

⁴³ Ünüvar, 3.

⁴⁴ Jack Tâcir, **Akbât ve Müslimûn münzü'l-Fethi'l-'Arabî ilâ 'Âmi 1922 Mîlâdiyyen**, Hindâvî, Kahire, 2013, s. 20; İbn-i Abdülhakem, **Kitâbu Fütûhi Mısır**, thk. C.C. Torrey, London, s. 3.

⁴⁵ Tomar, Cengiz, "Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)", **DİA**, c. 29, İstanbul, 2004, s. 559.

⁴⁶ Şunnûde, 20.

İmparator Konstantin tarafından 631 yılında İskenderiye patriğine atanmış, Kadıköy Konsil taraftarı olan Mukavkıs diye bilinen bir başka patrik de bulunmaktaydı. Arap tarihçilere göre Mısır'ı Müslümanlara bu patrik teslim etmiştir. Kıptiler, bu patriğe Kıpticede fâcir, kâfir, şeytanın oğlu anlamında “Cyrus” adını vermişlerdir. Mukavkıs, çok uğraşmasına rağmen kendi mezhep anlayışını Kıptilere kabul ettirememiş; uyguladığı baskı ve ikna yöntemleri işe yaramamıştır. Hem dinî hem de siyasi otoritenin bu patriğin eline geçmesi, Patrik Bünyamin'in konumunu zayıflatmıştır. Beraberinde iki arkadaşı ile birlikte çeşitli şehir ve kasabalarda gizlenerek İskenderiye'den Mısır'ın güney bölgelerinde bulunan çöllere ulaşmayı başaran Patrik Bünyamin, uzun yıllar çiftçiler arasında, dağlarda ve manastırlarda gizlenerek yaşamak zorunda kalmıştır.⁴⁷

Mukavkıs (Cyrus), İskenderiye şehrini gizli Babylon Anlaşması ile 10 Aralık 641'de Amr b. Âs'a şu şartlarda teslim etmiştir;

1. Müslümanlara cizye ödenecek,
2. On bir aylık bir geçiş dönemi olacak (Cizye ödenmesi için),
3. Roma askerleri İskenderiye'yi boşaltacak,
4. Müslümanlar, Hıristiyanlığa müdahale etmeyecek ve kiliselere de dokunmayacaklar,
5. Yahudilerin İskenderiye'de yaşamasına izin verilecek,
6. Rumlar, ellisi eli silah tutmayan yüz elli askeri rehin ve güvence olarak anlaşma gereği Müslümanlara teslim edecekler.

Her ne kadar halk, bu şartlara tepki gösterse de Patrik Mukavkıs, böyle bir anlaşmanın kendileri için daha hayırlı olacağını söyleyerek ikna etmeyi başarmıştır.⁴⁸

Mısır halkı, Müslüman Arapların Mısır'ı fethetmelerini, bu sayede, Bizans ve Roma Katolik Kilisesi'nin baskılarından kurtuluş ve kendi mezheplerini özgürce devam ettirebilme fırsatı sunacağı düşüncesiyle memnuniyetle karşılamıştır. İskenderiye Kıpti

---

⁴⁷ Şunnûde, 24-26.

⁴⁸ Ömer İskenderî - A. C. Sefdij, *Târîhu Mısır ile'l-Fethi'l-Osmânî*, 2.bs., el-Mektebetü'l-Medbûlî, Kahire 1996, s. 178-179.

Patrikleri ve Kıptî Kilisesi'nin 11. yüzyıla kadar olan tarihini yazan papaz Severus b. el-Mukaffa (ö. MS. 987), Kıptîlerin bu fethi nasıl karşıladıklarını şu ilgi çekici teşbih ile anlatmaktadır: “Halklar, yularlarından kurtulmuş, annelerinin memesine süt içmek için koşan, küçük buzağlar gibi sevinç içerisindeydiler”.⁴⁹

Papaz Hanna Nikyosi ise; “Mesih’e hamd etmeli ve her zaman mukaddes ismini yüceltmeliyiz. Çünkü bizi şu zamana kadar dinsiz putperestlerin sapıklığından, hain ateistlerin elinden kurtarmıştır” diyerek o günlere bakışını dile getirmektedir. Antakya’daki Yakubilerin patriği Mikail es-Sûri ise “Müntakim olan Rab, güneyden İsmailoğullarını bizi Yunanlıların elinden kurtarmak için gönderdi. Bu arada biz epey zarar görmüştük. Çünkü Araplar gelene değin Kiliselerimiz elimizden alınmış, bizden olmayanlara verilmişti. Bir yandan Romalıların zulmünden, şerrinden, öfkesinden ve bize karşı mesafeli duruşlarından kurtularak, öte yandan kendi aramızda da güven ve huzur peyda oldu ve biz birçok hayra kavuştuk⁵⁰ ifadeleriyle o günleri değerlendirmektedir.

Mukavkıs, yaklaşık on yıl Mısır’da hem dinî hem de siyasî idareyi elinde bulundururken Müslümanların Mısır’ı fethetmeleri sonrasında Patrik Bünyamin, üç yıl daha gizlenmeye devam etmiştir. İslam ordularının İskenderiye’ye girmesi ile birlikte dönemin patriği Sanatos tarafından Amr b. Âs’a patrik Bünyamin hakkında bilgi verilir. Rumların zulmünden kaçıp saklanan Patrik, uzun süredir kaçak durumda yaşamaktaydı. Amr b. Âs tarafından kendisine, “Kıptîlerin patriği Bünyamin, her nerede ise O’na himaye, emniyet ve Allah’ın zimmeti vardır. Patrik buraya emniyet ve güven içerisinde gelsin. Dindaşlarının işlerini üstlensin, kendi milletinin başına geçsin...” diye bir mektup göndermiştir. Çok geçmeden Patrik Bünyamin, saklandığı yerden çıkıp halkının sevinç gösterileri içerisinde İskenderiye’ye gelir. Bu arada Amr b. Âs, kendisini görmek ister. Gördüğünde ise Bünyamin’in heybetinden ve güzel yüzlülüğünden etkilenir ve arkadaşlarına “Allah’ın bize fethini nasip ettiği ülkelerden hiçbirinde böyle bir din adamı görmedim.” diyerek kendisini kavminin başına, din işlerini görmek üzere görevlendirir.⁵¹

---

⁴⁹ Tâcir, 64.

⁵⁰ Tâcir, 17-18.

⁵¹ Şunnûde, 80-81.

Bunun üzerine Patrik Bünyamin, hemen Heraklius tarafından yıkılan kilise ve manastırları inşâ işine koyulur.⁵²

Hz. Ömer döneminde Mısır'daki Kıptîler, cinayet olayları hariç, kendi içlerinden Kıptî bir kâdı tarafından muhakeme edilirdi. Muaviye, halife olunca zimmîlerle ilgili özel hallerde Kıptî kâdının yanına bir de Müslüman bir kâdı görevlendirmiştir. Miladi 745 yılında Hafs b. El-Velid, Kıptîlerin miras taksimini Kıptî kanunlarına göre değil, İslâm şeriatine göre yaptırmıştır. Ömer b. Abdülaziz ise bir Müslüman Arap bir Hıristiyan'ı öldürür ise idam edilemeyeceği, bunun yerine fidye ödenmesi kuralını getirmiştir.⁵³

Müslümanlar, fetih sonrasında Kıptîlere devlet kapılarını da açmışlar, pek çok dairede Kıptî memur istihdam etmişlerdir. Mısır'ın ilk valisi Amr. b. Âs, vergi toplama işinde Kıptîleri görevlendirmiştir. Bu uygulama, bütün Emevi topraklarında Araplaştırma politikalarının mimarı olan Abdülmelik b. Mervan (684-705) zamanına kadar sürmüştür. Ayrıca Kıptîler, gerek Hz. Ömer'in hilafetinde gerekse daha sonraki zamanlarda, hiçbir ekonomik mahrumiyete maruz bırakılmamışlardır. Daha önceki dönemlerde şahit oldukları gibi, hiçbir meslek kendilerine yasaklanmamış, aynı şekilde onlara herhangi bir mesleği icra etme hususunda da zorlama yapılmamıştır. Mekke, Medine gibi bazı kutsal mekânlar hariç ülkenin herhangi bir yerine gitme hususunda bir kısıtlama getirilmeyerek kendilerine tam bir seyahat hürriyeti sağlanmıştır.⁵⁴ Hz. Ömer, ayrıca o dönemde Mısır'ın fethi için gelen Araplara siyaset, idare ve savaş dışındaki ziraat ve toprak edinme faaliyetlerini yasaklamıştır.⁵⁵

O dönemde Mısır'ın dört yanında birçok manastır ve çok sayıda ruhbanlar vardı. Sina yarım adasında St. Catherine Manastırı⁵⁶ en önemlilerinden biriydi. Seyyahların, coğrafyacıların ve tarihçilerin anlattığına göre, manastırların etrafında çok sayıda arazi ve bahçeler olup, bunlar kilise müştemilatı içerisinde yer almaktaydı. Özellikle de St.

---

⁵² el-Makrîzî, 27-32.

⁵³ Tâcir, s. 89.

⁵⁴ Adem Apak, "Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, c. 10, sy. 2, 2001, s. 158.

⁵⁵ el-Makrîzî, 33.

⁵⁶ Muhammed İmâre, **Fî Mes'ele'l-Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 30. 2000 yılında Roma Papa'sı 16. Benedict bu manastırı ziyaret edip dua (ibadet) etmek istemiş, ancak Ortodoks Rumlar 'Mümin!' olmadığı için bu ziyarete izin vermemişlerdir. www.masrawy.com/.../Egypt/Erişim_Tarihi:24.06.2017.

Catherina Manastırına vakfedilmiş çok sayıda emlak bulunmaktaydı. Zaman zaman ruhbanların ve manastırların bedeviler tarafından çeşitli saldırılara maruz kaldıkları olurdu. Devlet memurlarına, devlet adamlarına ve Arap kabile liderlerine yönelik suçluların cezalandırılması için yazılar yazılıp, onların Kahire'ye getirilmesi istenirdi. Bazen de Bedevilerden buralara saldırmamaları hususunda "Sözlü Yeminler" alınırdı. St. Catherine Manastırı'nın Mısır'daki İslâmî idareler nezdinde çok büyük bir ehemmiyeti vardı. Çıkarılan fermanlarla ruhbanlar ve manastırlar için çeşitli kolaylıklar sağlanırdı; ülke içinde serbest dolaşım ve vergi muafiyeti gibi. Emirlerin, sultanların ve halifelerin, manastırların bahçelerine önem verdikleri bilinmekteydi. Buralar Müslümanlar ve zimmîler için mesire yeri olarak kullandıkları bu mekânlarda kuş avlar, balık tutar ve bazen de eğlence düzenlerlerdi; şairlerin buralarda şiirler yazıp söyledikleri de olurdu. Mısır'da çoğu Yakubilere ait 86 manastır vardı; bunların bir kısmı ise kadınlara tahsis edilmişti.⁵⁷

Müslüman idarecilerin kilise inşa etme ve restore etme gibi hususlarda Hıristiyanlara büyük kolaylıklar sağladıkları görülmektedir. İskenderiye'deki 'Maria Markos Kilisesi'nin hicri (39-56) yılları arasında Hz. Muaviye'nin (661-68) halifeliği zamanında Kıptîlerin 39. Patriği Agatho (659-677) döneminde inşa edilmiştir. Fâtımiler döneminde başkentte birçok kilisenin yapımına izin verildiği hatta Kıptîlerin 62. Patrikleri İbrahim es-Süryani'nin (975-1004) Halife el-Muiz lidinillâh (975-996) zamanında kişisel yakınlığını kullanarak birçok eski kiliseyi yenilettiği bilinmektedir. Ali b. Süleyman zamanında yıktırılan kilise ile alâkalı mesele, zamanın kadıları el-Leys b. Sa'd (ö.175h./791m.) ve Abdullah b. Lühey'a (ö.?) sorulmuş onlar da "Kilise inşası ülkenin imarındandır" diye hüküm vermişlerdir. 19. yüzyılın başlarında güney Mısır'da bugünkü Ben-i Süveyf şehrinin (Biba) köyünde batılı bir seyyah olan Lucy Don Gordon gördüğü manzara karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu köyde sadece 13 aile Kıptî Hıristiyan'dır. Fakat köyün muhtarı, adı Cerces olan bir Kıptîdir ve Müslüman halkın bu şahsın elini öpmekte olduğu dahi görülmektedir.⁵⁸

---

⁵⁷ el-Makrîzî, s. 41.

⁵⁸ el-Makrîzî, s. 42-43. 19. yüzyıla ilişkin bu bilgiyi el-Makrîzî'nin *Târîhu'l-Akbât* adlı eserinin 1995 yılında tahkikini yapan Abdülmecid Diyab zikretmektedir. Bkz. el-Makrîzî, 44.

Kıptilere karşı zaman zaman toplumda meydana gelen olumsuz tepkiler de yok değildir. Bu tepkilerin sadece Müslümanlardan değil, çoğu kere Kıptiler içerisinde devlet görev alanların yaptıkları bazı suiistimallerden kaynaklandığı görülmektedir. el-Makrîzî, bu duruma dair örnekler vermektedir. Kıptilerden birçok kimsenin devlet işlerinde yükseldikleri, hatta bakan oldukları, nüfuzlarını genişleterek mallarını artırdıkları, zalimane davranışlar sergileyerek halka zarar verdikleri, Müslümanlara çeşitli tuzaklar kurdukları ve bu davranışları ile Halîfe El-Hâkim Biemrillâh'ı (996-1021) öfkelenirdiğinden bahsetmektedir. Halîfe'nin (1004-1005 m.) zimmîlerden birçok memuru görevden aldığı, Yahudi ve Hıristiyanlara zünnar takmaları ve farklı elbise giyimini emrettiği bilinmektedir. Yine Halîfe'nin emri ile zengin zimmîlerin köle edinmeleri ve Müslümanları istihdam etmeleri yasaklanmıştır. Kahire'de bazı kiliselerin yıkıldığı ve Kudüs'teki Kıyamet Kilisesi'nin de bundan nasibini aldığı belirtilmektedir. el-Makrîzî, miladi 1009 yılında zimmîlerin kutladıkları bayramların kaldırılıp kilise ve manastırlara ait mallarının Beytül-mâl'e îrad kaydedildiği ve benzeri uygulamaların (1011-1013) yılları arasında arttığını belirtmektedir. Bu dönemde zimmîlerin ya Müslüman olmak ya da ölüm arasında seçime zorlanmışlar; bir kısmı Müslüman olmuş bir kısmı ise Rum, Libya ve Habeş topraklarına göç etmiştir. Ancak miladi 1020 yılında ise bu yasaklar kaldırılmıştır.⁵⁹ Yine bu dönemde Patrik Abram-Efram (975-1004) zamanında İskenderiye'de olan Kıptî Kilisesi'nin merkezi Kahire'ye taşınmıştır.⁶⁰

Kıptilerin Arapça ile olan münasebetlerine gelince, Firavunlar döneminde Mısırlıların dili Kıptîce idi. Makedonyalı Büyük İskender'in Mısır'ı ele geçirmesiyle Yunancanın resmî dil haline geldiği fakat köylerde yaşayanların Kıptîce konuşmaya devam ettikleri ve birçok lehçesinin türediği bilinmektedir. Arapların Mısır'ı fethetmesiyle Yunanca karşısında Kıptîcenin canlandığı, kiliselerde derslerin Yunanca metin okunduktan sonra Kıptîce olarak şerh edilip açıklandığı, miladi 706 yılında vali Abdullah b. Abdulmelik'in kararı ile şerhlerin Arapçaya döndüğü Kıptîcenin ise gerilediği görülmektedir.⁶¹

---

⁵⁹ el-Makrîzî, 47-48.

⁶⁰ Tâcir, 107.

⁶¹ el-Makrîzî, 52.

Kıptîlerin bu dönemdeki durumunu Kalamun Manastırı reisi Samuel adındaki bir vaiz, “Şimdi ben size ne diyeyim? Hıristiyanlara tembellik çöktü. İstikametten saptılar. Hicret yolu ile gelenlerin (Müslümanlar) işlerini benimsediler. Meleklerin, peygamberlerin ve şehitlerin isimlerini bırakıp çocuklarına Arapça isimler vermeye başladılar. Hıristiyanlar tatlı dillerini bırakıp Arapçayla ve bu isimlerle övünüyorlar. Evlatlarım size söylüyorum; hakikat şu ki; azizlerin isimlerini bırakıp ta çocuklarına Arapça isim verenler, Azizlerin bereketinden uzak kalacaklardır.”⁶²

Bugün Kıptîce artık çok dar bir çerçevede kullanılmakta ve eski diller kapsamında okutulmaktadır. Yine de Mısır Arapçasındaki (avamca-yerel Arapça) birçok terim, etimolojik olarak Kıptîceden gelmiş olup hâlâ kullanılmaya devam etmektedir.⁶³ Kıptîlerin Müslüman Arapların idaresi altında asimile olmaya zorlanmadan dinî kimlik ve köklü kültürlerini koruyarak var olabilmelerine müsaade edildiği ve topluma olumlu yönde katkı sağladıkları açıkça görülmektedir.⁶⁴

Müslümanlar ile Kıptîlerin ilişkileri 19. yüzyılda dahi, bazı arızî durumlar zaman zaman yaşansa da kardeşlik ve saygı üzerinden seyrettiği, bazı yabancı unsurların ve fitne odaklarının bu birlikteliği bozmak için gayret ettikleri göze çarpmaktadır. Hicri 1223 yılında Mısır’da Nil nehrinin suları çok azalmıştı. Amr b. Âs Camiinde yağmur duası yapıldı fakat beklenen yağmur yağmadı. Bazı âlimlerin bu duaya Kıptîlerin de katılması gerektiği yönünde bir öneri de bulundular, bir sonraki yağmur duasına onları temsilen bir grup katıldı ve beklenen yağmurun yağması üzerine top atışları yapıldı. Halk da mutad olduğu üzere sevinç gösterileri düzenleyerek bu anı kutladı.⁶⁵

Hidiv İsmail Paşa (1867-1879) döneminde Kahire’de bir caddenin eğriliğinin giderilmesi planlandı. Fakat planın geçeceği güzergâhta tarihi bir kilise yer almaktaydı. Hidiv tarafından Patrik’e kilisenin yıkılıp yerine daha güzelinin devletin hazinesinden yapılacağını söylemesi üzerine Patrik’in “Ben, dinî bir mabedin yıkılıp yol olmasından

---

⁶² el-Makrîzî, 57.

⁶³ el-Makrîzî, 60. Bu tespit el-Makrîzî’nin adı geçen eserini tahkik eden Abdülmecid Diyab’a aittir.

⁶⁴ Atıyye, 107.

⁶⁵ Riyad Süryal, **el-Müctemau’l-Kıptî fi Mısır fi’l-Karni 19**, (Doktora Tezi), Mektebetü’l-Muhabbe, Mısır, 1970, s. 259.

rahatsızım. Zat-ı Âlilerinizin de böyle bir işe rıza göstermeyeceğini düşünüyorum” dedi. Bu itiraza istinaden Hidiv İsmail “Patrik’in dediği olsun, mabet yerinde kalsın, varsın yol eğri olsun!” diyerek kiliseyi yıkmaktan vazgeçti.⁶⁶

Hicri sene başının Mısır’da tatil ilan edilmesinin Hıristiyan Kıptî Başbakan Butros Gali’nin talimatı ile 23 Ocak 1909’da (Muharrem 1327 h.) gerçekleştiği bilinmektedir.⁶⁷

Müslüman-Kıptî dayanışmasının en güzel örneklerinden biri de 1919 yılında bağımsızlık mücadelesi verilirken Hilâl ve Haç’ın birlikte mücadele ettikleri yıldır. Ezher hocaları kilise kürsülerinden Hıristiyan Kıptîlere, kilise papazları da cami minberlerinden Müslümanlara hitap etmişlerdir.⁶⁸

C) HAÇLI SEFERLERİ VE KIPTİLER (KATOLİK MEZHEBİ)

Birinci Haçlı Seferi, 1096-1099 yılları arasında Kudüs’ün ve bazı yerlerin işgali ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Mısır, sonradan Müslüman olmuş olan vezir el-Efdal’in idaresi altındaydı. Vezir, Kıptîlere karşı yumuşak bir siyaset gütmektedir. Fakat halkta vergi toplama işlerini genelde Kıptî kökenli devlet adamlarının yapmasından ve vergilerin artmasından dolayı halkta Kıptîlere karşı bir öfke ve nefret olmuştu. Bu arada hazinenin paraya ihtiyacı da çoktu. Fâtîmi idaresi halkın bu öfke ve heyecanını yatıştırmak için vergi toplayan Kıptî memurları bu vazifeden uzaklaştırdı. Fakat çok geçmeden onları bu iş için tekrar çağırmak zorunda kaldılar. Bu arada Kıptî Kilisesi de iç kargaşalarla meşgul olmaktadır. Bazı kilise ve manastırlarda haçlılar için para toplandığına dair haberler geliyordu. Ruhbanlardan birinin zamanın patriğine, bağlı bulunduğu manastır reisinin aleyhinde faaliyet içinde olduğuna dair bilgi sızdırması üzerine, manastıra Fâtîmi idaresince bir baskın yapıldı ve manastıra ait 6 bin dinara el konuldu. Şam topraklarının işgali bahane edilerek Kıptîler üzerine ilave vergiler konuldu. Fatîmi idaresi haçlılarla aynı dine mensup olmaları hasebiyle Kıptîlere karşı daha dikkatli davranmaya başladı. Hâlbuki gelen haçlılar ile Kıptîler arasında asırlardır çözülemeyen İsa’nın (a.s) tabiatı

---

⁶⁶ Süryal, 261.

⁶⁷ Süryal, 262.

⁶⁸ Süryal, 265.

hakkındaki (Monofizit-Diyofizit)⁶⁹ çekişmeden dolayı ciddi bir husumet mevcuttu. Haçlılar, Lübnan'daki Marûniler hariç Doğu kilisesi mensuplarını “Ayrılıkçı (Heretik/Heresi⁷⁰ -Sapkın)” olarak görmekteydiler. Haçlıların doğu Hıristiyanlarına asırlardan beri yapageldikleri Kudüs’e hacc etmeyi ve Kutsal Mezar Kilisesi ziyaretini yasaklamaları, aralarındaki öfkeyi artırmıştı. Bu arada Kahire’de (Fustat) kimi rivayetlerde 54 gün süren çok büyük bir yangın çıktı.⁷¹

Haçlıların 1218 yılında Mısır’ın Dimyat şehrini işgal ederek Kıptî Hıristiyanlara büyük sıkıntılar çektiği görülmektedir. Kıptîlerin Mansura şehrini (1249-1250) işgal eden Fransa kralı 9. Louis’e karşı Müslümanlarla birlikte hareket ettikleri bilinmektedir.⁷²

Haçlı Seferleri esnasında Mısır’daki Kıptîlerin üzüntüsünü bir Kıptî tarihçi “Kıptîlerin üzüntüsü Müslümanlardan az değildi”, “Haçlılar, Kıptîleri hangi hakla Kudüs’e haccetmekten ya da yaklaşmaktan alıkoyuyorlar? Haçlılar bizi gerçek imandan saptığımız için dışlıyorlar”⁷³ diye dile getirmiştir.

Miladi 1365 yılındaki Haçlı Seferi, İskenderiye’nin işgali ve Müslüman ve Kıptîlerin büyük sıkıntılar çekmesine sebebiyet vermişti. İskenderiye’de kiliselerden birine giren haçlı orduları, Kilise kasası emini olan felçli bir gencin Hıristiyan olduğunu söylemesi ve haç çıkarmasına rağmen, kilisenin ve hazinesinin yağmalandığı yine bu dönemde bilinen hususlardandır.⁷⁴

1699 yılında Mısır’da bulunmuş Fransız Konsolos Benoit de Maillet’in (1609-1708) anlatımına göre, zamanın imparatoru üç iyi aile Kıptî çocuğunun ailelerinden alınıp

---

⁶⁹ Diyofizit, Hıristiyanlıkta İsa’nın şahsında birbiriyle birleşmez, ayrılmaz ve karışmaz iki ayrı tabiatın, yani tanrısal ve beşerî iki tabiatın bulunduğunu savunan Kristolojik akım. Bk. Gündüz, “Diyofizitizm”, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 98.

⁷⁰ Heresi, herhangi bir inancı ya da belirli bir dinsel doktrini yalanlama veya onun dışında olma; sapkınlık anlamındadır. Bk. Gündüz, “Heresi (Heresy)”, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 166.

⁷¹ Atıyye, bu yangının miladi 1168 yılında olduğunu söylerken (Bkz. a.g.e. s. 115) el-Makrîzî ise 1321 yılını işaret etmektedir. Bu yangının yıkılan kiliseye misilleme olarak Kıptî Hıristiyanlar tarafından çıkarıldığını, zamanın patriğinin bu olaydan dolayı büyük bir üzüntü duyduğunu ve özür dilediğini söylemektedir. (Bkz. a.g.e. s. 203) Aralarında bu kadar zaman farkı olması bu yangınların farklı tarihlerde tekerrür eden yangınlar olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ancak Müslüman-Kıptî münasebetlerini olumsuz yönde etkilediği hususunda herhangi bir tereddüt bulunmadığı görülmektedir.

⁷² Bkz. Atıyye, 113-117.

⁷³ Tâcir, 138.

⁷⁴ Atıyye, 119.

Fransa’da eğitim görmeleri için büyük uğraş vermiş ancak ne zengin ailelerin ne de fakir ailelerin çocuklarını alamadığını anlatmaktadır.⁷⁵ Bu geç dönemde dahi genel manada Kıptîlerin hâlâ batılı Hıristiyanlara şüpheyle baktıkları bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortodoks Kıptî Hıristiyanların 17. yüzyılda Katolik mezhebine geçmeğe başladığı, bu dönemde Katoliklerin çok az oldukları, 18. yüzyılda geçişlerin devam ettiği, Fransızların⁷⁶ Muhammet Ali Paşa’dan (1769-1848) ricası üzerine Kıptîlerin önde gelenlerinden Muallim Butros’un, Katolik mezhebine geçmesiyle Katolik mezhebi mensuplarının sayısında gözle görülür bir artış olduğu bilinmektedir. Fransızlar eğer Kıptîler tarafından sevilen ve sayılan Muallim Butros (1775-1822) Katolik mezhebine geçerse Kıptîlerin de geçeceğini düşünmekteydiler. Ancak durum onların istediği şekilde gitmemiş ve bu hususta o yıllarda epey zorlanmışlardır. Roma Papasının da 19. Yüzyılın sonundan itibaren (1895) Kıptî Katoliklerin işlerini idare için tayinler yaptığı bilinmektedir.⁷⁷

Katoliklerin ilk zamanlarda (17. asır) müntesiplerinin ağırlıklı olarak Kıptîler dışındaki yabancılar olduğu görülmektedir. Mısır, Osmanlı’ya bağlı bir vilayet iken bazı Avrupa ülkelerinin çeşitli imtiyazlarla buraya geldikleri ve misyonerlik faaliyetleri yaptıkları anlaşılmaktadır. Dönemin Fransa siyasi sorumlusunun yazdığı bir raporda Kıptîler için “Dünyada geleneklerine (örf-inanç) bağlı bu kadar inatçı bir millet bulunmamaktadır. En başarılı, en büyük Katolik misyonerlerin aralarında uzun süre faaliyet yürütmesine rağmen, gözle görünür bir netice elde edemedik”⁷⁸ denilmektedir. Katolik Kıptîlerin sayısı 19. yüzyılın sonlarına kadar beş bini geçmemiş ve yüzde bire bile ulaşmamıştır. 1897 yılında yapılan bir sayıma göre, Katoliklerin sayısı; 4.630’dur. Bu sayı, 1907 yılında 14.566 olmuştur. 1957 sayımına göre 77.000 oldukları ve sayının artmaya devam ettiği görülmektedir.⁷⁹

---

⁷⁵ Süryal, 133.

⁷⁶ Fransızlar tarafından Mısır’ın işgali (1801-1804).

⁷⁷ Süryal, 128-129.

⁷⁸ Süryal, 132.

⁷⁹ Süryal, 140.

Roma Katolik Kilisesi papalarının Mısır Kıptî Kilisesi'ne liderliğini ve varlığını kabul ettirmek için 19. yüzyılda büyük bir gayret içine girdiği görülmektedir. Bu çerçevede bölgeye Dominiken⁸⁰ tarikatına mensup papazlar gönderdiği, Kıptî çocukları kaçırap Katolik mezhebini öğretmek üzere Roma'ya götürdüğü, fakat Kıptî Kilisesi'nin bu girişimlere çok sert tepki verdiği bilinmektedir. Kıptîlerin Mısır'da bulunan Katolik kiliselerini işgal ettikleri ve Dominiken tarikatına mensup rahipleri buralardan kovdukları da kayıtlarda göze çarpmaktadır.⁸¹

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Katolik Hıristiyanlar, Kıptîler arasında misyonerlik faaliyetleri yapmışlar; Kıptîlerden gelen şikâyetler üzerine padişah fermanı (Hatt-ı Hümayün) ile bu faaliyetler yasaklanmıştır.⁸²

Bugünkü Katolik Kıptîlerin başında 1986 yılında toplanan Synode Meclisi tarafından seçilen II. Stéphanos patrik olarak görev yapmaktadır.⁸³

D) PROTESTAN MİSYONERLİK FAALİYETLERİ VE KIPTÎLER

Protestanların Mısır'a girişi 19. yüzyılın ikinci yarısında 1854 yılından itibaren Amerikalı misyonerler ile birlikte başlamıştır. Her ne kadar öncesinde 1840'larda İngiliz misyonerler bazı faaliyetlerde bulunmuşlarsa da başarılı olamadıkları anlaşılmaktadır. İskoçya misyonerlerinin 1848 yılında İskenderiye'de Yahudi cemaatini Protestanlaştırma çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Misyonerlerin Mısır'a ayak basar basmaz ilk yaptıkları işlerin başında erkek ve kızlar için ayrı ayrı okullar açmak olmuştur. Amerikalı misyonerler, 1855 yılında Kahire'de erkekler için 1860 yılında ise kızlar için okul

---

⁸⁰ Dominikenler, Latin Katolik Kilisesi'ne bağlı XIII. yüzyılda Aziz Dominigo de Guzman tarafından kurulan bir tarikatır... Tarikat tefekküre dayalı bir yaşama tarzını disipline etmeye çalışmıştır... Bütün mensupları bir başkana bağlıydı. Her mensup, teşkilatın emrine itaat etmek zorundaydı... Dominikenler, halkı irşat faaliyetleri de gösteriyordu. Onlar bir yandan İslam ilahiyatına, diğer yandan da Hıristiyan heretiklere karşı ciddi mücadele veriyorlardı. Doğu Akdeniz ülkelerinde ve Hindistan'da Hıristiyanlığı yayıyorlardı. Vatikan'ın yönettiği Engizisyon mahkemeleri, Dominikenlere emanet edilmişti... Dominiken hareketi gittikçe taassuba gömülüp felsefi çizgiden fanatizme doğru kayarak, yayılma şansını kaybetti. Bugün Dominikenlerin sayısı oldukça azalmıştır. Bkz. Mehmet Aydın, "Dominikenler", **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 183.

⁸¹ Moro, 118.

⁸² Padişah Abdülmecit Han (1822-1861) tarafından 1855'te Osmanlı topraklarında Hıristiyan azınlıkların himayesini içeren bir fermanıdır. Bkz. İmâre, **Fî Mes'ele'ti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 103-109.

⁸³ Aydın, "Dominikenler", 381.

açmışlardır. Okul açma faaliyetlerinin Mısır'ın diğer şehirlerinde de olduğu görülmektedir. Adı Dr. Andrew Watson olarak bilinen önde gelen bir Amerikan misyoneri okul açma ile alakalı olarak kendi görevlerini şöyle tanımlamaktadır: “Okul, bir şehre girmek için tek seçenek olup, o şehre girer girmez açılan okulla birlikte küçük bir Protestan cemaati oluşuyordu. Daha sonra açılan okul ya yerel halka bırakılıyor ya da tamamen ihmal ediliyordu”. 1896 yılına gelindiğinde Mısır'da misyonerler tarafından 168 okul açılmıştı. Bunların 133'ü erkek, 35'i kızlar için olup, öğrenci sayısı 11.014'e ulaşmıştı. Watson'un çabaları ile Mısır Protestan Kilisesi gelişmiş, Watson vaazlarını dahi Arapça olarak yapmaya başlamıştır. Aslında misyonerlerin esas amacı Müslümanları Hıristiyanlaştırmaktı. Fakat bunda başarılı olamayınca ve bir dinden diğer dine geçmenin zor olduğunu görünce, mezhepten mezhebe geçmenin daha kolay olduğunu anladılar ve Ortodoks Kıptî Hıristiyanlara yöneldiler. Dört misyonerle kısa sürede sayıları o dönem dört milyon civarı olan Ortodoks Kıptî'den üç yüz binini Protestan mezhebine kazandırdılar.⁸⁴

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Katolik Hıristiyanlar, Kıptîler arasında misyonerlik faaliyetleri yapmışlar; Kıptîlerden gelen şikâyetler üzerine padişah fermanı (Hatt-ı Hümayün) ile bu faaliyetler yasaklanmıştır.⁸⁵

Protestan Misyonerlerin Mısır'a asıl geliş amaçları Müslümanları Hıristiyanlaştırmak idi. Ancak geçen yüzyıllık sürede 1953 yılı itibari ile sadece yüz Müslüman'ı Hıristiyanlığa geçirebilmişlerdir. Bu arada yüz bin Kıptî Hıristiyanı misyonerlik faaliyetleri sonrasında kendi mezheplerine dâhil etmişlerdir.⁸⁶

Kıptî yazarlardan Dr. Wilhelm Süleyman 19. yüzyılda Kıptî Kilisesi'ni tehdit eden Protestan Misyonerlik faaliyetlerinin biri Amerikan merkezli, diğeri İngiltere merkezli olmak üzere iki koldan Şam üzerinden geldiğini ifade etmektedir. Amerikan planının Kıptî Kilisesi'ni yok etmek ve mensuplarını Protestanlaştırmak üzere, İngiliz planının ise Kıptî Kilisesi'ni iç karışıklık içinde bırakıp, içeriden kontrol altına almak

---

⁸⁴ Süryal, 140-143.

⁸⁵ Padişah Abdülmecit Han (1822-1861) tarafından 1855'te Osmanlı topraklarında Hıristiyan azınlıkların himayesini içeren bir fermanıdır. Bkz. İmâre, **Fî Mes'ele'ti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 103-109.

⁸⁶ W. Edward, **Ekalliyye Ma'zûle: el-Kıssatü'l-Hadîse li-Akbâti Mısır**, Arapçaya çev. Necip Vehbe, y.y., 1999, s. 104.

üzere planlandığını söylemektedir.⁸⁷ Bu dönemde zamanın Kıptî Kilisesi Patriği II. Demetrius'un Protestan Kilisesi'ne geçmeyi yasaklama kararı alması, Kıptîlerin bu kimselerle iletişimini yasaklaması sonrası, birbirine yakın iki okul öğrencileri arasında (Kıptî ve Amerikan okulları) kavga çıkmış; Asiyut şehrinde de Protestan Kilisesi mensuplarının bir Kıptî Ortodoks Kilisesi'ne gece vakti girip ikonları kırmaları gerginliği artırmıştı. Olaylar, o günkü Protestan temsilcisinin Amerikan konsolosu ile birlikte Kıptî patriği ziyareti ile çok daha büyümeden yatıştırılmıştır.⁸⁸

Mısır hükümeti, 1850 yılında çıkarılan bir padişah fermanı ile Protestan mezhebinin vatanperver bir fırka olduğunu kabul etmiştir. 1877 yılında da bu mezhebe bir papaz tayin edilmesine müsaade edilmiştir. 1902 yılında ise, Yüksek Hıdivlik kararı ile bu fırka bir mezhep olarak resmen tanınmış ve kendi dinî işlerini görmeleri için bir milli meclis kurmalarına da izin verilmiştir. Böylece Protestan Kilisesi'nin Mısır'da her bakımdan özgür bir konuma geldiği görülmektedir.⁸⁹ Bugünkü Protestan Kıptîlerin başında Rahip Samuel Habib bulunmaktadır.⁹⁰

Kıptî yazar Dr. Cerces Selame, Kıptî Kilisesi'nin bugünkü durumunu anlatırken "Hiç şüphe yoktur ki, Mısır'da Kıptî Kilisesi mensuplarından Katolik ve Protestan mezhebine geçişlerde en büyük faktör, Mısır'daki yabancı eğitim kurumlarıdır" görüşünü savunmaktadır.⁹¹

Protestan Mezhebinin Kıptîler Arasında Yayılmasının Sebepleri

Protestan mezhebinin yayılmasının temel sebeplerinin bir kaçını burada zikretmek faydalı olacaktır:

İlk olarak, o dönem Protestan misyonerleri eğitimli ve çok donanımlıydı. Amerika ve İskoçya gibi ülkelerde üniversite eğitimi alarak Mısır'a gelmişlerdi. Buna mukabil, Mısırlı Kıptî Ortodoks papazlar, bilgi ve donanım bakımından çok geri kalmışlardı.

---

⁸⁷ Moro, 118.

⁸⁸ Süryal, 146.

⁸⁹ Süryal, 149.

⁹⁰ Aydın, 382.

⁹¹ Süryal, 152.

Ayrıca, konsolosluklar Protestan misyonerlere yardımcı oluyor ve böylece okul, üniversite ve ihtiyaçları olan tesisleri konsoloslukların yardımı ile açılmaktaydılar.

İkincisi, Protestanlar bedava olarak sağlık sektörü ve sosyal alanda yaptıkları faaliyetlerle halkı etkilemekteydiler. Halkta onlara karşı gözle görülür bir meyil oluşmuştu.

Üçüncüsü, okullar inşa etmekteydiler. Bu okullar olmasaydı, asla başarılı olamazlardı. Zira okul binaları kilise gibi faaliyet gösteriyordu. Buralardan mezun olanların iyi derecede İngilizceleri olduğu için hep bir adım öndeydiler. Rahatlıkla her yerde görev alabiliyorlardı.

Dördüncüsü, ilahiyat alanında açtıkları okullar aracılığı ile Protestan teolojisi öğretmekteydiler. Böylece Protestanlığı bilen Mısırlı papazlar yetiştiriyorlardı.

Beşincisi, misyonerlerin merkez üssü gibi gördükleri Asiut şehrinde, önde gelen ailelerden varlıklı Kıptî Hıristiyan Hayyat ve Vaysa ailelerinin Protestan mezhebine intisap etmeleri önemli bir başka sebeptir. Bu iki aile 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Mısır'ın en zengin Kıptî aileleri arasındaydı.

Altıncısı, dönemin Kıptî patriği ile halk arasındaki bazı anlaşmazlıkların olması Protestanların Kıptî Hıristiyanlar arasında kolayca faaliyet yapabilmelerine zemin hazırladığı ve bu geçişlerde bir başka unsur olarak yer aldığı görülmektedir.⁹²

E) ORTODOKS KIPTÎ KİLİSESİ'NİN YAPISI

Büyük çoğunluğu Ortodoks monofizit inancı içerisinde olan ve Mısır'daki nüfusları 7 milyonu bulduğu iddia edilen Kıptîler, çoğunlukla Roma Kilisesi'ne bağlı değildirler. Kendi milli kiliselerine sahip olan Kıptîlerin bağımsız ve müstakil bir Patrikleri bulunmaktadır. Şu anki Kıptî patriği, 4 Kasım 2012'de bu göreve getirilen Kıptîlerin 118. Patriği, Patrik Tawadros'tur.⁹³

---

⁹² Süryal, 144-146.

⁹³ İzzettin Artokça, **Kıptiler (Stratejik Rapor)**, Ankara, 2013. s. 12.

Kilise içi teşkilatlanmaları, Rahipler, Şemmaslar (Papaz Yardımcıları), Keşişler, Papazlar, Metropolitanler (Mutran) ve Patrik şeklindedir.⁹⁴ Kilise Meclisi hiyerarşik yapıları ise Meclis Başkanı, Meclis Başkan Yardımcısı ve 11 temsilci üyeden oluşmaktadır. Her birinin görevi diğerinden ayrıdır. Her temsilci üyeye bağlı bir komisyon bulunmaktadır.⁹⁵ (Örneğin; Hukuk ve Dış İlişkiler Temsilcisi aynı zamanda kendisine bağlı Hukuk komisyonundan sorumludur.)

Ortodoks Kıptî Kilisesi, bağımsız dinî bir oluşum olup, başında Mukaddes Meclis'i idare eden bir baş patrik bulunur. İncil şeriatı ve Elçilerin Geleneğine uygun olarak İlk Kilise kanununa göre hareket eden, din adamları (İkliriyis) ve Kıptî halkından oluşan yasama ve yüksek yargı gibi birçok yetkileri elinde bulunduran ikili bir yapı ile idare edilmektedir. Ortodoks Kıptî Kilisesi, din adamlarının ve Kıptî halkın hayatlarına dair bazı düzenlemelerin yanı sıra, kilise mahkemeleri ile alâkalı kurallar koyma, yargılama, kilise cezaları, ahvâl-i şahsiyyeye dair uygulamaları bile -genel suçları ilgilendirmediğçe- kendi içinde halletmektedir.⁹⁶

Kıptî Kilisesi'nin başında bağımsız bir patrikliği bulunmaktadır. Kahire'de oturan⁹⁷ Patrik, İskenderiye Metropoliti tarihî ünvanını taşımaktadır. Aziz Markos'un halefi konumundadır. Patrik, selefi tarafından tayin edilebildiği gibi piskopos, ruhban sınıfı ve bazı laiklerce de seçilebilmektedir. Patrik adayında mutlaka St. Antonie bölgesi rahipleri arasından olma şartı aranmaktadır. Bilgili olma şartı olmayıp, kilise içi bütün hiyerarşik yapılardan geçmesi de gerekmemektedir. Önemli olan kendisini patrikliğe bağlı hissetmesidir. Günümüzde Kıptî Kilisesi'ne bağlı piskoposların sayısı ile ilgili farklı rakamlar verilmektedir. Bunların 12 veya 35 olduğu hakkında farklı iddialar mevcuttur. Bu piskoposların 31'i Mısır'da; 2'si Sudan'da; biri Kudüs'te ve biri de Doğu Afrika'da bulunmaktadır. Son yıllarda Fransa, İngiltere, İtalya, Avusturya ve Almanya'da Kıptî

---

⁹⁴ el-Makrîzî, 144.

⁹⁵ el-Mecme'u'l-Mukaddes li'l-Kenîseti'l-Kiptiyyeti'l-Urtûduksiyye, **Lâihatü Mecâlisi'l-Kenâis**, Sekretâriyyetü'l-Mecme'i'l-Mukaddes, Kahire, 2013, s. 21.

⁹⁶ İyâd Mustafa Abdülfettâh el-Atraşî, **Muâlecetü'l-Mevâkı'i'l-İhbâriyyeti'l-Elektroniyyeti'l-Arabiyye li-vakâi'i'l-Akbât fi Mısır**, (Doktora Tezi), Ezher Üniversitesi -Gazze Şubesi- Filistin, 2012, s. 33.

⁹⁷ Kıptî Kilisesi patriklerinin tam listesi, patriklik makamına geliş ve kalış süreleri ile birlikte Ek.3'de verilmiştir.

kiliseleri açılmıştır. Halen 9 manastırda yaşayan yüzlerce Kıptî keşişi ve 8 manastırda yaşayan keşişeler bulunmaktadır. Ayrıca ülkede bulunan birçok İlahiyat Fakültesi, Hıristiyanlık eğitim merkezleri, basın-yayın organları Kıptîlerin yetişmesi için imkân sağlamaktadır.⁹⁸

Bazı istisnalar dışında Kıptî Kilisesi tarihi kaynaklara göre gerek Haçlı Seferleri esnasında gerekse Fransız ve İngilizlerin Mısır'ı işgal ettikleri dönemlerdeki tutum ve davranışları ile milli bir duruş sergileyerek Müslümanlar ile birlikte hareket etmiştir. İsrail'in Filistin topraklarını işgalini tanımaması ve içişlerine hariçten bir müdahaleyi kabul etmemesi de bu milli duruş çerçevesinde değerlendirilmesi gereken hususlardandır.

1. Mısır'da Ortodoks Kıptî Kilisesi'ne Ait Bazı Dernekler

Kıptî Hayır Cemiyeti; 8 Ocak 1881 yılında Kahire'de, otuz önde gelen Kıptî Kilisesi'ne mensup kişi ile birlikte Şeyh Muhammed Abduh, Muhammed Neccar, Abdullah Nedim, Edip İshak gibi önde gelen ilim ehlinin bulunduğu bir toplantıda cemiyet başkanlığına Butros Gali Paşa getirilerek kuruldu. Fakirlere yardım etme amacı ile kurulan Kıptî Hayır Cemiyeti, ilk yıllarda yüz cüneyh⁹⁹ ile dört yüz cüneyh arasında fakirlere ödeme yapmaktaydı. 1908 yılında ödeme miktarı kişi başı üç bin cüneyhe kadar ulaştı. İlerleyen yıllarda çeşitli hastaneler kuran cemiyet, 1926 yılında ilk yerel Kıptî hastanesini açtı. Cemiyetin başına Kıptî cemaatinin önde gelen isimlerden olan Halil İbrahim Paşa, 1907-1922 ondan sonra da Cerces Antoin Paşa getirildi. Cemiyet, ilerleyen dönemlerde fakir halka ücretsiz sağlık ve eğitim hizmetleri sunmaya devam etmiştir. Cemiyetin sosyal hizmetler bakımından en önemli çalışmasının, açılan hastaneler olduğu görülmektedir.¹⁰⁰

Kıptî Doğuş Cemiyeti; 1896 yılında Kahire'de on iki üye ile kurulan Cemiyet, Kıptîce öğrenmeyi teşvik etmek, Hıristiyanlık eğitimine tefsir ve vaazlarla katkı sunmak, Kıptî tarihine ait ne kadar belge-bilgi varsa onları toplamak şeklinde üç temel ilkeyi

---

⁹⁸ Erdem, "Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 36, sy. 1, 1997, s. 164.

⁹⁹ Cüneyh: Mısır para birimi.

¹⁰⁰ Süryal, 200.

benimsemiştir. Cemiyet en büyük çalışmalarından birini, 1898 yılında yapmıştır. Bu yılda hem Kıptî Takvimine hem Miladi Takvime hem de Hicri Takvime uygun olarak tarım, sulama, hava durumunu, Nil nehrindeki taşkın zamanlarını, hangi bitkinin ne zaman toprağa ekileceğini, orucun ne zaman tutulacağını, bayramları, azizlerin ne zaman şehit oldukları ve patriklerin ölüm zamanlarını gösteren bir takvim hazırlamıştır. Cemiyet, 1937 yılından sonra fakirlere yardım, kiliseyi kalkındırma gibi konulara ağırlık vermeye başlamıştır.¹⁰¹

İskenderiye Kıptî İhlâs Cemiyeti; 1909 yılında kurulan cemiyetin en büyük gayesi; ıslah ilkelerinin toplumda yerleşmesini sağlamak, Kıptî Kilisesine ait İskenderiye Milli Meclis kararlarını desteklemek, Kıptîceyi canlandırmak, Hıristiyanlığı öğretmektir. Cemiyet, ayrıca bazı kilise, okul, sağlık ocağı ve hastane inşası gibi çalışmaları da yürütmüştür.¹⁰²

Bunların yanı sıra, Yetim Evi, Kitab-ı Mukaddes Dostları Cemiyeti, Sevgi Cemiyeti gibi daha pek çok kuruluşun farklı alanlarda çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Ayrıca Katolik ve Protestan Kıptîlerin de kurmuş oldukları pek çok cemiyet ve dernek bulunmaktadır.

2. Kıptîlerin Dinî Kaynakları

Kıptîlerin dinî uygulamalarında dört kaynaktan beslendikleri anlaşılmaktadır.

Birinci kaynak, Firavunlar dönemidir. Kıptîlerin ataları firavunlar dönemine dayanan ve günümüze kadar ulaşan bazı uygulamaları göze çarpmaktadır. Kadınların yılan figürlü bilezik takmaları o dönemlere ait bir uygulama olup, günümüzde dahi devam ettirilmektedir. Firavunların yılanlara kutsallık atfettiği de bilinmektedir. Ölen bir kimsenin ruhunun evde üç gün boyunca kaldığı inancının da o dönemlerden kalan bir âdet olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³

İkinci kaynak, Hıristiyanlıktır. Mısır halkı arasında Kitab-ı Mukaddes, Hıristiyan akaidine ait eserler, Kilise tarihi ve uygulamalarından kaynaklanan bazı uygulamalar

---

¹⁰¹ Süryal, 201.

¹⁰² Süryal, 203.

¹⁰³ Süryal, 221.

olduğu anlaşılmaktadır. Namaz, oruç, bayramlar, azizlerin ve Şehitlerin doğum günleri gibi kutlamaların bu dönemle bağlantılı uygulamalar olduğu görülmektedir.¹⁰⁴

nc kaynak, İslam'dır. İslamî etkinin Mısır'da bazı Müslüman valilerin koyduğu uygulamalardan kaynaklandığı görülmektedir. Bazı valiler, Kıptilere belli bir elbise giyme zorunluluğu getirmişlerdir ve bu uygulamanın Muhammet Ali (.1849) döneminde dahi devam ettiği bilinmektedir. Fransızların Mısır'ı işgali sırasında bu ve benzeri bazı uygulamalara son verilmiştir. Hıristiyanlar beyaz sarık takamazlardı. Onun yerine siyah sarık takmaları zorunlu idi. Din adamı olmayan sıradan bir Kıptinin siyah ya da yeşil sarık takması gerekirdi. Yolun sağı Müslümanlara solu Hıristiyanlara aitti. Yahudi ve Hıristiyanlar da bir caminin yanından geçerken bineğinden iner ve hürmeten oradan yürüyerek geçerdi. At ve katırlara da binemezlerdi. Ramazan ayında sokak ve çarşılarda yiyip içmeleri ve sigara kullanmaları da yasaklar arasındaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra cüppe ve cilbab yerine Avrupa'dan takım elbiselerin getirildiği, sarık yerine Türk usul fes (Tarabuş) giyildiği görülmektedir. Kadınlar ise fistan giyerler, evden çıkarken Müslüman kadınlar gibi nikâb (rt) takarlardı. Bekâr olanlar, beyaz, evli olanlar da siyah örtü ile sokaklarda dolaşırlardı.¹⁰⁵

Dördüncü kaynak, yabancı tesirlidir. Avrupa kaynaklı isimlerin konulması, pantolon giyilmesi, cenazelerin arabalarla taşınması bunlara örnek olarak verilebilir. Bu arada Yunancadan, Latince, Kitab-ı mukaddesten, Arapçadan, İngilizceden, Türkçeden ve Fransızcadan geçen pek çok isme rastlanmaktadır.¹⁰⁶ Kıptiler ocuklarına Kıptie isim verdikleri gibi Yunanca, Latince, Arapça, İngilizce, Türkçe ve Fransızcadan ya da Kitabı Mukaddesten geçen pek isme rastlanmaktadır. Kıpti isimlerinin bazıları şu anlamlara gelmektedir; Bişay=Bayram, şunnde=Allah'ın oğlu, Bahum=Kartal, Bahur=Abdullah, Tadros=Ataullah, Nasıyf=Hasen, Sofia=Hikmet anlamına gelmektedir.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Süryal, 221.

¹⁰⁵ Süryal, 222.

¹⁰⁶ Süryal, 221-223.

¹⁰⁷ Süryal, 222.

3. Kıptîlerin Örf, Âdet ve Dinî Uygulamaları

Doğum; Çocuk doğunca, özelliklede erkek olunca evde büyük bir sevinç yaşanır. Babaanne bir hafta boyunca ev işlerini idare eder, gidip gelenle ilgilenir ve çocuğun yedisini (7. günü) aile birlikte kutlarlar.

Vaftiz; Ortodoks Kilise geleneğine göre bir erkek çocuk kırk günlük olunca, kız çocuğu seksen günlük olunca vaftiz edilir. Çocuğa beyaz elbiseler giydirilir, üç kere kiliselerdeki vaftiz suyuna (havuzuna) daldırılıp çıkarılır, sonra kutsal yağla yağlanır. Bu uygulamanın kaynağı Hz. İsa'nın Vaftizci Yahya (Zekeriyâ oğlu Yahya) tarafından Ürdün nehrinde yıkanmasıdır.

Sünnet Olmak; Sünnet uygulaması 19. yüzyılda dahi İsa'ya (a.s) uyma adına özellikle köylerde icra edilmekte idi. Bugün bu uygulamanın sağlık sebepleri dışında pek uygulanmadığı görülmektedir.¹⁰⁸

İbadet; Kıptîlerin günde yedi vakit namazları mevcuttur.¹⁰⁹ Ortodoks ve Katolik Kıptîler namazlarında doğu yönüne doğru dönmektedirler. Çünkü İsa Mesih'in ikinci kere gelişinde doğudan geleceğine inanmaktadırlar. Protestan Kıptîler ise; özel bir yöne dönmemektedirler. Ortodoks Kıptîlerin ibadetlerinde doğu yönüne dönmelerinin kilise içi uygulamalara ve mimariye de yansıdığı görülmektedir. Kiliselerde bütün heykeller doğu yönünde yer almaktadır. Çanların günde üç kere çalması ise; Nuh (a.s)'un gemi inşaatı sırasında verilen molaların üç olması ile alâkalı olduğu kabûl edilmektedir. Ortodoks Kıptîlerin kiliselerindeki direklerin sayısı on iki olması, havarilere işaret ederken kubbenin tek olması Tanrı'nın birliğini ve orayı gözettiğini anlatan sembolik bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bazen de on iki küçük kubbenin ortasında büyük bir kubbenin bulunmasının İsa (a.s) ve havarileri sembolize ettiğine, kilise dışındaki dört sütunun da dört İncil'e işaret ettiğine inanılmaktadır. 19. yüzyılda bütün Ortodoks kiliselerinde kadınlar için üst katta özel bölümler (huriys) mevcuttu. Kiliselerde asılı vaziyette deve kuşu yumurtası da yer almaktaydı. Bunun deve kuşunun yumurtalarına

---

¹⁰⁸ Süryal, 221-226.

¹⁰⁹ el-Makrîzî, 143.

çok iyi sahip çıkmasından mülhem bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Kıptîler, hac ibadetlerini Beyt-i Makdis'e yapmaktadırlar. Zekâtları mallarının 1/10'dur.¹¹⁰

Yağmur Duası; Mısır tarıma dayalı bir ülkedir. Kıptî Kilisesi ibadetlerini buna göre şekillendirmektedir. Ziraatın bereketli olması için Mısır Kıptî Kilisesi tarafından: 20 Ekim-18 Ocak arası (10 Tût-10 Tubâh) arasında yapılan yağmur duası şöyledir: “Ya Rabbi! Bu seneki tarla bitki ve ziraatını mübarek eyle”. 19 Ocak-18 Temmuz (11 Tübah-11 Baü'ünah) arasındaki ekim ve hasat mevsimindeki dua şöyledir: “Ya Rabbi! Bu seneki yağmurları ve yerin bitirdiklerini mübarek eyle. Nil nehrinin taşkın zamanlarında 19 Temmuz-19 Ekim (12 Baü'ünah-9 Babah) arasında ise “Ya Rabbi! Bu seneki Nil sularını bereketli eyle. Nimet olarak yeterince artır. Yeryüzünü mutlu kıl ki sulaması kolay, meyvesi bol olsun. Ziraat ve hasat için yeryüzünü hazırla. Gerektiği şekilde hayatımızı düzenle”¹¹¹

Oruç; Oruçları elli gündür. Oruç esnasında cinsel ilişki ve et yemek helâl değildir. Pazarda satılıp da nefislerinin çekmediği her şeyi yemek mubah hükmündedir.¹¹² Oruç tutmanın hikmetinin nefsi dizginlemek, ruhu güçlendirmek, işlenen hatalara kefaret olmasını temin etmek olduğu anlaşılmaktadır. Orucun özel bir süresi yoktur. Tutabilen ister öğlene, ister ikindiye, isterse akşama kadar tutsun önemli değildir; maksat nefsi kontrol altına alıp, ruhu güçlendirmekten ibaret olduğu için oruç tutma süresinin çok önemli olmadığı ortaya çıkmaktadır.¹¹³

Taharet; yüz ve elleri yıkamaktan ibarettir.¹¹⁴

Evlilik; Evliliğin sahih olması için mutlaka bir Şemmas ve papazın, adil şahitlerin ve mihr'in olması gerekmektedir. Evlilikte evlenilmesi haram olan kadınlar meselesi İslâm'la benzerlik arz etmektedir. İki kadınla aynı anda evlenmek, cariye ile gizli ilişki yasaktır. Fakat cariye azat edilirse onunla evlenilebilmektedir. Bir hizmetçi yedi sene hizmetten sonra azat edilir. Boşanma, ancak açık bir fuhşiyat (zina) dışında caiz

---

¹¹⁰ el-Makrîzî, 143.

¹¹¹ Süryal, 71-72.

¹¹² el-Makrîzî, 143-144.

¹¹³ Süryal, 228.

¹¹⁴ el-Makrîzî, 143.

değildir. Zina gerekçesiyle boşanan eşle ebedi olarak evlenilmemektedir. Zinanın cezası, evli ise recmedilir. Evli olmayıp bekârsa ve hamile kalmışsa o kadınla evlenmek gerekmektedir.¹¹⁵ Evlilik yaşının en azı, 19. yüzyılın sonlarına doğru, erkekler 15 yaşından kızların 12 yaşından küçük olmamaları gerekmektedir. Son dönemlerde bu konuda yayınlanan patriklik bildirimleri etkili olmuş, evlilik yaş sınırı daha yukarılara çıkmış ve böylece evlilik yaşının erkeklerde en az 20, kızlarda ise en az 16 yaşına yükselmiştir.¹¹⁶

Adam Öldürme Cezası; Eğer kasten öldürülmüş ise cezası ölümdür. Kaza ile olursa öldüren kaçırılır ve geri istenmez. Lûtılık (eşcinsel) yapan, yalan şahitlik eden, kumar oynayan, zina eden ve sarhoş olana lânet edilir. Bu konulardaki hükümlerin çoğu Tevrat kaynaklıdır.¹¹⁷

4. Kıptî Takvimi

Kıptîlerin kendilerine mahsus bir takvimleri vardır.¹¹⁸ Bizanslı Diolectian'ın 284'de Kıptîlere yaptığı katliam "Şehitler Yılı" olarak anılmakta ve takvim başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Miladi 1992 yılı, Kıptî takvimine göre 1708-1709 yıllarına tesadüf etmektedir. Bu iki tarih Kahire'de yayınlanan baskı sayısı çok gazetelerin birinci sayfalarında diğerleriyle beraber yer almaktadır. Mısır'da Hicri takvimin yanına, 1875 yılından bu yana Gregoryen takvimi de eklenmiştir.¹¹⁹

Hıristiyan dünyası 1582 yılına kadar Noel'i müşterek kutlarken, Papa XIII. Gregorie, Jülyen takviminde bazı değişiklikler yapmış, batı dünyası da "Gregoryen Takvimi" denilen bu takvime uymuştur. Noel, 325'te olduğu gibi 25 Aralıkta kutlanmaya devam etmiştir. Batı kiliselerinin bu tutumuna karşılık, Doğu kiliseleri Jülyen takvimine uymaya devam etmiştir. Kullandıkları takvim gereği Kıptîler, 1900 yılından beri Noel'i kendi takvimlerine göre 29 Kia'k'da (7 Ocak'ta) kutlamaya devam etmişlerdir.¹²⁰

---

¹¹⁵ el-Makrîzî, 144.

¹¹⁶ Süryal, 238-239.

¹¹⁷ el-Makrîzî, 144.

¹¹⁸ Kıptî takvimi, Miladi takvim ile birlikte Ek.3'de verilmiştir.

¹¹⁹ Erdem, "Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", s. 167.

¹²⁰ Erdem, "Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", s. 168.

Kıptîlerin kullandıkları takvim, onların geleneklerine bağlılıklarının bir ölçüsüdür. Jülyen takvimi tarım hayatına ve ona yön veren mevsimlere göre düzenlendiği için, Mısırlı çiftçiler de onu kullanmışlardır. Yılın ilk ayı olan Eylül- Ekim, ziraat ayıdır. Şubat-Mart ağaçların budama zamanıdır. Başka bir yönden bakıldığında bu takvim, Nil nehrinin sularına göre düzenlenmiş ve adlandırılmıştır. Nil nehrinin sularının en fazla olduğu dönem, yılın ilk ayı kabul edilen Eylül ayıdır.¹²¹ Eski Kıptî takvimi yıldızları esas almaktaydı. Ancak Miladi 284 yılı başlangıç kabûl edilerek, aradaki farklar giderilip güneşi esas alan takvim haline dönüştürüldü. Miladi takvim ile Kıptî takvimi 1582 yılına kadar uyumlu olup tüm Hıristiyan bayramları Batı'da ve Doğu'da aynı zamanda kutlanmaktaydı. 13. Papa Gregorio İznik konsilinde belirlenen bayram günleri ile farklılığı gidermek için 1582 yılında takvim güncellemesi yaptırdı. Ancak Kıptî Takvimi, 19.yüzyıldan beri güncelleme (Düzenleme) yapılmadığı için bayram kutlama günlerinde her yıl farklılık meydana gelmektedir.¹²²

5. Kıptî Dili

Kıptîce, yazı olarak olmasa da konuşma olarak Eski Mısır dilinin aynısıdır. Kıptîce üç şekilde yazılmaktadır. *Hiyeroglif* yazı, genelde eski eserler ve heykeller üzerine yazılan yazılardır. *Hiyranik* yazı, kâhinlerin yüksek dereceli kraliyet fermanlarını yazdıkları; *Dimotiki* yazı ise, genelde halkın kullandığı yazı türüdür. Son iki yazı birinci yazı türünün bir farklı versiyonudur. Aralarındaki farklılık tıpkı Arapçadaki *Sülüs*, *Nesih* ve *Rik'a* hatları arasındaki fark gibidir. Geçmişte birçok kavim ve medeniyet bu yazı türlerini kullanmışlardır. Şu anda yazılan Kıptîce Eski Mısırlıların kullandığı Kıptîcenin yeni Kıptî hattı ile yazılmasından ibarettir. Müslüman Araplar Mısır'ı fethedene kadar Kıptîce Kıptîlerin kullandıkları bir dildi. Ancak Müslümanların fethinden sonra devlet kayıtları Kıptîceden Arapçaya nakledilmiştir.¹²³

Kıptîlerin hem Yunanlıların hem de Romalıların Mısır'a hükmettikleri zaman diliminde kendi dillerini korudukları görülmektedir. O dönemlerde Kitab-ı Mukaddes, Yunanca okunur, Kıptîce şerh edilirdi. Yunanlılar mağlup olup Mısır'ı terk edince Kitab-

---

¹²¹ Erdem, "Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", s. 168.

¹²² Süryal, s. 229-232.

¹²³ Ferîd Muhammed Mecdî, *Dâiratü'l-Maârifî'l-Karnî'l-İşrîn*, Dârü'l-Mârif, 3.bs., Beyrut, c. 7, 1971, ss. 612-613.

ı Mukaddes Kıptîce hem okunmaya hem de şerh edilmeye başlanmıştır. Miladi 6. asra kadar Mısır'da Kıptîler arasında yazı dili Yunancadır; fakat bu tarihten itibaren Kıptîce her bakımdan gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Ancak çok geçmeden Müslüman Arapların Mısır'ı fethetmeleri sonrası Kıptîce gerilemiş ve Arapça yavaş yavaş hem idarî hem sosyal hayatta öne çıkmıştır. Miladi 7. asırda Kıptîce konuşan Mısır halkı 12. asra gelince tamamen Arapça konuşmaya başlamıştır. Tevrat ve İncil'in de 12. yüzyılda Arapçanın yaygınlaşması ve Kıptîlerin kendi dillerini anlamaması nedeniyle Arapçaya tercüme edildiği bilinmektedir. Kıptîlerin ayinlerde kutsal kabul ettikleri Kıptîce, mukaddes metinler okunurken korunmuş, ancak metinlerin şerh edilmesi Arapça olarak yapılmıştır.¹²⁴

Kıptîce, 17. yüzyılın sonlarına kadar Mısır'ın güneyinde Said diye bilinen bölgede halkın yazışmalarda kullandığı bir yazı türü olarak kullanılmaya devam etmiştir. 18. yüzyılın başlarından itibaren Kıptîce, iletişim dili olmaktan çıkmış ancak Kilise ayinlerinde varlığını sürdürmüştür. Çünkü Kilise Babaları Kilise içinde Kıptîce dışındaki bir dilde ibadeti, Kilise kanunlarına uygun olmadığı görüşünü savunmaktadırlar. Kıptîlerin ataları ile bağlantısını kurmasını sağlayan yegâne bağ Kıptîcedir. Günümüzde Ortodoks Kıptî Kilisesi ve Katolik Kilisesi ayin dili Arapça ve Kıptîce iken, Protestan Kilisesinin ayin dili ise 18. yüzyılın başlarından itibaren Arapçadır. Bu dilde az sayıda da olsa bazı kamusların ve diyalog türü eserlerin telif edildiği bilinmektedir. 1888 yılında ölen Özbekiyye'deki Büyük Kıptî Okulu Kıptîce muallimi Uryan Miftah, Kıptîce olarak eser telif edenlerden birisiydi.¹²⁵

6. Bayramlar

1. İydü'ş-Şeanîn: Bu günde İsa'nın (as) dağdan inip Beyt-i Makdis'e girdiğine inanılmaktadır.

2. İydü'l Fısıh: Şeanîn bayramından dört gün sonradır. Bu günde Musa (as) ve kavminin Mısır'dan çıktıklarına inanılmaktadır.

---

¹²⁴ Tâcir, 246-248.

¹²⁵ Süryal, 182-183.

3. İydü'l Kıyâme (Paskalya): Fıfış Bayramından üç gün sonra İsa (as)'ın kabirden çıktığına inanılmaktadır.

4. İydü'l Cedit: Kıyamet Bayramından sekiz gün sonra kutlanmaktadır. Bu günde Mesih'in kabirden çıktıktan sonra şakirtlerine görüldüğüne inanılmaktadır.

5. İydü's-Sellâk: Yeni Bayramdan otuz sekiz gün sonra Mesih'in göğe yükseltilmesi anısına kutlanan bir bayramdır.

6. İydü's-Salîb (Haç): Bu gün, İsa'yı (as) çarpmıhta ölmüş olarak bırakıp, akabinde yaşadığının anlaşılmasına dair kutlanan bayramın adıdır. Bunun yanında Milât Bayramı ve Kurban Bayramları mevcuttur.¹²⁶

7.İydü'l Milât (Noel): Bu bayramı Ortodoks Kıptîlerle, Protestan Kıptîler 6 Ocak'ta birlikte kutlar iken Katolik Kıptîlerin Batıya uyararak 25 Aralık'ta kutlar. İznik Konsil kararlarına göre bu bayram 1582 yılına kadar Batı ve Doğu kiliseleri tarafından 25 Aralıkta kutlanmıştır. Kıptîler, 19. yüzyıl boyunca bu bayramı 6 Ocak'ta kutlamışlardır. Bu bayramın kutlanma sebebi ise; İsa (as)'ın Filistin'in Beytü'l- Lahîm kasabasında bu tarihte doğduğuna inanılmasıdır.¹²⁷

---

¹²⁶ el-Makrîzî, 143-144.

¹²⁷ Süryal, 229-230.

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR KIPTÎ KİLİSESİ'NİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Bu dönemi iyi anlayabilmek için Mısır'ın Fransız ve İngilizler tarafından işgal altında tutulduğu (1798-1801) ve (1882-1922 ve Sonrası) döneme göz atmak yerinde olacaktır.

A) MODERN MISIR TARİHİNDE KIPTÎLER

Muhammet Ali Paşa (Kavalalı) (1805-1848) 19. yüzyılın başında Mısır'da iş başına gelmesi ile Avrupa örneğinden istifade edebilmek için Fransa'ya ilim heyetleri gönderilmiştir. Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğundaki Tanzimat hareketleri yanında mütevazı kalsa da bu çabaların modern Mısır tarihinde ve özellikle de Kıptîlerin hayatlarında büyük değişiklikler meydana getirdiği göze çarpmaktadır. “Vatandaşlık” fikrinin Mısır'a gelmesi ile Müslümanlar ile Kıptîlerin hak ve sorumluluklar bakımından eşitlenmesi bir takım değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Muhammet Ali Paşa'nın geçmiş dönemlerde farklılığı göstermek adına giyilen farklı renklerdeki elbise giyme işine son verdiği, bazı dinî pratikleri yaparken Kıptî Hıristiyanların karşılaştıkları sıkıntıları giderdiği, kilise inşa ve onarımında devletten istenen yardımları dikkate aldığı görülmektedir. Bu arada Muhammet Ali Paşa Kıptîlere “Beylik” ünvanını veren ilk Müslüman idarecidir.¹²⁸

Bu dönemde Kıptîlerin kilise tamir ve inşası için yaptıkları hiçbir teklifin reddedilmediği “Kasru'l-Abidin El-Yazmaları” arşivinde bulunan örneklerde mevcuttur: “Kıptîlere Kiliselerinin tamirine izin verilmesi ve bu hususta yardım edilip engel olunmaması hususunda... Emirdir” şeklinde el yazmaları örnekleri bulunmaktadır.¹²⁹

---

¹²⁸ Azmî Bişâre, **Hel min Mes'ele Kıptiyye fî Mısır**, el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve'd-Diraseti's-Siyâse, Beyrut, 2012, s. 21.

¹²⁹ Süryal, 120.

Mehmet Said Paşa (1854-1863) döneminde ise, Müslümanların Mısır'ı fethettiği 7. asırdan beri gayrimüslim tabakaya uygulanan “cizye” tatbikatına son vermiş ve “mecburi askerlik” uygulamasına geçmiştir. Böylece Kıptîler hukuk ve askerlik hizmeti bakımından Müslümanlarla eşit hale gelmişlerdir. Bu açılım politikaları sonucunda M. Said Paşa, Sudan'a Kıptî Hıristiyan bir paşayı idareci olarak görevlendirmiştir.¹³⁰

Hidiv İsmail (1863-1878) döneminde ise devlette vazife alma yönünden gözle görülür bir değişikliğin olduğu fark edilmektedir. Hidiv İsmail'in kimi Kıptîlere paşalık rütbesi verdiği ve Müslümanlarla müşterek dinî eğitim veren Kıptî okulları açılmasına destek olduğu bilinmektedir. Eşit vatandaşlık uygulaması ile 1908-1910 yılları arasında Kıptî Hıristiyan Butros Gali Paşa Mısır'da başbakan olmuştur. Aynı köke mensup Kıptî Hıristiyan Yusuf Vehbi Paşa da (1919-1920) yıllarında başbakanlık yapmıştır. 1883 yılından itibaren her bakanlığa bir Kıptî tayini örfi uygulama haline gelmiş, 1924 yılında başbakan olan Sa'd Zağlul (1858-1927) döneminde bu sayı ikiye çıkarılmıştır. Kıptîler için millet sisteminden vatandaşlık sistemine geçiş olan Hidiv İsmail dönemi “Altın Çağ” olarak değerlendirilmektedir. Kral I. Faruk (1936-1952) dönemi ise en çok Kıptînin bir dönemde bakan (12 bakan) olduğu dönemdir.¹³¹

Aynı zamanda bu yıllar, İslam'ın Müslüman Kardeşler Teşkilatı aracılığı ile siyasi kimliği belirleyen bir unsur olarak belli bir süreden sonra ilk defa ortaya çıktığı yıllardır.¹³² 1952 yılının Temmuz ayında “Hür Subaylar” adı ile Cemal Abdunnasır (1952-1971) önderliğinde bir darbe gerçekleştirilmiştir. Devrimi yapan konsey içinde hiçbir Kıptî yer bulamamıştır. Devrim sonrası tüm siyasi partiler kapatılmış (Ocak 1953) ; cemaatlere ise dokunulmamıştır. Konsey içerisinde Müslüman Kardeşler Teşkilatı yanlısı subayların bu hususta etkili oldukları iddia edilmektedir. Ayrıca din dersinin Milli Eğitim'in çeşitli merhalelerinde sınıfı geçip-kalmayı etkileyen ders olarak belirlenmesi, Ezher Üniversitesi'nin Müslüman öğrencilerle sınırlandırılması, 1964 yılında Kur'an-ı Kerim yayını yapan bir radyo istasyonunun yayına başlaması, Kur'an kültürünün

---

¹³⁰ Bişâre, 21-22.

¹³¹ Bişâre, 22-23.

¹³² Andrea Zekî Stephanous, “El-Kuvâ el-Mesihyye fî Mısır ve Mevkîfuhâ mine's-Sevr”, **el-Akbât fî Mısır Ba'de's-Sevr**, el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, s. 102.

yayılması için Daru'l - Kuran'ların açılması bu dönemin öne çıkan bazı uygulamalarıdır. Siyasi partilerin kapatılması Kıptîlerin parlamentoya girişini zorlaştırmıştır. 1957 yılında yapılan genel seçimde sadece bir Kıptî (Faik Ferit) seçilebilme hakkını elde edebilmiştir. Bu olay sonrası anayasaya eklenen geçici bir madde ile (tayin yoluyla) Kıptî temsilcilerin parlamentoya girmesinin önü açılmıştır.¹³³

Enver Sedat (1971-1981) dönemi, Kıptîler için en zor geçen dönemlerden olmuştur. Enver Sedat, henüz yönetime gelmeden önce Kıptîlere karşı olumsuz sözleri yayılmıştır. Enver Sedat, 1965 yılında İslam İşbirliği Konferansı Genel Sekreteri iken Cidde'deki bir toplantıda övünerek "10 yıl içerisinde Kıptîleri Müslümanlaştıracığı ya da onları ayakkabı boyacıları yapacağı" şeklinde ifadesi olduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır. Anayasaya 1971 yılında "İslam; Devletin dinidir. Şeriat; yasamanın ana kaynağıdır" şeklinde madde eklenmesi de Kıptîleri rahatsız eden hususlar arasında yer almıştır.¹³⁴

Muhammed Hüsnü Mübarek (1981-2011) döneminde Kıptîlerin durumları kısmen normale dönmüştür. Kilise yapımında nispi kolaylıklar, yılbaşının resmî tatil olması, devlet adamlarının üst düzeyde problemlerinin çözümü için devreye girmesi ve çözüm için bazı adımların atılması bu dönemin temel özellikleri arasında yer almaktadır. Ayrıca siyasi katılım bakımından icracı olmayan bakanlıklardan bazılarının bu dönemde Kıptîlere verildiği görülmektedir.¹³⁵

B) GÜNÜMÜZDE TARTIŞMA KONUSU OLAN HUSUSLAR

1. Nüfus Meselesi

Genel olarak tüm Arap dünyasında, özel olarak da Mısır'daki Hıristiyan nüfusun sayısı ile ilgili tartışmalar hâlâ sürmektedir. Kimilerine göre Arap dünyasında on milyonu geçmeyen bir Hıristiyan nüfus bulunuyorken kimileri de bu sayıyı yirmi milyona kadar çıkarmaktadır. Hıristiyanlar, hükümetlerin yaptığı bu nüfus sayım bilgilerine şüphe ile

---

¹³³ Bişâre, 23-26.

¹³⁴ Bişâre, 27.

¹³⁵ Bişâre, 29-30.

bakmaktadırlar. Onlara göre asıl mesele, bu konunun idareciler tarafından rakam meselesi olmaktan öte, siyasi bir mesele olarak algılanmasıdır. Geçen yüzyılda Orta Doğu'da Hıristiyan nüfusun gerileme sebepleri olarak şunlar ileri sürülmektedir:

Siyasal İslam'ın ilerlemesi,

Arap Milliyetçiliğinin gerilemesi,

Bazı varlıklı Hıristiyanların toprak reformu ve devlet ekonomisinin millileştirilmesi sonrası ekonomik gücünün azalması,

İsrail devletinin kurulması,

Filistinli mülteciler sorunu,

Maruz kaldıkları siyasi ve ekonomik sıkıntılar sonucunda Batıya olan göçün artması,

Birçok Hıristiyan'ın Batı tipi yaşam modelini benimsemeleri sonucu doğum oranlarının azalması,

Bazı ülkelerdeki dinî baskı ve dönüşüm.¹³⁶

Kıptîlerin nüfusu ile ilgili tartışmalar ise, çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Mısır, İngiliz işgali altında iken 1897 yılında yapılan nüfus sayımı, ilk resmî nüfus sayımı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu nüfus sayımları belli aralıklarla günümüze kadar sürmüştür. Kıptîler, nüfuslarının daha çok olduğunu iddia etmektedirler. Elde mevcut olan resmî kayıtlar üzerinden bu tartışmaya netlik kazandırmak yerinde olacaktır.

1897 yılında yapılan nüfus sayımına göre; toplam nüfus 9.734.405'tir. Bu nüfusun 8.977.702'si Müslümanlardan meydana gelmektedir. % 92,23 Müslüman olup geriye kalanların; Hıristiyan ve Yahudiler olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Hıristiyanların da farklı etnik kökenlerden geldiğini hesaba katmak gerekmektedir. Bu nüfus sayımına göre; Mısır Kıptîleri: Ortodoks Kıptîler 592.347; Protestan Kıptîler, 12.507; Katolik Kıptîler, 4.620 kişi olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.¹³⁷

---

¹³⁶ Stephanous, 100.

¹³⁷ Moro, 15-16. Daha detaylı nüfus bilgileri için bu eserin 15-23 sayfeleri arasına müracaat ediniz. Burada illere göre Müslüman ve Hıristiyanların doğum ve vefat bilgileri verilmektedir.

Bir tablo üzerinde 1897-1996 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında Müslüman-Hıristiyan oranlarına¹³⁸ bir göz atmak uygun olacaktır.¹³⁹

Nüfus Sayım Yılı	Müslüman Nüfus	Hıristiyan Nüfus	Değerlendirmeler
1897	% 93	% 6,3	İngiliz Kaynakları
1907	% 91,8	% 6,4	İngiliz Kaynakları
1917	% 91,4	% 8,1	
1927	% 91,2	% 8,3	
1937	% 91,4	% 8,2	
1947	% 91,7	% 7,9	
1957	Sayım yapılmadı.	Sayım yapılmadı.	
1960	% 92,6	% 7,3	
1966	% 92,9	% 6,7	Hıristiyan nüfus millileştirme hamleleri sonucu göçe başladı.
1976	% 93,75	% 6,24	
1986	% 94	% 6	
1996	% 94	% 6	

¹³⁸ Burada çok az sayıdaki diğer unsurlara yer verilmemiştir. Yahudi nüfus ise, 1948'de İsrail Devleti kurulunca göç etmiştir.

¹³⁹ Ebu'l-A'lâ Mâdî, *el-Meseletü'l Kıptiyye ve's-Şerîa ve's-Sahvetü'l-İslâmiyye*, (tacdîm: Târık el-Bişrî), Kahire, 2007, s. 37.

1897 yılında İngilizlerin gözetiminde yapılan Mısır Hıristiyanlarını mezheplerine göre gösteren nüfus sayımı tablosu şu şekildedir.¹⁴⁰

Kıptîler	1897 Yılı Nüfus Sayımı	Yüzdelik Oran
Ortodoks	592.334	% 97,1
Katolik	4630	% 0,8
Protestan	12.507	% 2,1
Toplam	609.511	100* ¹⁴¹

O dönem Mısır’da İngiliz Komiseri olan Elton Gorst 10 Mayıs 1911 yılında kendi hükümetine gönderdiği rapora göre; bazı radikal Kıptîlerin “Müslümanlar ile aynı haklara sahip değiliz” iddialarına yaklaşık bir asır sonra Muhammet Mora şöyle cevap vermektedir; “Müslümanlar toplam nüfusun % 92’sini, Kıptî Hıristiyanlar ise % 6’sını (Binde 200) oluşturmaktadır. Bu Kıptî azınlık da ülke içinde dengeli bir dağılıma sahip değildir. Kıptîler, 30 idari merkezde toplam nüfusun% 2’sini, 40 idari merkezde toplam nüfusun % 20’sini, 9 idari merkezde ise (Güneydeki Said bölgesi) toplam nüfusun %37’sini oluşturmaktadırlar. Etnik unsura dayalı bir bağımsızlık, Kıptîler (Hıristiyanlar) için tam bir felâket olacaktır. Bazı radikal Kıptîlerin hükümetteki görev dağılımındaki adaletsizlikler ile ilgili şikâyetleri yersizdir. Zira hükümetteki bakanlıklarda çalışanların toplamı, 17.596 olup, bunların % 54,69’u yani 9.514’ü Müslüman iken, % 45,31’i yani 8.082’si Kıptîdir. Kıptîlerin oranı ise; Bazı bakanlıklarda Kıptîler, çok daha fazla oranda bulunmaktadırlar. İçişleri Bakanlığı ve ona bağlı birimlerde; 6,224 kişi çalışır iken bunların 2,336’sı Müslüman (% 37,7), 3878’i ise Kıptîlerden oluşmaktadır. Kıptîlerin oranı % 65’tir. Buradan ortaya çıkan durum; Kıptîlerin, hükümet birimlerinde çalışma oranları nüfuslarına göre çok yüksektir. Ben bu dağılıma göre, Mısır’da etnik unsura dayalı bir oluşumun Kıptîlerin çıkarına uygun düşmeyeceği kanaatindeyim.”¹⁴²

¹⁴⁰ Süryal, 140.

¹⁴¹ Günümüzde bu oran büyük ölçüde değişmiştir. Bugün Kıptî Hıristiyanların % 80’i Ortodoks, % 20’si ise Katolik ve Protestanlardan oluşmaktadır. Bkz. Mâdî, 38.

¹⁴² Moro, 19-20.

Buradan da anlaşılacağı üzere nüfus oranına dayalı bir oluşum bariz bir şekilde Kıptîlerin aleyhine olur iken, Müslümanların lehine olmaktadır.

1908 yılı dinî ve etnik nüfus dağılımı ise şöyledir.¹⁴³

İslam	10.269.445	Bedevisi	72.320	İngiliz	25.662
Kıptîler	667.036	Türk	27.591	Fransız	14.591
Ortodoks	76.953 ¹⁴⁴	Şamlı	7.747	Rum	62.973
Protestan	47.446	Ermeni	7.747	İtalyan	34.926
Yahudi	38.635	Sudanlı	65.162	Nemseli	7.604
Katolik	72.320	Acem	1.385	Alman	1.847
Rus	2.410				

Bu dönem batılıların yoğun bir şekilde Mısır topraklarında bulunduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyan nüfustaki artışın asıl sebebinin Kıptîlerle alakalı olmayıp, Batılı Hıristiyan unsurlardan kaynaklandığı görülmektedir.

¹⁴³ Muhammed Mihrî, **Sudan Seyahatnamesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 36.

¹⁴⁴ Not: Buradaki Ortodokslar, Kıptîler dışındaki o dönem Mısır'da bulunan diğer ortodoks yabancılar.

¹⁴⁵ Osmanlıların Avusturyalılara verdikleri genel adıdır. Bkz. Mihrî, 36.

Şu iki tablo Müslüman-Kıptî dağılımını doğum-vefat olarak çok net olarak ortaya koymaktadır;

Tablo 1: 1974 Yılında Mısır'ın 25 Şehrinde¹⁴⁶ Din ve Cinsiyete Göre Doğum Oranları;

Şehirler	Müslüman		Hıristiyan		Diğer Dinler	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kahire	74105	71326	5497	5430	101	11
İskenderiye	33035	29849	1598	1503	15	3
Port Sait	1718	1671	50	54	1	0
Es-Süveyş	733	610	21	18	0	0
Dimyat	10205	9601	27	15	6	0
Dakahliyye	48678	47037	358	294	12	1
Eş-Şarkıyye	48735	46717	512	467	23	2
Kalyubiyye	334493	32061	613	642	22	7
Kefruş-Şeyh	23659	22785	115	105	7	1
El-Garbiyye	38601	37383	486	454	31	3
El-Munüfiyye	32523	31214	518	464	6	3
El-Buhayra	46334	45411	440	420	19	7
El-İsmailiyye	4268	4001	69	54	2	0
El-Ciza	47443	44351	1343	1223	27	2
Ben-i Suveyf	22040	20178	949	921	4	0
El-Feyyum	22812	20901	617	533	3	2
El-Minye	32405	30225	6958	6638	3	2

¹⁴⁶ Moro, 22.

Asiut	27178	25443	5676	5323	5	1
Suhac	32755	30456	4650	4322	7	0
Gına	30770	29112	1792	1675	9	5
Aswan	11591	11074	470	509	1	0
Bahru'l Ahmer	761	783	22	22	0	0
Vadü'l Cedid	1791	1687	21	18	0	0
Matruh	2319	2338	22	21	0	0
Sîna	65	66	1	0	0	0
Toplam	627020	596280	32825	31135	304	50

Tablo 2: 1974 Yılında Mısır'ın 25 Şehrindeki¹⁴⁷ Sayımda Din ve Cinsiyete Göre Vefat Oranları;

Şehirler	Müslümanlar		Hıristiyanlar		Diğer Dinler	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Kahire	27389	25235	2779	2293	47	9
İskenderiye	11120	9430	809	659	9	13
Port Sait	595	434	19	12	0	0
Es-Süveyş	481	155	31	8	1	0
Dimyat	2902	2699	3	2	0	0
Dakahliye	16065	15276	205	170	5	0
Şarkıyye	16426	16308	204	192	2	0
Kalyubiyye	12478	12360	283	281	5	0
KefruşŞeyh	8029	6454	48	29	2	0

¹⁴⁷ Moro, 23.

Garbiyye	14547	14674	244	238	6	4
Munüfiyye	12766	13654	235	236	2	0
Buhayra	14322	12622	184	173	7	2
İsmailiyye	1292	1128	19	21	0	0
El-Ciza	15163	14676	456	419	7	1
Ben-i Süveyf	8513	8011	448	422	2	0
El-Feyyum	8683	9455	264	258	1	1
Minye	13291	12530	2931	2872	3	0
Asiyut	9580	9487	2126	2231	11	2
Suhac	11831	10624	1875	1770	1	0
Gına	9986	8198	782	719	2	2
Aswan	4198	3909	198	171	2	0
Bahru'lAhmer	242	216	10	4	0	0
Vadü'l Cedid	483	470	2	2	0	0
Matruh	483	235	6	3	3	0
Sîna	8	8	0	0	0	0
Toplam	221873	208249	14161	13185	118	34

2. Kilise Şeriatı Meselesi

Mısır'da gerek Müslümanlar gerekse Kıptîler büyük çoğunluk itibari ile kendi şeriatlarının uygulanmasını talep etmektedirler. Bu yüzden bazı olaylar meydana gelmektedir.

11 Eylül 1952 yılında Avukat İbrahim Fehmi'nin başını çektiği, çok kısa bir zamanda, özellikle gençlerden 92 bin üyeye ulaşan, "Cemaatü Ümmeti'l Kıptiyye" adıyla örgütlenen bir örgüt kuruldu. Arapça yerine Kıptîcenin geri getirilmesini, Mısır'ın İslam ve Müslümanlardan temizlenmesini isteyen, Kıptî patriği Papa II. Yousab'ı (1946-

1959) kaçırıldıktan sonra makamından azlini isteyen bu Kıptî örgüt, “İncil anayasamızdır. İsa Mesih uğrunda ölmek en büyük arzumuzdur” sloganlarıyla birdenbire ortaya çıkmıştır. Bu örgüt mensupları şehirlerde bedava Kıptîce öğreten okullar açtıkları gibi “Kıptî” kelimesini “Mısri-Mısırlı” olarak değiştirmişlerdir.¹⁴⁸.

Kilise şeriatı meselesine bir diğer örnek ise 2008 yılının mart ayının başlarında Devlet Konseyi Yüksek İdare Mahkemesi tarafından, Ortodoks Kıptî Kilisesi’nin ve Papa Şunnûde’nin boşanmış bir Kıptî Hıristiyanın yeniden evlenebilmesine izin vermesi gerektiğine dair verilen mahkeme kararıdır. İdari Mahkeme bu kararını, 5 Eylül 1938’de Kıptî Milli Meclisi’nin çıkardığı kararı esas alarak “Eşlerden biri diğerine kötü muamelede bulunur, bu durum aralarında nefrete dönüşür, aralıksız üç yıl sürerse” maddesine dayanarak vermesine rağmen, verilen bu karar Kıptî Kilisesi tarafından sert bir tepki ile karşılanmış ve İncillere göre boşanma sebebinin sadece zina olacağı vurgulanmıştır. Bu olayın ardından Kahire’de Şobra Hayme Kilisesi papazı Markos “Kilise, sadece Kitabı Mukaddes kararlarına boyun eğecektir. Boşanma ile ilgili sebepler de orada açıklanmıştır. Kilise beşeri kanunlar için ilâhi kanunlara aykırı davranmayacaktır. Kiliseye kendi kanunlarını dayatacak hiçbir insan yoktur, Hiç kimse bize kanunlarını dayatamaz” ifadelerini kullandı. Kıptî Kilisenin uydu kanalı da Patrik Şunnûde’ye nisbet ederek “Hiç kimse bize İncil dışındaki öğretileri dayatamaz” sözlerini yayınlınca gerginlik daha da tırmanmıştır. Bu arada Diaspora Kıptîlerinin Amerika’daki başkanı Münir Michael, Patrik Şunnûde’nin yanında olduklarını söyleyerek “Kilise, devlet kurumlarına bağlı bir kurum değildir...” açıklamasını yaptı. 08.06.2010 tarihinde Patrik Şunnûde başkanlığında toplanan Mukaddes Konsey’in kararını Patrik bir basın toplantısı ile açıklamış ve “Kıptî Kilisesi kanuna saygı duyar. Ancak İncil’e aykırı ve anayasanın garanti altına aldığı inanç özgürlüğüne aykırı hususları kabul etmez. Buradan açıklıyoruz bize göre evlilik mukaddes bir sır olup dinî bir uygulamadır... İslâm şeriatı; inandığınız gibi hüküm verin, diyor. Mahkeme İslâm şeriatına aykırı hüküm çıkaramaz” diyerek bu kararı tanımadıklarını ilan etmiştir. Bir gün sonra da Katedralin önünde toplanan beş bin Kıptî ve yedi yüz kâhine, miting havasında bir vaaz verildi. Toplanan kalabalık bazı taşkınlıklarda da bulundu. Devlet ajanı olarak

---

¹⁴⁸ İmâre, **Fî Mes’ele’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 57-58.

düşündükleri, şura meclisi üyesi Kıptî Ali Nebil Luka'nın arabasını darp edip, maddî zarar verdiler¹⁴⁹. Bu hadise gerginliğin daha da artmasına sebebiyet verdi.

3. Kıptîler ve İslâm Şeriatî Meselesi

Hem Kıptî meselesi hem de İslâm şeriatî meselesi eskiden pek tartışılmayan konular iken, günümüzde etrafında sert tartışmaların olduğu iki önemli tartışma maddesi haline gelmiştir.

Arap dünyasındaki Hıristiyanlar 1516 yılından itibaren Osmanlı Devletine bağlı “reâya” olarak görülmüş, uygulamasını İslâm şeriatından alan “Osmanlı Millet Sistemi” içinde, ‘Müslümanlar’ ve ‘Gayri Müslimler’ olarak şekillenmiş, özellikle Hıristiyanlar “Ehl-i Zimme” statüsünde din, mal, can hürriyetlerini korunmuş, askerlik hizmetinden “Cizye”¹⁵⁰ karşılığı muaf tutulmuşlardı.¹⁵¹

Geçmişte İslâm şeriatî meselesi daha çok İslamcı olanlar ile laik olanlar arasında tartışılan bir meseleydi. Bu konu Müslümanlar ile Kıptîlerin vatandaşlık bakımından eşitliği bağlamında tartışılmıştır. Laik kesim bunu İslâm ve İslamcılar aleyhinde bir silah gibi kullanarak “İslâm şeriatî, eşitliği sağlamıyor” diye tenkit ederdi.¹⁵²

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren aşamalı olarak Osmanlı millet sistemi hükümünü yitirmiş, onun yerine modernleşme ile birlikte adına “Vatandaşlık” denilen yeni bir döneme geçilmiştir¹⁵³.

Bu dönemde Kıptîlerin ortak bir tavır belirledikleri söylenemez. “İslâm şeriatını haklarını daha iyi korur? Yoksa vatandaşlık temelli bir anlayış mı daha iyi korur?”

¹⁴⁹ Bişrî, Târik, **ed-Devle ve'l Kenîse**, Daruş-Şurûk, Kahire, 2011, s. 9-13.

¹⁵⁰ Cizye: Tevbe Sûresi 29. ayet esas alınarak, özel bir anlaşma ile Ehl-i zimme'den alınan bir vergidir. İslâm devleti onların can, mal ve namuslarını koruma karşılığında aldığı ve İslâm'ın farz kıldığı bir çeşit vergidir. En azı her sene orta hallilerden iki dinar, zengin olanlardan dört dinar veya bu miktara denk dirhemdir. Daha isabetli olan ise; miktarı, İslâm devletinin uhdesinde olup, İslâm devleti tarafından belirlenmesidir. Şöyle ki; İslâm devleti Şam diyarında yaşayan zimmîlerden daha varlıklı oldukları için yıllık dört dinar alırken, Yemen taraflarındaki zimmîlerden varlık bakımından zayıf oldukları için yıllık iki dinar olarak tahsil etmiştir. Zimmet anlaşması dört şeyin, yani cizye vermeleri, İslâm şeriatinin tatbikine rıza göstermeleri, İslâm'ı kötülememeleri ve Müslümanların zararına olacak bir iş yapmamaları karşılığı olarak yapılır. Bkz. Halil Abdülkerim Gönenç, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Müeyssere**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992, c. 1, s. 133-13

¹⁵¹ Bişâre, 49.

¹⁵² Bişrî, **ed-Devle ve'l Kenîse**, s. 55.

¹⁵³ Bişâre, 50.

sorusuna dönemlere göre değişen farklı yaklaşımları söz konusu olduğu görülmektedir. Dr. Muhammet Moro İslam şeriatinin tatbik edilmesinin hem Müslümanların hem de Kıptîlerin bir talebi olduğunu; kimlik, kültür, medeniyet ve bağımsızlığın böyle korunacağını; emniyet, adalet ve istikrarında ancak böyle muhafaza edilebileceğini savunmaktadır. Bu görüşünün hissi olmadığını iddia eden M. Moro, 1985 yılında Dr. Ahmet El-Meczub başkanlığında Kahire Sosyal Olaylar ve Cinayet Araştırmaları Ulusal Merkezi tarafından bu hususta yapılan bir araştırmayı delil olarak göstermektedir. Bu araştırmaya göre; Mısır'daki, Müslümanların %98'i, Hıristiyanların %72'si İslam şeriatinin uygulanmasını istemektedir. Öte yandan Kıptî patriği Papa Şunnûde'nin, buna karşı çıktığını, bunun olmaması için oruç tuttuğunu ancak geleneksel anlayışı benimseyen Kıptîlerin %72'sinin İslam şeriatinin tatbikine 'evet' demelerinin üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir husus olduğunu söylemektedir.¹⁵⁴

Ancak son zamanlarda bu anlayış büyük ölçüde değişmiştir, İslam şeriatini ve Mısır devletinin İslamî olması hususunda Kıptîlerin özellikle Diaspora'da, yani Amerika ve Avrupa'daki Kıptîlerin yaptıkları açıklamalar, konferanslar ve anayasanın ikinci maddesi aleyhinde bir algı oluşturma gayretleri sonuç vermiş gibi görünmektedir. Bu maddeye, Mısır'daki tüm diğer anayasalarda yer almasına rağmen karşı çıkılmamış iken, günümüzde böyle bir tepki verilmesi manidar görünmektedir. Anayasanın ikinci maddesi, devletin dininin İslam olduğunu, yasamada İslam şeriatinin ana kaynak olduğuna hükmetmektedir.¹⁵⁵

1923 yılındaki ilk bağımsız Mısır anayasanın 149. maddesi devletin dininin İslam olduğuna ve dilinin Arapça olduğuna; 3 Müslüman üye, 5 Hıristiyan Kıptî üye ve bir de Yahudi üyeden oluşan -bugün laik anlayışı benimseyen diyebileceğimiz- anayasa komisyonu üyeleri tarafından karar verilmiştir. Alınan bu karar, 1971 yılına kadar da ciddi bir sorun olarak görülmemiştir.¹⁵⁶

---

¹⁵⁴ Moro, 61-62.

¹⁵⁵ Bışrî, **ed-Devle ve'l Kenîse**, s. 56.

¹⁵⁶ Bışrî, **ed-Devle ve'l Kenîse**, s. 61.

4. Modern Dönemde Kıptîler ve Siyaset

Kıptîler, Roma ve Bizans dönemlerinde aktif siyasetin uzağında kalsalar da kendilerine daima şüphe ile bakılmış baskı, sürgün ve bazen de toplu katliamlara maruz kalmışlar; yoldan çıkmış, hidayete ermesi gereken bir teba olarak görülmüşlerdir. İslamî dönemde genelde ilişkiler iyi bir seyir takip etmiş, zimmî statüsü ardından Osmanlılarla birlikte millet sistemi ile hak ve hukuklarını korumuşlar, genelde malî işlerde istihdam edilmişlerdir. Modern dönem diyebileceğimiz M. Ali Paşa dönemi ile vatandaşlık statüsü ile varlıklarını sürdürmüşlerdir.

a) Fransız İşgali (1801-1804) Ve Kıptîler

Napolyon Bonapart (1769-1821) Eylül başlarında Mısır topraklarına ulaşmadan Mısır'ı işgale hazırlanan Fransız ordusuna şöyle demişti: “İleride birlikte yaşayacağımız halk, İslam’a inanıyorlar. İlk inandıkları şey; Lâ ilâhe illâllah Muhammed Rasûlullah'tır. Onlarla bu hususta tartışmayın. Aksine onlara Yahudilere ve İtalyanlara davrandığınız gibi davranın. Onların din adamlarına, hahamlara ve papazlara saygılı olduğunuz gibi saygılı olun. Kur'an'ın (saygıyı) emrettiği aylara ve mescitlere Musa ve İsa'nın dinindeki manastır ve mabetlere saygı gösterdiğiniz gibi saygılı davranın.” Bu açıklama ve uyarıları yapan Napolyon aslında ateist birisiydi. Benzeri bu türden yaklaşımları emrindeki kişilerin itirazına ve alay etmesine sebebiyet vermektedir.¹⁵⁷

Kıptî Kilisesi ve Kıptîlerin büyük çoğunluğu Fransız işgaline karşı Müslümanlar ile birlikte hareket ettiler ve İmbabe Savaşında omuz omuza işgale karşı mücadele verdiler. Kasım 1801 sonlarında Fransız konsolosluğu raporlarında Kıptîler için, “Muallim Yakup (1745-1801) ve onunla birlikte hareket edenler dışında Kıptîlerin ellerinden imkânların gideceği endişesiyle kendilerine (Fransızlara) iyi gözle bakmadıkları, Kıptîlerin dünyada hileye en meyilli insanlar olduğu” bilgisini geçmekteydi.¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ Tâcir, 177.

¹⁵⁸ Süryal, 101-102.

b) Fransızlar ile İşbirliği Yapan Kıptî General Muallim Yakup Hanna

Fransızların Mısır'ı işgali sırasında Kıptîlerden Muallim Yakup Hanna (1745-1801) adındaki bir general, azınlıklardan oluşan 20 bin¹⁵⁹ kişiyi işgale yardımcı olmak için silahlandırıp bir alay oluşturdu. Kendisine Fransızların işgal ordusunun danışma divanında yarı üyelik ile birlikte malî ve idarî yapıda görev verildi. Bu alay, Fransız ordusu ile birlikte köyleri ve kasabaları yakıp yıktı. Özellikle Saîd (Mısır'ın güneyi) bölgesinde Müslümanlara çok zarar verdi ve karşı çıkan Hıristiyanlara da hakaretler etti. Kıptî Kilisesi bu kişinin tasarruflarını onaylamadı ve kendi milli duruşunu sürdürdü. İşgal girişimi başarısız olunca Muallim Yakup kendisine tabi olan bir grupla İngiliz gemisine binerek Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı.¹⁶⁰

Bu olayı bir Müslüman yazar olan Muhammet İmare; vatana ihanet kapsamında değerlendirirken, Kıptî Hıristiyan yazar Riyad Süryal ise vatanperverlik, Osmanlı ve Memlûklerden Fransızlar sayesinde kurtulma olarak görmüştür.¹⁶¹

Bir başka Kıptî yazar Wilhelm Süleyman ise, zamanın patriği ile General Yakup arasında, Fransızların yanında yer alıp almama hususunda sert tartışmalar yaşandığı, General Yakup'un atıyla ve silahını çekerek kiliseye girdiği bilgisini nakletmektedir.¹⁶²

Bu bilgidan Kilise yönetiminin, Fransızların yanında yer almayı uygun görmediği anlaşılmaktadır.

c) İngiliz İşgali ve Kıptîler (1882-1922)

İngilizlerin Mısır'ı işgal etmeden birkaç yıl önce Mısır'a gitmiş bir İngiliz akademisyen sahadaki durumu bir başka İngiliz yazar Leeder'in *Modern Sons Of The Pharoas* (London 1914, ss. 331-333) adlı eserinden naklen Semîra Bahr şöyle anlatmaktadır. "Mısır'a işgalden önce gittiğimde Müslümanlar ile Kıptîler arasında dinî anlamda bir düşmanlık görmedim. Her biri eşit Mısırlılar idi. Kiliseleri Müslümanlar inşa

---

¹⁵⁹ Bîşrî, *ed-Devle ve'l Kenîse*, s. 39; İmare, bu sayıyı 2 bin olarak vermektedir. Bkz. İmare, *Fî Mes'ele'ti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 11

¹⁶⁰ İmare, *Fî Mes'ele'ti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 52-53.

¹⁶¹ Süryal, 95.

¹⁶² Moro, 126.

ediyor, Mescidi de bir Kıptî yaptırıyor idi. Kıptî laik okullarında Müslüman öğrenciler, yine Müslüman okullarında Kıptî öğrencileri görmek normal bir durum idi.”¹⁶³

Her ne kadar bazı Kıptîler İngilizler ile işgal yıllarında dayanışma içinde olsalar da ana gövde onlardan yana olmadı. Bundan dolayı İngilizlerin daha çok Şam taraflarından gelen ve kendi kültürlerine daha yakın olanlar ile misyoner okullarında okumuş Kıptî ve Müslümanları kullandıkları görülmektedir.¹⁶⁴

Meşhur Mısır uzmanı İngiliz Flinders Petrie (1853-1942) Mısırlıları anlatırken “Mısır işgalcilere sadece siyasi anlamda mezar olmadı. Irk anlamında da oldu. Bütün işgal girişimleri Mısır’ın büyük cisminde eridi. Bu işgallerin etkileri Mısır’ın Mısırlılığından daha çok, Mısır’ı yönetenler ile sınırlı kaldı”¹⁶⁵ ifadelerini kullanmaktaydı.

İngilizler azınlık haklarını koruma iddiası ile Mısır’a girdikleri dönemde, Kıptî papazlarından Sergius Maltı (1883-1964) Ezher Camii’nin minberinden “Eğer Kıptîleri İngilizler koruyacak ise, bütün Kıptîler ölsün. Yaşasın özgür ve bağımsız Mısır”¹⁶⁶ diye haykırmaktaydı.

Bir başka Kıptî Mükrem Ubeyd Paşa (1889-1961) aynı dönemde “Biz vatan olarak Müslüman, din olarak Hıristiyanız. Allahım! Bizi sana Müslüman, vatana ensar olanlardan eyle! Allahım! Bizi sana Hıristiyan, vatana Müslüman olanlardan eyle!”¹⁶⁷ diye seslenmekteydi.

İngilizler de Fransızlar gibi dinî farklılık üzerinden işgallerini pekiştirmek için Kıptîleri 6 Mart 1911’de Mısır’ın Asiut şehrinde, adı I. Kıptî Kongresi olan bir girişime teşvik ettiler. Yine İngilizlerin 28 Şubat 1922 yılında azınlıkları himaye etme adıyla bir girişimde buldukları, fakat bunu önce Kıptîlerin reddettiği görülmektedir.¹⁶⁸

---

¹⁶³ Bahr, 37.

¹⁶⁴ Bahr, 44-46.

¹⁶⁵ İsam Abdullah, “Mehâvifü’l-Akbât min Hugbeti’l-İhvân fî Mısır”, **el-Akbât fî Mısır Ba‘de’s-Sevr**, el-Merkezü’l-Mesâdir li’-d-Dirâsât ve’l-Buhûs, Dubai, 2012, s. 177.

¹⁶⁶ İmâre, **Fî Mes‘eleti’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 13.

¹⁶⁷ İmâre, **Fî Mes‘eleti’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 13.

¹⁶⁸ Bişrî, **ed-Devle ve’l Kenîse**, 39-41.

d) Kıptî Başbakan Butros Gali Paşa (12 Kasım 1908-20 Şubat 1910)

Mustafa Fehmi başkanlığında kurulan hükümetin istifa etmesinin ertesi günü hükümeti kurma görevi Butros Gali'ye verildi. Dışişleri Bakanlığı da onun uhdesinde yer almaktaydı. O günkü gazeteler bu haberi “Hidiv Cenapları ve İngiliz Komiserinin birlikte onayı ile hükümeti kurma görevi ilk defa bir Mısırlıya verildi” şeklinde vermektedir. Bununla birlikte Hidiv İsmail'in Avrupalıları sakinleştirmek, Kıptîlere ayrımcılık yapıyor düşüncesini yıkmak için böyle bir tasarrufa onay verdiği anlaşılmaktadır. 20 Şubat 1910 yılında Başbakan Butros Gali'ye karşı girilen suikast Mısır'da ilk defa işlenen siyasi cinayet olarak kayıtlara geçmiştir. İstihbarata mensup olduğu iddia edilen İbrahim Virdani tarafından Başbakan Gali suikasta uğradı ve öldürüldü. Daha sonra katil Virdani, Başbakanın Süveyş Kanalı imtiyaz hakkını 40 yıl uzatması, İngilizleri Sudan idaresinde Mısır ile ortak yapması v.b. gerekçelerle bu cinayeti işlediğini itiraf etmiştir. Bu cinayetin iç kamuoyunda ve dışarıda yansımaları olmuştur. Kıptî gazeteler bu cinayetin işlenme sebebinin Başbakanın sadece Kıptî olması sebebi ile dinî bir taassup ile işlendiğini savunurken, dış basın da bu olayı buna benzer biçimde ele almıştır.¹⁶⁹

e) Kıptî Kongresi 1911

İngiliz işgal idaresi, 24 Mart 1910 tarihinde Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt'in (1901-1910) Kahire'ye ziyaretine izin vermiştir. Başkan buradaki konuşmasında “Bir milletin bağımsızlığı ve özgürlüğü idareci tarafından bir ferman yayınlamak ya da kâğıt üzerine kalemle yazılı bir anayasa ile olamaz. Aksine bir milletin anayasalı olması için, kendisini anayasal yönetime hazırlaması gerekir; bu da idarecinin çıkardığı fermanlar ile olamaz... Şunu bilin ki, kâğıt üzerine yazılı bir anayasa eğer o seviyeye ulaşmadıysanız, size zarar vereceği gibi sizi geri de bırakacaktır. Bunun, çok uzun bir süreç olup, nesiller alacağı ve uzun soluklu bir sabır gerektirdiğini unutmayın” diye nasihat ederken, İngiliz Hariciye Nazırı Sir Edward Grey (1905-1916) Amerikan Başkanının bu konuşmasına tamamen katıldığını dile getirmiştir. Bir başka İngiliz üst düzey askeri yönetici ise, Kıptîlerden Müslüman ahaliye idareci atamanın akla ve hikmete uygun olmadığını, Kıptîlerin de bu işlere pek elverişli olmadıklarını söylemekteydi. Bu şartlarda Kıptîlerin artık kendi taleplerini konuşma vaktinin geldiği fikrini

---

¹⁶⁹ Bahr, 52-57.

yaymaktaydılar. 4 Mart 1911'de Mısır'ın güneyinde Kıptîlerin yoğun olduğu Asiut şehrinde bir kongre düzenlenmesi kararlaştırıldı. Bu karara Kıptî Kilisesi resmî olarak karşı çıkmaktaydı. Bazı mutedil Kıptîler ve hükümetin uyarılarına rağmen, Kıptîlerden oluşan azınlık bir grup, emniyet güvencesi vererek bu konuda ısrarcı oldular ve bu kongre gerçekleştirildi.¹⁷⁰

Asiut şehri, Mısır'daki Protestan misyonierlerin ve Protestan okulların merkezi konumundaydı. Bu yüzden Kıptîlerin birçoğu bu kongreye karşı çıkmışlardır.¹⁷¹

Kongrede şu kararlar alınmıştır;

1. Kıptîlere Pazar günü tatil izni verilmesi,
2. Hükümet görevlendirmelerinde eşitlik sağlanması,
3. Kıptîlerin milli eğitimde yeterlilik haklarını koruyan bir sistemin konulması,
4. Temsil Meclislerinde Mısır'daki farklı etnik unsurların temsil edilmesi,
5. Mısır hazinesinin gelirlerinin, tüm birimlere kaynak sağlayacak şekilde düzenlenmesi.¹⁷²

f) Mısır (Müslüman) Kongresi (29 Nisan - 4 Mayıs 1911)

Kıptîlerin düzenlediği kongrenin üzerinden henüz iki ay geçmeden Müslümanlar da hem işgalci İngilizlere hem de Kıptî kongresinde alınan kararlara bir cevap olması için bir kongre düzenleme kararı aldılar. Bu arada bazı tıp, mühendislik ve ziraat fakültelerinde okuyan gençler, Kıptî kongresinin akabinde 10 Mart günü Kahire'de Özbekiyye Bahçesi'nde toplanarak, Kıptî kongresini protesto etmişlerdir. "Mısır (Müslüman) Kongre Komisyonu" bu gençlere bu gösterilerden vazgeçmelerini öğütüyordu. Bunun yerine gençlere İngiliz gazetelerine Mısır'ın azınlıklar ile ilgili iç meselesine karışmamaları yönünde telgraf çekmelerini tavsiye etmiştir. Bu tutum yapılacak kongre için büyük bir önem ifade etmekteydi.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Bahr, 59-60.

¹⁷¹ Bahr, 66.

¹⁷² Süryal, 271.

¹⁷³ Bişrî, *el-Müslimûn ve'l Akbât fî İtâri'l-Cemâati'l-Vataniyye*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, y.y., 1980, s. 90.

Kongrede farklı konu başlıkları uzun uzadıya tartışıldı ve Kongrede oy birliği ile şu kararlar alındı;

1. Mısır halkı, siyasi haklar hususunda bir bölünmeyi kabul etmemektedir. Bununla birlikte tüm dinî gruplar tam bir inanç hürriyetine sahiptir. Mısır hükümetinin tek bir dinî vardır, o da İslâmdır.

2. Kongre, Mısır'da dinî gruplardan birinin Pazar ya da başka bir günü resmî tatil olmasını istemesini kabul etmemektedir. Resmî tatil günü Cuma'dır.

3. Seçim kanununda dinî gruplar için özel bir seçim bölgesi talebini de kongre reddetmektedir.

4. Toplanan vergilerden dinî gruplara %5 pay verilme talebi Kongre tarafından reddedilmektedir.

5. Kıptîlerin hazineden kendi kurumlarına harcama yapılması talebi de reddedilmektedir¹⁷⁴.

Böylece İngilizlerin Mısır halkını ve hükümetini fiilen dinî temelli bir bölünmeye götürecek girişimi akamete uğratılmıştır.

g) Kıptî Başbakan Yusuf Vehbi Paşa (21 Kasım 1919 - 21 Mayıs 1920)

Yusuf Vehbi Paşa oy birliği ile başbakan seçilmiş iken, 1919'da İngiliz işgaline karşı yapılan halk devrimine sahip çıkmayıp, İngilizlerin arzularına göre bir kabine oluşturmak istemesi sonrası bir Kıptî Hıristiyan olan Uryan Yusuf Sa'd tarafından işlenen bir suikasta uğramıştır.¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Bişrî, *el-Müslimûn ve'l Akbât fi İtâri'l-Cemâati'l-Vataniyye*, s. 101-102.

¹⁷⁵ İmâre, *Fî Mes'eleti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 12-13.

h) Kıptîlerin Mısır Meclisinde Temsil Oranları (1924-2010)¹⁷⁶

1952 Devrimi öncesi Mısır Meclisi Kıptî Milletvekili Sayısı

Kıptî Kökenli Vekil Sayısı	Meclisteki Vekil Sayısı	Yıl
16	214	1924
15	214	1925
12	214	1926
23	235	1926
4	150	1931
20	232	1936
6	264	1938
27	264	1942
12	264	1945
10	319	1950

1952 Devrimi sonrası Mısır Meclisi Kıptî Milletvekili Sayısı

---

¹⁷⁶ Bişâre, 31-32.

Kıptî Vekil Sayısı	Atanan Kıptî Vekil Sayısı	Seçilen Kıptî Vekil Sayısı	Meclisteki toplam Vekil	Yıl
0	0	0	350	1957
9	8	1	360	1964
9	7	2	348	1969

Enver Sedat Dönemi Mısır Meclisi Kıptî Milletvekili Sayısı

Kıptî Vekil Sayısı	Atanan Kıptî Vekil Sayısı	Seçilen Kıptî Vekil Sayısı	Meclisteki Toplam Vekil	Yıl
12	9	3	360	1971
8	8	0	370	1976
14	10	4	360	1979

Hüsni Mübarek Dönemi Mısır Meclisi Kıptî Milletvekili Sayısı

Kıptî Vekil Sayısı	Atanan Kıptî Vekil Sayısı	Seçilen Kıptî Vekil Sayısı	Meclisteki Toplam Vekil	Yıl
9	5	4	468	1984
10	4	6	458	1987
7	6	1	454	1990
6	6	0	454	1995
6	3	3	454	2000
7	5	2	454	2005
10	7	3	518	2010

Bu tablo bize, Kıptîlerin zaman içinde siyasetten uzaklaştıklarını, atama yolu ile her ne kadar siyasette var olmaya devam etseler de Mısır içinde sosyolojik dağılımlarının parçalı olup, hiçbir bölgede çoğunluk olmamaları ve gitgide dışarıya olan göçün artması, nüfuslarındaki büyük düşüş sebebi ile siyaseten temsil oranlarının yıllara göre azaldığını göstermektedir.

5. Kıptîlerin Ekonomik Durumu

Kıptîlerin Müslümanlar ile birlikte ekonomik hayatın her alanında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Ticaret, inşaat işleri, orta seviyedeki şehirde yaşayan Kıptîlerin gayrimenkul alım satım işleri ile köylerde yaşayanların da tarım ile meşgul oldukları göze çarpmaktadır. Bu arada tıp, mühendislik, avukatlık, muhasebe, kamu sektörü ve basın-yayın işleri ile meşgul olanlar da bulunmaktadır. Küçük bir Kıptî burjuva sınıfı da mevcuttur. Meslek dağılımı bakımından Mısırlı Müslümanlar ile aralarında pek fark olmadığı bilinmektedir. 2007 yılında Mısır hükümetinin açıkladığı bilgiler göre; toplam nüfusun yaklaşık %10'unu oluşturan Kıptîler, sahip oldukları halde milli gelirin %25'ine sahiptir. Büyük şirketlerin yanı sıra tıp ve eczacılık gibi üst düzey meslek gruplarında temsil oranları da çok yüksek olup, sendikalardaki üyelikleri ise toplam üyelerin %25'ine tekabül etmektedir.¹⁷⁷

Resmî olmayan ekonomi raporlarına göre; ulaşım araçlarının %75'i, sanayi fabrikalarının %44'ü, bankaların %51'i, tarım arazilerinin %34'ü Kıptîlerin kontrolü altındadır. Bu da gösteriyor ki; Kıptîler toplam milli gelirin %25'ine sahiptirler. Arap dünyasının en zengin 20 kişisinden 3'ünün Kıptî olduğu görülmektedir.¹⁷⁸

İmare, Mısırlı Âlim ve yazar Muhammed Gazali (1917-1996)'nin bir sözünde Mısır'da yaşayan Kıptîler için: "Kıptîler, dünyadaki en mutlu azınlıktır" sözünü nakletmektedir.¹⁷⁹

Çünkü Mısır'da Kıptîler;

Sermayenin %35-40'ına,

1974-1995 yılları arasında kurulan şirketlerin %22,5'ine

İnşaat Şirketlerinin %20'sine

Danışmanlık Bürolarının %50'sine

Eczanelerin %60'ına

---

¹⁷⁷ Bişâre, 32-33

¹⁷⁸ Bişâre, 33.

¹⁷⁹ İmare, **İslâm ve'l Ekalliyyât: el-Mazi ve'l Hâdir ve'l Müstakbel**, Mektebetü's-Şurûk, Kahire, 2003, s. 39.

Özel Tıp Merkezlerinin %45'ine

Amerikan ve Alman Ticaret Odaları üyeliklerinin %35'ine

Fransız Ticaret Odası üyeliklerinin (Mısır-Fransız İşadamları Forumunun)
%60'ına

Mısır işadamlarının %20'sine

Mısır Ekonomi Sektörü üst düzey görevlerinin %20'den fazlasına,

Sedat şehri ve El-Aşir min Ramadan şehrinin yatırımlarının %20'den fazlasına,

Mısır Maliye Bakanlığı memurluklarının %15,9'una

Eczacılık, Doktorluk, Mühendislik, Veterinerlik ve Avukatlık gibi gözde mesleklerin %25'ine sahiptirler.¹⁸⁰

Bununla birlikte hâlâ Kıptîlerin nüfuslarına oranla temsillerinin az olduğu alanlar da mevcuttur. Hâkimlik, basın-yayın, diplomatik heyetlerdeki temsilleri, ordu ve polis teşkilatındaki oranları %22'yi geçmediği gibi; Mısır'da 17 devlet üniversitesindeki 711 müdür, üniversitelerde bulunan 3-4 müdür yardımcılığı görevlilerinden hiçbiri Kıptî değildir. 274 dekandan ise, sadece 1'i Kıptîdir.¹⁸¹

Bu durum bize Kıptîlerin birçok alanda nüfuslarının çok üstünde temsil edildiklerini göstermektedir. Bu veriler yine bu yönde yapılan eleştirilerin çok da adilane olmadığı kanaatini uyandırmaktadır.

6. Eğitim

Kıptîlerin eğitim sistemine dair birçok eleştirileri olduğu göze çarpmaktadır. Kıptîlere göre;

1. Mısır Eğitim Sistemi, Hıristiyanlığın Mısır'a girişi ile başlayan Müslüman Arapların Mısır'a girişine kadar olan süreçteki Kıptî tarihini göz ardı etmektedir.

2. Ders müfredatlarında halkın bir bölümünün benimsediği Hıristiyanlık görmezden gelinmektedir. İncil'den pasaj ve örneklere yer verilmez iken, Kur'an ve

---

¹⁸⁰ İmâre, **İslâm ve'l Ekalliyât: el-Mazi ve'l Hâdir ve'l Müstakbel**, s. 39-40.

¹⁸¹ Bişâre, 34.

Sünnet'ten ayet ve hadislerin örnek olarak konulmakta ve bazen de Arapça dersinde bu örnekler ezberletilmektedir.

3. Üç yıl olan askerlik hizmetini Kur'an hafızı olan Müslümanların bir yıl yapmalarına karşın, Kıptîlerden İncil'i ezberleyenlere aynı hak verilmemektedir.

4. Mısır Milli Marşı, İslamî and ile değiştirilmiş olup ulusal marşlar yerine İslamî içerikli marşlar söylettirilmektedir.

Azmi Bişâre'ye göre, bu son eleştiri doğru bir eleştiri değildir. Ona göre söylenen şey doksanlı yılların başına kadar "Yaşa Mısır Arap Cumhuriyeti" idi. Bunun yerine bu yıllardan sonra sabah antlarında öğrenciler "Allahu Ekber, Yaşa Mısır" demeğe başlamışlardır.¹⁸²

C) MÜSLÜMAN-KIPTİ İLİŞKİLERİ

Müslümanların Mısır'ı fethetmesinden itibaren başlayan ilişkiler gayet sıcak ve karşılıklı saygı esası üzerinden yürütülmüş ve Müslümanlarla Kıptîler birlikte Nil Medeniyetini yeniden inşa etmişlerdir. İbadet şekilleri dışında neredeyse birbirlerinden ayrılmamaktadırlar. Amr b. Âs'ın Mısır'ı fethi ile halkın yoğun bir şekilde İslam dinine girdiği görülmektedir. Müslüman olanların bir kısmının cizye vermemek bir kısmının da kendilerine yapılan zulüm ve haksızlıklardan Müslümanların onları koruması nedeniyle Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Bazı dönemlerde hem Kıptîlerin hem de Müslümanların kimi idarecilerin gadrine ve haksız uygulamalarına maruz kaldığı olmuştur. Bu olumsuz uygulamalardan en büyük payı Kıptîlerin aldığı da bir vakıadır. 1911 Kıptî Kongresi'nden 25 Ocak 2012 devrimine kadar Mısır'da iki ana akım (Müslümanlar-Kıptîler) bulunmaktadır.¹⁸³

Müslüman idarecilerin Kıptîlere karşı genelde olumlu tavır takındıkları bir gerçektir. Mısır'ın fethi h.20, m. 641 yılında gerçekleşmiştir. Hicri birinci asırda (39-56 h.) İskenderiye'de Markos Kilisesi inşa edilmiştir. Fustat'ta¹⁸⁴ yine fethin birinci yılında Rum mahallesinde ilk kilise inşa edilmiştir. Abdülaziz b. Mervan (684-685) döneminde

---

¹⁸² Bişâre, 35-36.

¹⁸³ Ali Leylâ, "Devrü'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme'î'l-Mısrî", *el-Akbât fî Mısır Ba'de's-Sevr*, el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, s. 11.

¹⁸⁴ Eski Kahire

Hulvan şehrinde hem bir kilise hem de iki manastır inşa edilmiştir. Abbasiler (750-1258) döneminde Harun Reşid'in (766-809) emri ile kiliselerin eski yerlerine tekrar bina edilmesine ve yenilenmesine izin verilmiştir. Halife Me'mun (813-836) zamanında birçok şehirde kiliselerin ve manastırların yapımına, yenilenmesine izin verildiği, benzeri uygulamaların hem Tolunoğulları (868-905) hem de İhşidler (935-969) döneminde tamir-bakım ve onarım olarak devam ettiği görülmektedir. Fatımiler (909-1171) ve Memlûkler (1250-1517) dönemlerinde de kilise ve manastır yapım-onarım ve inşa işlerine müsaade edilmiştir. Osmanlılar (1299-1922) döneminde de bir padişah fermanı ile Kıptî Kilisesi'nin İngiliz destekli Katolik Kilisesi'ne karşı himaye edilmesi hükmü yer almıştır.¹⁸⁵

1. 1952 Temmuz Devrimi Sonrası Kıptîler

a) Abdunnasır Dönemi (1952-1970)

Kıptîler devrimin içinde yer almasalar da dinî akımlara karşı başta Liberalizm, daha sonra Arap milliyetçiliğine kayan Temmuz devrimine Kıptîlerin büyük destek verdikleri görülmektedir. Arap Milliyetçiliğine verilen bu desteğin arka planında bazı gerekçeler bulunmaktadır.

Birincisi, milliyetçi hareketler, İslamî ümmetçilikten ayrı duruş sergilemektedirler. Dinî bir yapılanmada Kıptîler azınlık durumunda olur iken, milliyetçi bir yapılanmada vatandaşlık prensibi gereği kendilerinde eşit vatandaş olabilme imkânı bulabilmektedirler.

İkincisi, aşırı dinî akımlar ki, en başında Müslüman Kardeşler Teşkilatı¹⁸⁶ İhvanı Müslimin denilmektedir. Toplumu İslamî temellere göre şekillendirmeyi

---

¹⁸⁵ Ali, 19-22

¹⁸⁶ **Müslüman Kardeşler Teşkilatı** Hasan el-Bennâ'nın fikirleri doğrultusunda, Orta Doğu coğrafyasında, başta Mısır olmak üzere, çeşitli ülkelerde örgütlenen bir yapılanmadır. Mısır'da hâkimiyet kurmuş İngilizlerin baskıcı tutumlarına tepki niteliğinde başlamış olan bu hareket, halkın toplum içindeki yıpranmışlığını ve ezilmişliğini engellemek amaçlı çalışmalarda bulunmuştur. Genelde Müslüman halkların, özeldense Mısır halkının kurtuluşunu İslamî yapının kurulmasında gören Hasan el-Benna, zorlama ve şiddet yerine davet yöntemini kullanarak bilinçli bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. Bkz. Erkan Ertoşun - Pakize Toprak, "11 Eylül Sonrası Orta Doğu'da Din, Terör ve Müslüman Kardeşler Örneği", **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, 2016, Winter 3, sy. 42, s. 560. http://www.jasstudies.com/Makaleler/714570963_35.%20Pakize%20TOPAK.pdf (Erişim Tarihi: 06.11.2016).

amaçladıkları bu hareketlerin yabancı kültürlerle karşı duruşu Kıptîlerde bazı endişeler oluşturmaktadır.

Üçüncüsü, Arap milliyetçisi akım Suriye’de Osmanlı hapishanelerinden çıkıp bağımsızlığı savunan Hıristiyan asıllı Faris el-Huri’nin Suriye’ye başbakan olması, Hıristiyan asıllı Mişel Eflâk’ın Arap milliyetçiliğinin yerleşmesi için yaptığı çalışmalar ve 1919 Mısır devriminin Arap milliyetçiliği üzerinden yürümesi bu devrime desteğin arka planındaki gerekçeler olarak özetlenebilir.¹⁸⁷

Kıptîler 1952’de yapılan Arap milliyetçiliğini esas alan devrime destek vermişken, şu üç husus Kıptîlerin devrime karşı tutumunu etkilemiştir:

İlk olarak, Devrim Konseyi içerisinde hiçbir Kıptî’ye yer verilmemiştir. Kral Faruk döneminde dinî yönden Müslümanlar lehine taraflı davranılması sonucu Kıptîler yüksek mevkilere ulaşamamışlardır.

İkincisi, Cemal Abdunnasır’ın partiler kanununu lağvetmesi ancak Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nı bir parti olmaması sebebiyle bu kanunun dışında tutmasıdır. Bu teşkilat, hem emperyalizme karşı direnişte hem de 1952 devriminin gerçekleşmesinde etkin rol oynamıştır. Bundan dolayı Devrim Konseyi lider kadrosunda bu teşkilatına yakın birçok subay bulunmaktaydı. Bu durum Kıptîlerde Abdunnasır’ın bu teşkilatla birlikte hareket ettiği izlenimi uyandırmıştır.

Üçüncüsü, Devrim Konseyi’nin aldığı kararlardır. Bu kararlardan en çok Kıptîler etkilenmiştir. Mesela, toprak reformu, bazı müesseselerin millîleştirilmesi ve devlet tarafından el konulması gibi uygulamalardan Kıptîler Müslümanlardan çok daha fazla zarar görmüşlerdir. Zira birçok Kıptî gayrimenkul zenginiydi. Çıkarılan kanunla belli bir miktarın üzerinde olan mallar müsadere edildi. Yine millîleştirilen sanayi kurumlarının birçoğu Kıptîlerin elinde bulunmaktaydı. 1960’ların başında Kıptîlerin Millî Meclisi’nin faaliyetlerinin dondurulması, patrik seçimine devletin müdahil olması ve benzeri uygulamalar birçok Kıptî’nin ülkeden göç etmesine sebebiyet vermiştir.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ Leylâ, 28-29.

¹⁸⁸ Leylâ, 29.30.

Abdunnasır'ın Arap milliyetçiliğinden sosyalizme meyiletmesi ile resmî dinî yapılar zayıflarken, sivil/dinî olmayan yapılar güçlenmiştir. Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın önünün kesilmesi, bu yönde bazı tutuklamaları beraberinde getirmiştir. 1957 seçimlerinde Mısır'da sadece bir Kıptî'nin Şobra Seçim Bölgesinden seçilebilmesi, devleti kilise yerine, bazı sivil/laik (Mekrem Ubeyd, Vaysa Vasıf) gibi sivil/dinî olmayan Kıptîlere yönlendirmiş ve bu kişiler, kurulan teknokratlar hükümetlerinde bakan yapılmıştır. Kıptîlerin seçim yolu ile meclise gelememesi sonucu anayasaya geçici bir madde eklenerek atama yolu ile devlet başkanına on kişiyi belirleme yetkisi verilmiştir. Bu yetki ilerleyen dönemlerde bazı istisnalar hariç devamlı Kıptîler lehine kullanılmıştır. Bu durum Kıptîlerin seçimlere ilgisini azaltmış ve mecliste kendilerini asli bir unsur olarak değil, yabancı gibi hissetmelerini beraberinde getirmiştir.¹⁸⁹

b) Enver Sedat Dönemi (1971-1980)

Temmuz 1952 Devrimi sonrası Kıptîlerin seçime dayalı siyasetten uzaklaştıkları ve kiliseyi yavaş yavaş siyasetin merkezine yerleştirdikleri görülmektedir. Cemal Abdunnasır döneminde kendisini hissettirmeye başlayan etnik ve siyasî tartışmaların Eylül 1971'de Abdunnasır'ın ölümü, aynı yıl Patrik VI. Cyril'in de ölmesi ile yeni bir döneme girildi. Abdunnasır'ın yerine Enver Sedat, Patrik VI. Cyril'in yerine de Patrik III. Şunnûde gelmiştir. Bu dönem etnik gerginliklerin çoğalıp bir nevi kin gütmeye evresine geçtiği yeni bir dönem olarak ortaya çıkarken, Mısır tarihinde bu düzeyde bir gerginliğin yaşandığı ilk dönem olarak da kayıtlara geçmiştir.¹⁹⁰

Kıptî Ortodoks Kilisesi tarihindeki en radikal değişiklik, 1971 yılında, kilise içinden ve sivil Kıptîlerden ciddi muhalefete rağmen, kilisenin sadece dinî-ruhanî bir yapı iken dünyevî-sivil-siyasî-sosyal alanlarda liderlik yapmaya yönelmesiyle yaşanmıştır. Siyasette, seçimlerde, idare ve memuriyetler gibi genel ve dünyevî her meselede, Kilisenin Kıptîler adına konuşmaya başlaması tarihsel bir dönüşüme işaret etmekteydi. Böylesi bir dönem, dinî özgürlüklerin ve dinî pratikleri uygulama hakkının istendiği Mısır'da ne zorba Romalılar döneminde ne de kilisenin baskı altına alındığı dönemlerde yaşanmamıştı.¹⁹¹ İsrail'de Araplar arasındaki 1967 savaşında İsrail tarafından işgal edilen

---

¹⁸⁹ Leylâ, 30-32.

¹⁹⁰ İmâre, *Fî Mes'ele'ti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 59.

¹⁹¹ İmâre, *İslâm ve'l Ekalliyyât: el-Mazi ve'l Hâdir ve'l Müstakbel*, s. 67.

toprakların geri alınması için milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan bir zaman dilimiydi. Tam da böylesi bir dönemde, 1973 savaşı öncesinde 6 Kasım 1972'de Kahire'ye bağlı Hanke'de Kitab-ı Mukaddes Derneği bürolarından birinin çatısının kaçak olduğu iddiası ile yakılması, kilise ile devlet ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.¹⁹²

17 Ocak 1977 yılında Papazlar Konsey üyeleri ve Kıptî Halk temsilcilerinin katıldığı İskenderiye Patriklik Merkezinde (Katedral) Patrik Şunnûde'nin başkanlığında yapılan kongrede, katılımcılar sekiz konu başlığını ele aldılar. Bu konular; inanç hürriyeti, ibadet hürriyeti, İslam şeriatinin tatbik edilmesi, ailenin korunması ve Hıristiyan evliliği, eşitlik ve fırsat eşitsizliği, Hıristiyanların kurumlardaki temsili, aşırı dinî akımlar ve dinî yayma özgürlüğüdür. Konular müzakere edildikten sonra kongre şu kararları yayınlamıştır;

a) İnanç hürriyeti konusunda, Hıristiyanlar için tüm güvencelerin yerine getirilmesi istenmiştir. İnanç hürriyetini kısıtlayan hükümet kararları ve fetvalar, bir Hıristiyanın kendi dinine dönmesini yasaklayanlar başta olmak üzere, tüm engeller kaldırılmalıdır.

b) İbadet hürriyeti konusunda, içişleri bakan vekili tarafından kilise yapımını kısıtlayan "On Şart Kararları" ile birlikte, geçmişte bu konuda alınan idari kararların ve kısıtlamaların kaldırılması talep edilmiştir. Güvenlik güçleri tarafından başta köyler olmak üzere kiliselerde yapılan ayinler, her bakımdan sıkı güvenlik tedbirleri ile korunmalıdır.

c) Şeriatin tatbiki konusunda, Mısır'da Hıristiyanlara İslam şeriatinin tatbik edilmesinin kabul edilmesi; yasama adıyla ya da ceza kanunları ile İslam şeriatini tatbik etmek, inanç hürriyetinin içini boşaltacak, Hıristiyanları başka bir inanca inanmaya zorlayacak bir uygulamaya dönüşecektir.

d) Ahval-i şahsiyye yasaları konusunda, 1955 yılında çıkarılan 462 sayılı kanun, aileyi korumak ve dinlerle alay edilmesini önlemek için acilen düzeltilmelidir. Hıristiyan

---

¹⁹² İmâre, **Fî Mes'ele'ti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, s. 59-60.

eşler arasında nikâh akdinden sonra din ve vatandaşlık değişimi sonrası çocukların bakımı durumunu ele almaktadır.

e) Fırsat eşitsizliği giderilmelidir. Vatan birliğini sağlamak için yüksek düzeyde ve tarafsız, tüm yetkilere haiz, kamuda ve hükümette tayin ve görevlendirmelerde eşitsizlik iddiaları ile ilgili hususları sonuca bağlayacak resmî bir komisyon kurulmalıdır.

f) Hıristiyanların temsili konusunda, temsil gerektiren tüm kurumlarda Hıristiyanların gerçek nüfus sayımlarına göre halk arasında vatan bütünlüğünü sağlamak için temsil edilmeleri sağlanmalıdır.

g) Aşırı dinî akımlar konusunda, vatan birliğini korumak için sorumlu hükümet kurumları, bu akımlara müdahale etmelidir. Üniversite idarelerinin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ilim elde edilmesi için tüm tedbirleri alması, bu arada üniversitelerde kendine yer bulan gayri milli ve şaibeli fikirlerden temizlenmesi için gerekli kararların alınması gerekir.

h) Dinî yayma hürriyeti konusunda, Hıristiyanlara ait telif ve yayınlardan resmî denetimin kaldırılması, Hıristiyanlığa karşı kışkırtma içeren yayınların durdurulması ve Mısır tarihinde miladi ilk altı asırda etkin bir şekilde yer alan Hıristiyanlığa eğitim müfredatının her aşamasında yer verilmesi gerekir.¹⁹³

Kongrede alınan bu kararlar, Mısır'da gerginliği daha da artırmıştır.

26 Mart 1980'de Kıptîlere ait olan Milli Meclis, Kıyamet/Paskalya Bayramı ile alakalı tüm etkinlikleri, Kıptîlere karşı yürütüldüğü söylenen düşmanlıklara bir tepki olarak iptal etmiştir.¹⁹⁴

Yine yetmişli yıllarda kilisenin Enver Sedat'ı şu gerekçelerle eleştirdiği görülmektedir:

a) İlk defa Mısır'da bir idareci, kendisini "Müslüman Başkan" ve devleti de "İlim ve İman Devleti" olarak nitelendirmiştir.

---

¹⁹³ Yüsrî el-Azbavî, "el-Akbât fi'l-Mehceri'n-Neş'e ve'l-Mesar", **el-Akbât fi Mısır Ba'de's-Sevr**, el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 300-303.

¹⁹⁴ Stephanous, 106.

b) Enver Sedat 1971 yılında anayasanın 2. maddesini yasamanın ana kaynağının İslam şeriat ilkeleri olduğu şeklinde değiştirmiş, 1976 yılında İslam şeriatını kanunlaştırmış (İslam Anayasa Taslağı) ve bu değişikliği 1980 yılında halkoyuna sunma teklifi yapmıştır.

Mısırlı âlim-mütefekkir Muhammet İmare bu eleştiriye şöyle cevap vermektedir: “Hâlbuki Mısır’da 13 asırdan beri uygulanan bir İslam şeriatı vardır. Bu sadece ateist, aşırı laik, materyalist ve komünistlerden başkasını rahatsız etmemiştir. Geçmiş dönemlerde İslam şeriatı, batılı kanunlara karşı bizzat kilise ve mensupları tarafından haklarını daha iyi koruduğu için savunulmuştu. Patrik III. Şunnûde bir defasında “Kıptîler İslam şeriat hükümlerinin uygulanmasından dolayı daha mutlu ve güven içindedirler. Geçmişte de böyleydi. Lehimize ve aleyhimize ne varsa aynısı Müslümanlar için de geçerlidir. Mısır bugüne kadar dışarıdan ithal kanunlar alıp uyguladı. Bizde, İslam’da olduğu gibi -Hıristiyanlıkta- böylesi tafsilatlı kanunlar bulunmamaktadır. Nasıl olur da İslam kanunları yerine dışarıdan ithal edilen kanunlara razı oluruz. Ne oldu da bugün böyle davranılıyor?”¹⁹⁵

c) Yine kilise idaresi ve mensupları, Enver Sedat’ın ırkçı damarı kışkırtmak için “Ben Müslüman bir devletin Müslüman bir başkanım” demesini eleştirmektedirler.

Muhammet İmare’ye göre, bu iddia da tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira İslam’ın Mısır’a girişinden beri tüm başkanlar zaten Müslümandır.

Kıptîler içerisinde öne çıkan bazı şahısların beyanları da bu durumu teyit etmektedir. Kilisede Halktan ve Gençlikten Sorumlu Papaz Musa şöyle demiştir: “Biz ırk olarak Mısırlıyız. Şimdi hâkim olan kültür İslam kültürüdür... Herhangi bir Kıptî bile konuşmasında farkında olmadan kendisine yabancı gelmeden İslamî ifadeler kullanmaktadır. Bu bir Kıptî’nin varoluşundan bir cüzdür... Mısır, aşırılığa kaçmadan devamlı surette Müslüman ve dindar bir devlettir.”¹⁹⁶

Mısır Kıptî Katolikleri Patrik yardımcısı Papaz Yuhanna Kılte de; “Ben kültür olarak yüzde yüz Müslümanım. Din olarak Hıristiyanım ve İslam medeniyetinin bir

---

¹⁹⁵ İmare, *Fî Mes’ele’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 62-63.

¹⁹⁶ İmare, *Fî Mes’ele’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 63-64.

üyesiyim... Hepimiz medeniyet ve kültür olarak Müslümanız. Beni bir İslam beldesinde, İslam medeniyeti içinde Hıristiyan bir Arap olarak yaşamak hem sevindiriyor hem de gururlandırıyor. Tüm vatandaşlarımızla birlikte bu yüksek medeniyete katkı sağlıyorum” diyecektir.¹⁹⁷

Bir başka Kıptî yazar Sadık Aziz ise, “Mısır, İslam’ın Mısır’a girişinden günümüze, Müslümanların azınlık, Kıptîlerin çoğunluk olduğu zamanlarda dahi Müslümandı. Tarih boyunca, İslam girmezden önce dahi, Mısır hiçbir zaman Kıptîlerin idaresinde bulunmamıştır. Ya Romalı ya Bizans ya da Makedonların idaresi altında kalmıştır. Kıptîlerin Mısır’ı yönettiklerini hiç duymadık¹⁹⁸ itirafında bulunmuştur.

d) Kiliseye mensup olanlar ve idarecileri Enver Sedat’ı “İhvan-ı Müslimin” mensuplarını hapisten çıkarmak, diğer İslamî cemaatlerin üniversite ve diğer yerlerde faaliyetlerine, sol hareketleri ve Nasırcıları dengelemek için imkân vermekle suçlamaktadırlar. Onlara göre bu uygulamalar, Mısır’da etnik gerginliği artırmıştır.¹⁹⁹

c) Muhammed Hüsnü Mübarek Dönemi (1981-2012)

Enver Sedat döneminin sonlarında devlet ile Kıptîler arasındaki çatlak daha da genişlemiştir. Anayasasının ikinci maddesine “Devletin dinî İslam’dır” yazılmış buna ilave olarak, kilise yapım ve onarımı için “On Şart”²⁰⁰ getirilmiştir. Ayrıca 1981 yılındaki kanun değişikliklerinde bazı zorlukların ilavesi de Kıptîleri zora sokmuştur. Enver Sedat’ın bir suikast sonucu ölümü, Kıptîlerin derin bir nefes almalarını sağlamıştır. Mübarek döneminde kilise yapım ve onarımı ile alakalı bazı esnekliklerin getirilmesi ve miladi yılbaşının resmî tatil yapılması Kıptîleri sevindirirken, Kıptîler lehine alınan bu kararlar Mısır’da havanın daha da gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. Mutedil bir siyaset izleyen Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın yasaklı hale gelmesi de gerginliği artıran faktörler arasında yerini almıştır.²⁰¹

Kıptîler arasında Mübarek dönemi ile alakalı olarak iki görüş ortaya çıkmaktadır:

---

¹⁹⁷ İmâre, *Fî Mes’eleti’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 64.

¹⁹⁸ İmâre, *Fî Mes’eleti’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 64.

¹⁹⁹ İmâre, *Fî Mes’eleti’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 66.

²⁰⁰ Bişâre, 37-38. Bu “On Şart” Ek.4’te verilmiştir.

²⁰¹ Leylâ, 36-37.

a) Enver Sedat dönemine göre nispeten daha ılımlı ve yumuşak bir dönemdir.

b) Mübarek döneminde toplum daha da gerilmiştir; zira devlet İslamî akımla mücadele ederken Kıptîler ve sorunları ihmal edilmiştir.²⁰²

Bu dönemde kilise yapım ve onarımı ile alakalı olarak 2005 yılında devlet tarafından, 291 numaralı karar ile valilere kilise onarım ve yapımı ile ilgili taleplerin 30 gün içerisinde cevaplanması ve olumsuz bir cevap verilmiş ise gerekçesinin de bildirilmesi yönünde talimat verilmiştir. Örnek olarak, Asyout şehri valisinin 17.02.2008 tarihinde 200 kilisenin tamir ve onarımına izin verdiği görülmektedir. Mübarek'in Almanya'da tedavi gördüğü bir sırada 19.03.2010'da 64 numaralı karar ile Ortodoks Kıptîlere Seyyide Azra'nın (Meryem Kilisesi), Onbeşmayıs kentinde Papaz-Rasûl Athanasius Kilisesi'nin, 2005 yılında 174 numaralı cumhurbaşkanlığı kararı ile de Vadi'l Cedid'de (Farafıra) Marminya Kilisesi'nin inşasına izin verdiği bilinmektedir.²⁰³

Bu ve benzeri izinlerin hem içeriden hem de dışarıdan gelen baskılar, siyasi başarısızlık ve toplumun modernleşmesinin başarılabilmesi sonucunda alındığı söylenebilir.

Edebiyatçı-yazar Âlâ el-Asvâni'nin şu tespitleri Mısır'da olup bitenleri daha iyi anlamamıza katkı sunmaktadır. "Toplum, Müslüman-Kıptî ayırımı olmaksızın genel problemlerle boğuşuyor. Mesela, toplumun yeterli eğitimden mahrum edilmesi, fırsat eşitsizliği, haksızlık ve yolsuzluklar. Kıptîlerin bu yöndeki mücadeleleri diğer Mısırlıların mücadeleleri ile birlikte değerlendirilmelidir... Kıptîler birçok kongre yaptılar. Bu kongrelerde gerçek demokrasinin uygulanması, seçimlerdeki hileler, olağan üstü hal kanununun iptali, tutuklu olanların salıverilmesi yerine kendi özel hak ve imtiyazları üzerinde yoğunlaştılar." Bu sözleriyle Âlâ el-Asvâni'nin Kıptîleri eleştirdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Kıptî papaz Pişuvi "Kıptîler gerçek Mısırlılardır, Müslümanlar ise misafirdirler"²⁰⁴ diyerek adeta ateşe barutla giderek gerilimi arttırmıştır.

Bu arada bazı gazeteler cami ve kilise sayısını karşılaştıran bazı istatistik bilgileri vermektedir. 18.4.2009 tarihli "Şuruk" gazetesi 1957 yılında 2400 kilise var iken

---

²⁰² Leylâ, 38.

²⁰³ Leylâ, 40.

²⁰⁴ Leylâ, 41.

günümüzde bu sayının 1750 olduğunu söylemektedir. Öte yandan “Mısır el-Yevm” gazetesi ise 2000 kiliseye karşılık 65 bin cami olduğunu, bazı kiliselerin 20 cami büyüklüğünde olduğu bilgisini okuyucuları ile paylaşmıştır.

18.7.2008 tarihli Mısır Dışişleri Bakanlığı raporunda ise, kiliselerin sayısının 2524, manastırların sayısının 196 ve bunların 84’nün Ortodoks Kıptilere ait olduğu ifade ediliyordu.²⁰⁵

Bu arada yine gazetelerde “Ebu Makar Manastırı” hakkında Vadi Natrun-İskenderiye çöl yolunda 100 km de bulunduğu ve 11.430.000 metre kare alana sahip olduğu halde sadece 120 rahibin kaldığı yazılmaktaydı. Güney Mısır’da Asiut şehrinin güney batısında yer alan “Seyyide Azra Manastırı”nın ise, Kahire’ye 450 km mesafede, 8.000.000 metre kare yüzölçümüne sahip ve 10-11,5 metre yüksek duvarlar ile çevrili olduğu bilgisi aktarılıyordu. “Süryan Manastırı” ve “Mevasi Manastırı”nın duvar genişlikleri 3,5 metreye ulaştığı, “Antanius Manastırı”nın da kule yüksekliklerinin 16 metre, bu yüksekliğin “Ebu Makar” da 60 metre olduğu, hâlbuki ruhbanlığın dünyada basit bir yaşam biçimi olduğu şeklinde eleştirel yazılar yazılmaktaydı.²⁰⁶

Öte yandan batıya göçmüş olan “Diaspora Kıptileri” de Mısır’da olup biten hadiselerle kayıtsız kalmayarak sert biçimde tepkilerini dile getirmişler ve batılı siyasetçiler de işin içine müdahil olmuşlardır. 17.1.2011’de Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy (2008-2012) Mısır’da olan kilise bombalama olaylarını haçlı bakış açısı değerlendirmiş ve ülkesinin “Kör Şiddet” diye nitelendirdiği bu olaylardan endişeli olduğunu dile getirmiştir. Hüsnü Mübarek döneminde, Roma Katolik Kilisesi başkanı Papa XVI. Benedict, dünya ülkeleri büyükelçileri ile yaptığı yıllık mutakat toplantıda: “Orta Doğu Hükümetleri ve İslamî Liderler; Hıristiyanların güven içinde yaşamaları için çalışmalı... Bu saldırıların devam etmesi bize etkili tedbirler almamız gerektiğini söylüyor” diye sesleniyordu.²⁰⁷

Seksenli ve doksanlı yıllar Kıptî Kilisesi’nin devlet ile siyasi bir çekişmenin içine çokça girdiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Doksanlı yıllarda meydana gelen birçok

---

²⁰⁵ Leylâ, 42.

²⁰⁶ Leylâ, 42-43.

²⁰⁷ Leylâ, 47.

şiddet olayında ölüm ve yaralanmalar olduğu görülmektedir. Bu yıllarda 201 şiddet olayından 117'sinin Kıptîleri hedef aldığı, 324 hırsızlık vakasının da Kıptîlere karşı işlendiği resmî kayıtlarda yer almıştır. Yaşanan bu şiddet olaylarında 60 Kıptî ölmüş, bu ölümlerin 29'u Kıptîlerin yoğun olarak yaşadığı Asiut şehrinde meydana gelmiştir.²⁰⁸

Bu arada laik Kıptîler ile Patrik Şunnûde arasında liderlik üslubu konusunda bir tartışma başlamıştır. Laik kesim, Patriği siyasi meselelere çok müdahil olmak, Kilise içinde krizleri alevlendirmek, Kilise içindeki önde gelen kişilere karşı baskıcı bir yol izlemek ve Kilise işlerini demokratik olmayan yöntemler ile yürütmekle itham ediyorlardı. Bu tartışmalar ve ithamlar hem içerideki Kıptîler hem de dışarıda yaşayan diaspora Kıptîleri tarafından yapılmaktaydı. Özellikle dışarıda yaşayan Kıptîlerin Mısır'ın içişlerine bu bahaneler ile katılmaları, Müslüman Mısırlıları Kıptîlerin vatanseverliklerini sorgulamaya götürüyordu. 2005 Ağustosundaki referandumda Patrik Şunnûde'nin açıktan Hüsnü Mübarek'in yeniden seçilmesini temin için açıklama yapması, Kilisenin siyasileştiğinin apaçık bir göstergesi olmuş, Kilise içindeki farklı görüşleri de yok saymış, Kıptîlere ulaşma yolunun sadece Kilise üzerinden olacağı mesajını vermiştir.²⁰⁹

Müslüman Kardeşlerin “Çözüm İslâm'dır” sloganı ile ortaya çıkıp İslamî kimliğe vurgu yapması, yüksek bir temsil ile parlamentoya girmesi Kıptîler açısından istenilen bir durum değildi. Bu durum Kıptîlerde gelecekte yönetimin İslamcıların eline geçeceği endişesini de beraberinde getirdi. Kıptîlerin siyasi olarak uzun süredir pek varlık gösterememeleri, liderlik pozisyonunun laik Kıptîlerden kiliseye geçmesine ve sanki Kıptîleri sadece kilise temsil ediyormuş gibi bir algı oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu da beraberinde siyasal İslam'ın doğrudan olmasa bile dolaylı olarak güçlenmesini tetikleyen bir unsur olmuştur.²¹⁰

Mısır'da Kıptî meselesinin çeşitli tarafların birbirlerine karşı kullandıkları bir baskı unsuru olduğu ortaya çıkmaktadır. Hükümetin buradaki duruşunun, kendi siyasetini yürütebilmek veya İslamî akımla mücadele edebilmek ya da ‘Kıptîleri koruyorum,

---

²⁰⁸ Stephanous, 106-107.

²⁰⁹ Stephanous, 108-109.

²¹⁰ Stephanous, 110-111.

onların güvenliği için uğraşıyorum' iddiası ile daha fazla dış destek sağlama amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Öbür taraftan Kıptîlerin ise daha fazla kazanç elde etmek ve devletin üst kademelerinde bulunabilmek amacı ile bu meseleyi kullandığı, batılların da bu meseleyi daha fazla çıkar sağlamak için bir baskı unsuru olarak istismar ettikleri görülmektedir.²¹¹

d) Arap Baharı

11 Şubat 2011 tarihi, hem Mısır hem de tüm Arap ülkeleri için, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olan ve bölgede önemli değişiklikleri ve dönüşümleri beraberinde getiren olayların başlangıcı olarak kabul edilebilir. Tunus'ta 17 Aralık 2010 yılında kendini yakan El-Buâzizi adlı bir genç, aslında tüm bölgeyi etkisi altına alacak, devlet başkanının ülkeyi terk etmesi ve rejim değişikliği ile sonuçlanacak bir devrimin fitilini ateşlediğini bilmiyordu. Mısır'da da adı Halit Saîd olan ve daha sonra devrimin sembolü olan genç de, devlet başkanını istifaya götürecektir protestoları başlatacak ve tüm bölgeyi etkileyecek bir davranışın içine girdiğinin belki de farkında bile değildi. Tunus olayları Mısır'ı, Mısır olayları da tüm Arap ülkelerini içine almış ve daha sonra adına "Arap Baharı" denen olaylar silsilesi başlamıştır. Bu olayların Arap dünyasındaki Hıristiyan unsurları ve özellikle de Mısır'daki Kıptîleri etkilememesi düşünülemezdi. Zira Mısır Kıptîleri bir Arap ülkesinde bulunabilecek en büyük Hıristiyan nüfusu oluşturuyorlardı.²¹²

Ortodoks Kıptî Kilisesi'ne mensup gençler de Kilisenin ve Patrik Şunnûde'nin karşı çıkmasına rağmen, Müslüman gençlerle birlikte 25 Ocak 2011 devrimine destek oldular. Kıptîlerin oluşan yeni siyasi akımlara destek vermeleri, parlamento seçimlerine aday olmaları ve seçim sandıklarına yoğun katılım göstermeleri gözlerden kaçmıyordu.²¹³

Mısır toplumunun Müslüman'ı ve Hıristiyan'ı ile tüm farklılıklarını bir kenara bırakıp, el ele bozuk siyasi sisteme karşı ayağa kalktıkları görülmektedir. Her ne kadar bu toplumda bazen dinî bir şiddet unsuru gibi kullanan cemaatler, din ile siyaseti bir arada gören Müslüman Kardeşler, toplumu geriye götürme amacı güden Selefililer, tutucu

---

²¹¹ Leylâ, 47-48.

²¹² Stephanous, 112-113.

²¹³ Stephanous, 114.

Kıptiler olsa da el-Ezher gibi orta yolu ve itidali benimsemiş, toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş köklü kurumları da mevcuttu. Dünya sistemi de bu devrime ilgi duymakta, demokrasi ve insan haklarını desteklemekteydi.²¹⁴

Bu arada Mübarek'in 25 Ocak 2011 devrimi ile iktidardan uzaklaştırılması sonrası Yüksek Askeri Konsey'in aldığı bazı kararlardan söz etmek yerinde olacaktır. Bu kararlardan bazıları şöyledir:

-Tutuklu bütün İslamcılar ve bu kapsamda Enver Sedat'ı öldüren Ubud ez-Zümer, Nacih İbrahim ve diğerlerinin serbest bırakılmaları.

-Dışarıda sürgünde olan Müslüman Kardeşler Teşkilatı lider kadrosunun ülkeye girip açıktan siyaset yapmalarına izin verilmesi.

-Selefilere²¹⁵ lider kadrosunun salıverilmesi, mescitlerine müsamaha gösterilmesi, mali bir denetime tabi tutulmadan yabancılar tarafından finanse edilmeleri.

-İslamcı düşünür müsteşar Târik el-Bişrî'nin anayasa değişiklik komisyonuna başkan olması ve bu komisyona Müslüman Kardeşler Teşkilatı mensubu Avukat Suphi Salih'in de katılması, yapılan seçimlerde de Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın uzantısı Adalet ve Özgürlük Partisi adayı Muhammed Mursi'nin başkanlık seçimlerini kazanması.²¹⁶

Yüksek Askeri Konsey tarafından alınan bu kararlar, Mısır'da yaşayan genelde Kıptilerin, özelde laik olanlar ve diğer gayrimüslim unsurların korku ve endişelerinin artmasına sebebiyet vermişti.

Bu devrimi desteklemek için Müslüman gençler ile birlikte Kıptî gençlerin de meydanlara indikleri görülmektedir. Bu gençlerden şehit Kıptî "Mina Daniel" Kıptî

---

²¹⁴ Leylâ, 48-52.

²¹⁵ Selefiler Mısır'da 1882 yılında doğan Şeyh Muhammed Hamid el-Faki tarafından fikri anlamda temelleri atılan, ancak 1970'li yıllarda daha belirgin olarak boy gösteren dinî bir akım. Bu akım gayri Müslimlere cizye konulması, Hıristiyanlara selam verilmemesi, Hıristiyanların bayramlarının kutlanmaması, bir Hıristiyan öldüren Müslümana kısas uygulanmaması, önemli vazifelere Hıristiyanların getirilmemesi gibi görüşleri savunmaktadır. Bkz. Vâil Lütfî, "el-Akbât fi Mısır ve Tahaddiyâtü'l-Vâki'i's-Selef", **el-Akbât fi Mısır Ba'de's-Sevr**, el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 246-249.

²¹⁶ İsam Abdullah, 188-189.

Patrik Şunnûde'nin meydanlara çıkılmaması talimatına karşı bir televizyona verdiği mülakatta, "Kilise benim için sadece dinî bir kurumdur. Siyasi olarak Kilise'yi benimsemiyorum. 22 yaşındayım. Arkeoloji alanında diplomam var. Ticaret fakültesi mezunuyum. Buna rağmen işsizim. Herhangi bir siyasi bağlantım da yok. Tahrir Meydanı'na geldim. İşsizlik, eğitim ve yolsuzluk probleminin çözümünü istiyorum. Ortada siyasi yolsuzluk olup, toplumun fertleri arasında adalet yok. Halkın yaşadığı yerlere gidin, adaletsizliğin fotoğrafını oralarda göreceksiniz"²¹⁷ diyerek tepkisini dile getirmekteydi. Kilisenin ve diğer Hıristiyan mezheplerinin özellikle de kurumlar dikkate alındığında mevcut rejimi doğrudan ya da dolaylı desteklemelerinin arka planında dinî (İslâmî) akım ve partilerin iktidara gelme endişesi ve korkusu yatmaktaydı.

Yapılan genel seçimler tam da bu sonucu vermiş ve Meclis ve Senato seçimlerinde İslâmcı partiler %70 oranında bir başarı elde etmişlerdi. Bu durum Hıristiyan azınlığın yanında ayrıca liberal eğilimli olanlar ile laik eğilimli diğer grupları da endişelendirmekteydi. Yakında bir devlet başkanlığı seçimi vardı ve Libya ve Tunus'ta yapılan seçimlerde İslâmi eğilimli parti ve gruplar büyük bir başarı elde etmişlerdi. Meydana gelen olay ve hadiseler gidişatı "Arap Baharı" olmaktan çıkarmış "İslâm Baharı"na çevirmişti.²¹⁸

Kıptîlerin büyük çoğunluğu siyasi İslam'ın iktidar olmasından korkuyordu; böyle bir durum söz konusu olursa, dinî baskıya maruz kalmaları ve siyaseten bir kenara itilecekleri endişesini taşımaktaydılar. Bunların yanında bazı Kıptîlerin duruma daha farklı yaklaştıkları görülmektedir. Dr. Refik Habib, Kıptî Hıristiyan bir yazar olmasına rağmen, "Müslüman Kardeşler Mısır'ı çağdaş (sivil-demokratik) bir devlet yapabilir. İslâmi hadleri (cezalar) uygulamayarak, başörtüsünü mecbur kılmayarak, içki içmeyi de yasaklamayarak bunu yapabilir. Müslüman Kardeşler siyasi bir parti olup, dinî genelde bir propaganda unsuru olarak kullanmaktadır. Bu benim şahsi düşüncemdir"²¹⁹ diyerek olanlardan endişe ve korku duymaya mahal olmadığını vurgulamak istiyordu.

---

²¹⁷ Leylâ, 56.

²¹⁸ Stephanous, 120.

²¹⁹ Eşref Abdülkadir, "Mısır: Mehâvifü'l-Akbât", **el-Akbât fî Mısır Ba'de's-Sevr**, el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 142-143.

Belki bu şahsın Adalet ve Özgürlük Partisi başkan yardımcısı olması nedeniyle böyle düşündüğü söylenebilir. Ancak öte yandan Genel Kıptî Heyet başkanı Şerif Düs'se, "Müslüman Kardeşlerin 2008'den sonra siyaset ve düşünce anlamında, özellikle vatandaşlık ve öteki ile diyaloga vurgu noktasında değiştiği görülmektedir. Açıktır ki, Müslüman Kardeşler ya da Adalet ve Özgürlük Partisi'nin dinî söylemi akılcı bir söylemdir"²²⁰ diyerek durum tespiti yapmaktadır.

25 Ocak Devriminin Kıptîler açısından ortaya çıkardığı en önemli sonuç, bu güne kadar özellikle Patrik Şunnûde döneminde (1971-2012) Kıptîlerin vatandaşlık ve eşitlik, ayrımcı uygulamaların son bulması için kendilerini temsilen vekâlet verdikleri Kilisenin ve onu idare edenlerin sorgulanmasını beraberinde getirmesine sebep olmuştur. Zira Kilise ve papazlar bu halk devriminin karşısında yer almasına, Kıptî gençlerin yaptıkları gösterilere son vermek için yaptıkları baskılara rağmen gençlerin eylemlerini sürdürmeleri, Kilise ve müntesibi din adamlarının saygınlığını zedelemiştir. Kıptî gençlerin, Kiliseyi ve din adamlarını dinlemeyerek gösteri ve direnişlerine devam ettikleri görülmüştür.²²¹

Kıptîlerin genel manada İslamî eğilimli parti ve hareketlerden korku ve endişe içine girmeleri daha fazla siyasete ilgi duymalarına da neden olmuştur. Kimi Kıptî kanaat önderlerinin, Müslüman Kardeşler Teşkilatı benzeri "Hıristiyan Kardeşler" teşkilatı kurmayı önermeleri, Dr. Michael Fehmi gibi bir Kıptî aydınının Müslüman Kardeşlere nazire olması için "Çözüm İslâm'dır" yerine "Çözüm Mısır'ı Sevmektir" sloganını kullanmayı önermesi bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır.²²²

Böylesi bir süreçte Kıptîlere ait siyasi bir parti oluşturulması düşüncesi Kilise ve çevresinden destek bulmamıştır. Ancak daha çok laik eğilimli ve dışarıda yaşayan Kıptîlerin bir siyasi parti oluşumunu destekledikleri görülmektedir. 2012 yılında, parlamento ve senato seçimlerinden sonra yapılan Devlet Başkanlığı seçiminde, Kıptîlerin oylarını büyük oranda eski generallerden Ahmet Şefik ve eski dışişleri ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'ya, kısmen de eski rejimle ilgisi olmayan Hamdin Es-

---

²²⁰ Eşref Abdülkadir, 143.

²²¹ Eşref Abdülkadir, 144-145.

²²² Eşref Abdülkadir, 147.

Sabahi adlı iş adamına gittiği düşünülmektedir. Seçimlerin ikinci turunda ise Ahmet Şefik 'i (1941-...) destekledikleri bilinmektedir.²²³

Siyasi İslam'ın yükselişi karşısında gayri resmî rakamlara göre 2011 Şubat'ında Mübarek'in iktidardan düşmesi sonrası 300 binden fazla Hıristiyanın yurt dışına çıktığı iddia edilmektedir. Yine Kilise çevrelerinden gelen bilgilere göre İslamcıların parlamento ve senato seçimlerinde 2/3 çoğunluğa ulaşmaları sonrasında, gelecek endişesi ile on bin kadar Hıristiyan Amerika ve Avrupa ülkelerine gitmek için başvuruda bulunmuştur. Bu arada bazı Hıristiyanların devrim sonrası bu yola başvurmaları sonrası Kasım 2011'de Kıbrıs'ta toplanan "Orta Doğu Kiliseler Meclisi", Orta Doğudaki Hıristiyanların ülkelerinden göç etmemeleri, ortak yaşam, değişim ve dönüşümü desteklemeleri yönünde tavsiye kararı almıştır. Yine bu tavsiye kararından birkaç gün önce Lübnan'da 20. "Orta Doğu Katolik Patrikleri Kongresi"nin sonuç bildirgesinde de, Hıristiyanları vatanlarına ve kutsallarına sahip çıkmaları, ılımlı güçlerle işbirliği ve dayanışmaya devam etmeleri" konusunda bir çağrıda bulunulmuştur.²²⁴

Bu arada Müslüman Kardeşlerin Kıptîlerle teknik düzeyde işbirliği için bazı girişimleri göze çarpmaktadır:

-Kıptîlerin Adalet ve Özgürlük Partisi'ne üye olmaları için bizzat Müslüman Kardeşlerin Genel Mürşidi Muhammed Bedii tarafından partinin kuruluş aşamasında "Mısır'da Kıptîleri Tatmin için Kamuoyuna Açık bir Çağrı" adı ile bir bildiri yayınlamıştır. Partilerinde parti kurucu düzeyinde yüz kadar Kıptî olduğu, partilerinin bir Kıptî'yi de parti başkan yardımcısı olarak seçtikleri, partilerinde Kıptîlerin sorunlarının çözümü için Kıptî ve Müslüman parti temsilcilerinden oluşan biri ilmî, diğeri de yapacakları hizmetlere odaklanan ve yapılacak çabaları birleştiren (Koordinasyon Kurulu) iki komisyon kurulduğu ilân edilmiştir.

-Kıptîlerin Noel Bayramı'na katılım ve Kiliselerin güvenliğinin teminini sağlamıştır. Bu çerçevede Müslüman Kardeşlerden önde gelen iki heyet, hem Ortodoks Kilisesi'ne hem de Protestan Kilisesi'ne gönderilmiştir. Ayrıca Adalet ve Özgürlük Partisi de resmî bir heyet ile Noel Bayramı kutlamalarına Cumhurbaşkanı Muhammed

---

²²³ Eşref Abdülkadir, 147- 149.

²²⁴ Eşref Abdülkadir, 149-150.

Mursi (2012-2013) Parti genel başkanının başkanlığında o zamanki parti genel sekreteri ve meclis başkanı ile birlikte katılmıştır. Kiliselerin güvenliği için de “Halk Güvenliği Komisyonları” oluşturulduğu, Noel Bayramı kutlamaları esnasında Kiliselerin korunacağına söylemiştir. Müslüman Kardeşler Teşkilatı tarafından bu konuda “Noel kutlamaları sırasında günahkâr ellerin bu kutlamalara geçmişte uzandığı gibi uzanıp bu kutlamaları iptal ettirmesine izin verilmeyeceği garantisi verilmiştir... Böylesi bir durumda Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın Kıptîleri koruma görevinin olduğu, bunun da onlara karşı bir lütuf olmayıp, onların buna layık ve bu vatanın çocukları olduğu” açıklanmıştır.

-Müslüman Kardeşler Teşkilatı Genel Mürşidi Muhammed Bedî’nin Katolik Kilisesi’ni, Kıptî Kilisesi’ni ve bu arada Patrik Şunnûde’yi hastalığı sebebi ile önde gelen birkaç şahıs ile beraber ziyaret etmesi o güne kadar ilk defa yapılan bir uygulamaydı.²²⁵

Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın önde gelen siyasetçilerinden İsam Uryan, Nisan 2012’de yapmış olduğu bir açıklamada, Müslüman Kardeşler Teşkilatı olarak, kadınların ve Kıptî Hıristiyanların devleti yönetmesi hususundaki görüşlerini tekrar gözden geçirdiklerini; her türlü yeni fikre açık olduklarını, çünkü Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın ortak yönetim için çalıştığını, Mısır siyasetinde hegemonya kurmak gibi bir amaçlarının olmadığını ifade etmekteydi.²²⁶

Ancak Kıptîlerdeki bu korku ve endişeleri giderecek somut adımların uygulamada tam olarak atılmadığı da bir gerçektir. Devrimden sonra ne parlamento seçimlerinde ne anayasa oluşturma komisyonlarında, ne de Cumhurbaşkanlığına aday göstermede ve Başkanlık ekibinin oluşmasında Kıptîlerin görüşlerinin tam olarak dikkate alındığı söylenebilir. Bu nedenle Kıptîlerin genel manada endişe ve korkularının devam ettiği söylenebilir.

Bununla birlikte 28 Şubat 2012 yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın Genel Mürşidi Muhammed Bedî’nin (d.1943) riyasetinde, Kıptî gençlerin endişelerini gidermek için karşılıklı bir toplantı daveti yapılmıştır. Protestan Kilisesi önde gelen liderleri papaz Dr. Saffet el-Beyâdi ve yardımcısı papaz Dr. Andria Zeki ile Müslüman

---

²²⁵ Eşref Abdülkadir, 151-153.

²²⁶ Eşref Abdülkadir, 153-155.

Kardeşler Teşkilatı'nın önde gelenlerinin katıldığı bu toplantı Müslüman Kardeşler Teşkilatının merkez binasında gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonrası taraflar, karşılıklı olarak şu önemli ilkeler üzerinde ittifak etmişlerdir:

25 Ocak Devriminden sonra Mısır'da ki bütün gruplarda ortaya çıkan ortak direnişe vurgu yapılması...

Bütün vatandaşların Anayasa ve kanunlara göre hak ve sorumluluklarının olduğu vurgusu

İnanç ve mukaddes olan şeylere saygının herkes için geçerli olduğu vurgusu...

Herkes için inanma ve inancını yaşama hakkının bulunması, kanunlar çerçevesinde ibadet yeri inşa ve onarımının yapılabilmesi, Ahvâli Şahsiyye alanının İslâm Dinî'nin teminatı altındaki usûl ve esaslara göre Kıptîlere kendi şer'î hükümleri gereği yaşam hakkının verilmesi...²²⁷.

Bu toplantılarda alınan kararların karşılıklı bir fikir alışverişinin ötesinde sahada pek karşılık bulduğu söylenemez. Çünkü çok kırılğan olan siyasî zeminde sürekli değişmekteydi.

2. Diaspora Kıptîleri

Kıptî meselesinin bir tarafında da diasporada yaşayan oralardaki kurumları harekete geçirmek için çabalayan, dinî olmaktan ziyade siyasi bir oluşum olarak ortaya çıkan dışarıdaki Kıptîler bulunmaktadır. Diaspora Kıptîleri bu kurumların Kıptîlerin haklarının korunması adına müdahalesini talep etmektedirler. Avrupa Parlamentosu da 2008 yılında Kıptîlere karşı olumsuz ayrımcılık yapılmasını kınayan bir karar almıştır.²²⁸ Diaspora Kıptîleri ifadesini ilk kullanan kişi de Kıptî Patrik Şunnûde ile aralarında gerginlik olan Mısır eski Cumhurbaşkanı Enver Sedat'tır. Amerika ziyaretinin hemen sonrasında Parlamentodaki bir konuşmasında bu ifadeyi kullanmıştır. Çünkü orada bulunan Kıptî bir grup Enver Sedat'ı Amerika ziyareti sırasında protesto etmişti.²²⁹

---

²²⁷ Eşref Abdülkadir, 156-157.

²²⁸ Leylâ, 56-57.

²²⁹ el-Azbavî, 281.

‘Mısır’da Kıptî Hıristiyanlar Azınlık mıdır?’ sorusunu kendisi de bir Hıristiyan olan Refik Habib “Kıptî Hıristiyan azınlık, ırk bakımından bir azınlık değildir. Fakat din ve sosyal özellikler bakımından bir azınlıktır” diye cevaplandırmaktadır. Mısırlı kıdemli siyasetçi ve yazar Muhammed Hasaneyn Heykel (1923-2016) de “Ortodoks Kıptî azınlık, ayrı bir azınlık olarak görülemez. Çünkü onlar Mısır kültürünün bir parçası ve üyesidirler. Mısır’ın bağımsızlık mücadelesine katkı vermişlerdir. Bugün de Mısır’da vatandaş olmaları hasebi ile bütün vatandaşlık haklarından yararlanmaktadırlar”²³⁰ demektedir.

1952 Temmuz’unda Hür Subaylar adıyla devrim yapıldıktan sonra toplumu, siyaseti, ekonomiyi ilgilendiren bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlardan en çok etkilenen kesim Kıptîler olmuştur. Özellikle de sermaye sahipleri doğrudan etkilenmişlerdir. Bunun sonucunda altmışlı yılların başlarından itibaren dışarıya göç başlamıştır. Göç edenlerin birçoğu batı ülkelerine, yani Amerika, Avrupa, Kanada ve Avustralya’ya gitmiştir. Yetmişli yılların başlarında kendilerinden Dışarıda Yaşayan Kıptîler (Diaspora Kıptîleri) olarak söz edilmeye başlanmıştır. Kıptî Kilisesi’nin buralarda yaşayan dindaşlarına dinî hizmetin yanında, zaman zaman bunları Mısır’daki idareye karşı siyasi çıkar sağlamak için kullandığı görülmektedir. Göç yoluyla gelen bu kişiler zamanla sığınmacı olmaktan çıkıp o ülkelerin vatandaşlığını elde etmişlerdir. Doksanlı yılların başlarından itibaren, Mısır’da Kıptîlere baskı yapıldığına dair haberler bu yapılanmalar yoluyla dünyaya yayılmıştır.²³¹

Son elli yılda Mısır dışına göç eden Kıptîlerin sayısı yaklaşık 700 bin kişi olarak hesaplanmaktadır. Bu göçlerin ulaştığı yerler başta Amerika, Kanada, Avustralya, bir kısmı da İngiltere ve çeşitli Avrupa ülkeleridir. Bu göç hareketinin son yüz elli yıldır ortaya çıkmış, yeni bir durum olduğu görülmektedir.²³²

Diaspora Kıptîlerinin Mübarek’in iktidara gelişine çok sevindikleri görülmektedir. Zira Hüsnü Mübarek selefi Enver Sedat’ın aksine Kıptîlere çok sıcak mesajlar göndermiştir. Mesajında; “Mısır devletinin Mısırlı bir başkanı” olduğunu,

---

²³⁰ Stephanous, 99.

²³¹ Bişrî, *ed-Devle ve’l Kenîse*, 59-60.

²³² Abduh Semîr, *el-Mesihîyyûne’l Arab... İlâ Eyne?*, Beyrut, 2012, s. 143

“Dinîn Allah’a, vatanın ise herkese ait” olduğunu vurgulaması²³³ geçmişte Sedat’ın kendisini “Müslüman Başkan” devletini de “İlim ve İman Devleti”²³⁴ olarak tanımlamasından sonra Kıptîler için kutlamaları gerektirecek kadar önemli olmuştur.

2005 yılının 16-18 Kasımında Diaspora Kıptîleri Amerika’nın başkenti Washington Kongre Binası’nda “Mısır’da ve Ortadoğu’da Azınlıklara Baskı, Din Hürriyeti ve Demokrasinin Yokluğu” adıyla iki günlük bir konferans düzenlenmiştir. En önemli istekleri seçimlerde Hıristiyanlara parlamentoda bir pay ayrılması olmuştur.²³⁵

Diaspora Kıptîlerinin iki binli yıllarda kendi taleplerini Mısır’daki hükümetlere iletmek için çeşitli şehirlerde (Zürih, Washington, Kanada, New York, Chicago) kongreler ve konferanslar düzenledikleri görülmektedir. Buralarda üç temel talep göze çarpmaktadır:

Siyasi talepler kapsamında, olağan üstü hal kanununun iptali, güvenlik güçleri tarafından yapılan siyasi aktivistlerin takibi işleminin sona erdirilmesi, demokrasinin yerleştirilmesi, güçler ayrılığı ilkesine riayet edilmesi, yargıya müdahale edilmemesi, Kıptîlere temsil gerektiren kurumlarda nisb-i temsil yoluyla, erkeklere %10-15, kadınlara %20-30 oranında pay ayrılması istenmiştir. Ayrıca, Kıptî Milli Meclisinin fonksiyonunun artırılıp, bazı üyelerinin Şura Meclisine (Mısır Senatosu) üye olarak atanması, Mecliste ve Senatoda uygun bir şekilde siyasi temsil hakkı, ordu ve emniyet teşkilatının her kademesinde üst düzeyde görev verilmesi şeklinde siyasi talepleri bulunmaktadır.

Dinî talepler kapsamında, yeni kilise yapımı, eski kilise onarımı, Osmanlı padişah fermanı kararlarının kaldırılması, manastır ve kiliselerin gerekli güvenliğinin alınması, işlenen suçlardan dolayı tazminat ödenmesi, kilisenin aldığı kararların cumhurbaşkanlığı makamının imza ve mühürü ile resmî bir vesika olarak devlet tarafından kabul edilmesi dillendirilmiştir. Ayrıca çocukların zorla Müslümanlaştırılmasının önlenmesi, Hıristiyanlık yasalarına saygı gösterilmesi (Ahval-i Şahsiyye; Evlenme ve boşanma), Patriklik makamının tarafından birisinin papaz elbiselerini giyme ya da çıkarma (görevden azletme) hususunda karar alınması durumunda bunun hükümet tarafından da onaylanması,

---

²³³ Semîr, 156.

²³⁴ İmâre, *Fî Mes’ele’l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm*, s. 61.

²³⁵ Bişrî, *ed-Devle ve’l Kenîse*, s. 85.

dinî bayramlara itibar edilmesi ve izin günlerinde ayrıca ücret ödenmesi de istenmiştir. Bununla birlikte, inanç hürriyetinin sağlanması, kimlik ve iş talep forumlarında yazan din hanesinin kaldırılması, Kıptîlerin can ve mal varlıklarının korunması, cana ve mala kastedenlerin caydırıcı bir kanunla önlenmesi, özellikle askerî ve polis akademilerine girişte Hıristiyan öğrencilere karşı yapılan ayrımcılıktan vazgeçilmesi şeklinde dinî talepleri bulunmaktadır.

Kültürel talepler kapsamında ise, Kıptî sorununu kabul etme, Mısırlılık kimliğinin ve Kıptîcenin korunması, devlet televizyonlarında ve resmî yayın organlarında Hıristiyanlara yayın yapma hakkının ayrılmasını istemektedirler. Ayrıca dinî yayınlarda eşitlik ve Kıptî radyo yayımına izin verilmesi, eğitim müfredatının elden geçirilerek Hıristiyanlığa ve Hıristiyanlara karşı olan unsurların ayıklanmasını talep etmektedirler. Yine bu çerçevede öğrencilerin karşı dinî grupta olana karşı saygı duymalarının teşvik edilmesi, Hıristiyanlara karşı yapılan taassuptan vazgeçilmesi, eğitimin her kademesinde Kıptî tarihi, kültürü ve diline yer verilmesini kültürel talepler olarak istemektedirler.²³⁶

Bu taleplerin arka planında Mısır'da bulunan Hıristiyan varlığının tüm yönleriyle devamı ve kilisenin merkezi rol üstlenmesinin önünün açılmasının hedeflendiği görülmektedir.

3. Diaspora Kıptîlerine Ait Bazı Örgütler

Sayısı oldukça fazla olan bu örgütlerin her biri burada zikredilmeyecektir. Bu örgütlerin Kıptî meselesinde neredeyse Mısır'daki Kıptî Kilisesi'nden daha aktif bir şekilde, bazen insan hakları ve eşitlik adıyla bazen de Kıptîlere baskı ve zulüm yapıldığı iddiası ile siyasi beyan ve tutumlar ile bu meselenin çok önemli bir tarafı oldukları görülmektedir. Amaçları tıpkı Yahudi lobisi ve Ermeni lobisi gibi siyasete etki edecek ve yön verecek konuma gelip Mısır Hükümeti üzerinde baskı kurmaktır. Dünyanın birçok yerinde örgütlü olan bu yapılar hakkında kısa da olsa bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kanada'da üç Kıptî örgütü öne çıkmaktadır:

1. Kanada Kıptî Kuruluşu, Diasporada kurulan ilk siyasi Kıptî oluşumudur. 2 Şubat 1969'da Dr. Selim Necip tarafından kurulmuştur. Bu örgüt bağımsız olup,

---

²³⁶ el-Azbavî, 303-305.

Amerika, Avrupa ve Avustralya'daki Kıptî örgütleri ile dayanışma ve koordinasyon içerisindedir. Örgüt, her üç ayda bir -bazen kesintiye uğrasa da- “Er-Risaletü'l Kıptiyye” (Kıptî Mesajı) adında bir dergi yayınlamaktadır. Örgüt, 11 Ekim 1997'de kurulan Dünya Kıptî Federasyonları üyesidir. Üyelerinin çoğunluğu Monterial ve Toronto'da yaşamaktadır. Hedefi, Kıptî azınlığın dinî, siyasî ve sosyal haklarının elde edilmesidir.

2. Kanada-Mısır İnsan Hakları Örgütü, 1996 yılında Kanada Federal Kanununa uygun olarak gelir elde etme gayesi gütmeyen bir örgüt olarak Nebil Abdülmelik, Avni Markos ve Dr. Mecdi Şükrü tarafından kurulmuştur. Hedefi, Mısır ve Kanada'da Mısır insanının haklarını savunmaktır. Örgüt, Kıptîlerin problemlerini dinî gerekçeler ile değil, sadece Mısır vatandaşı olmaları sebebi ile ele almaktadır. Örgüt uluslararası hukuka uygun olarak Mısır içindeki örgütler ile işbirliği ve koordinasyon halindedir. Örgütün hedeflerinden bir diğeri de; Kıptî meselesini insan hakları bağlamında ele alıp, daha fazla bilgilendirmeyi ve Mısır'da bulunan insan hakları örgütleri ile daha fazla dayanışmayı amaçlamaktadır. Kıptî örgütlerin karşı karşıya kaldıkları problemlerin çözümünde onlara maddî destek sağlamayı, sosyal barışa hizmeti, barış içinde yaşama, basın ve eğitimi güçlendirmeyi ve bu konuda özel öneriler sunmayı, demokratik prensipleri geliştirmeyi, etnik ve dinî oluşum ve gruplar arasında barış içinde, birlikte yaşamayı hedeflemektedir.

3. Orta Doğu Hıristiyanları Örgütü, Kanada merkezlidir. Amacı, Orta Doğu Hıristiyanlarının buldukları ülkelerde vatandaşlık haklarını elde etmelerini sağlamaktır. Örgüt, görev ve sorumluluklarda eşitlik ve vatandaşlık ilkesini benimsemekte olup, kanunların hükmettiği laik bir devlet kurmayı kendine gaye edinmiştir. Ayrıca bu örgüt; ibadet yerlerinin inşası için ortak bir kanun çıkartmak istemektedir. Bu anlamda 2004 Mayıs ayında Kanada'da bir konferans düzenlenmiştir. Örgüt kendi adıyla Mısır'da birçok konuyu da gündeme getirmiştir.²³⁷

Avrupa'da Bulunan Bazı Kıptî örgütleri:

1. Birleşik Kıptî Örgütü, 2004 Eylül ayında İsviçre'de Mühendis Adli Abadir tarafından kurulmuştur ve örgüt, Mısır'da fertler arasında eşitlik anlayışını ve

---

²³⁷ el-Azbavî, 289-291.

vatandaşlığın gerçekleşmesini hedeflemektedir. Genel olarak fakir ve zor durumdaki kadınlara önem verirken özelde Kıptî kadınlarla ilgilenmektedir. Bu örgüt “Diasporadaki Kıptîler” adı ile birçok konferans tertip etmiştir. Mısır’da demokrasi ve vatandaşlık haklarının temin edilmesi için, ilki 25.09.2004 yılında Zürih’te, ikincisi 2005 Kasım ayında “Müslümanlar ve Hıristiyanlar” başlığı altında Amerika’da konferans düzenlemiştir.

Örgütün gayesi özet olarak, Mısır kanunlarını dinî temelli olan tüm ayrımcı unsurlardan arındırılmasını, çağdaşlıkla bağdaşmayan tüm idari kararların lağvedilmesini, kiliselerin su ve elektrik vergisinden muaf tutulmasını, kilise, mescit ve tüm dinî müesseselerin inşa edilirken de yıkılırken de aynı kurallara bağlı olmaları gerektiğini savunmaktadır. Mısır televizyonunun Kutsal Pazar ayinini yayınlamasını, 1964 yılında Amerika’da uygulanan farklı azınlık gruplarını topluma kazandırmak için çıkarılan, “Pozitif Ayrımcılık Kanununun” tatbik edilmesini istemektedir.

2. İngiltere Kıptî Kuruluşu, 1996 yılı başlarında Avrupa Kıptî Federasyonu üyesi olan bütün Kıptî kuruluşlara Uluslararası Kıptî Federasyona çatı örgütü altında toplamak için kanuna uygun olarak kurulmuştur. Bu kuruluşun ana hedefleri, Mısır Kıptîlerinin problemlerinin çözümüne destek olmak, Kıptî haklarına önem vermek ve Kıptîlere her türlü yardımı yapmaktır. Kıptî haklarının müdafaası için barışçıl bir yol benimseyen kuruluş, bu amaç için diasporada yaşayan Kıptîlerin teberrularına başvurmaktadır.

3. İsveç Kıptî Kuruluşu, Uluslararası Kıptî Federasyonu üyesi olarak 2008 yılında Kıptî Kilisesi ile dayanışma ve İsveç’teki Süryani örgütlerle yardımlaşmak için kurulmuştur. Örgüt, İsveç toplumunda Mısır kimliğini korumayı, Arap dünyası ve Mısır’da insan haklarını savunmayı, İsveç’te yaşayan Kıptîlerin çocuklarına Kıptî Dilini öğretmeyi hedeflemektedir.

4. Fransa Kıptî Derneği, 1992 yılında Avrupa’da kurulan Kıptîlere ait en eski dernektir. Dernek, Mısır’da vatandaşlar arasında din esasına göre ayrımcılıkla mücadele, diplomasi, polislik, ordu ve istihbarattaki genel ve yüksek dereceli görevlerdeki ilerleme ve yükselmede ayrımcılık yapılmaması üzerinde çalışmalar yürütmektedir.

Amerika’da Kurulan Kıptî Örgütler:

1. Amerika Kıptî Kuruluşu, Diasporada kurulan ilk Kıptî örgütlerindendir. 1974 yılında Dr. Şevki Kerras ve dört arkadaşı tarafından bağımsız olarak kurulmuştur. Örgütün kuruluş gayesini Dr. Kerras, Hanke’de yaşanan olaylar²³⁸ ve Müslüman-Kıptî ilişkilerine zarar veren Enver Sedat’ın siyasi tutumu olduğu şeklinde ifade etmektedir. Örgüt başkanlığına Kerras’ın ölümünden sonra 20.05.2007 yılında Dr. Münir Davut seçilmiştir. Örgüt insan haklarına saygı, dünyada Kıptî kültürünü yayma, Kıptî tarihini ve ırkını canlandırma çalışmalarını yürütmektedir.

2. Amerikan Kıptî Birliği, en radikal örgütlerden birisidir. Kıptî meselesinin çözümünün kan ve silahla Kıptî devletinin kurulmasına bağlı olduğuna inanmaktadır. Onlara göre; Müslüman Araplar sömürgecilerdir. Kıptîlerin can ve mallarının korunması için Mısır’da Kıptî Polis Teşkilatı kurulmasını isteyen örgüt, “Mısru’l Hur” (Özgür Mısır) adıyla düzenli olmayan aralıklarla bir dergi yayınlamaktadır. Ayrıca örgütün bir internet sitesi mevcut olup, Kıptîlerin sorunlarını kendi anlayışına göre çözme iddiasını dile getirmektedir.

3. Amerikan Kıptî Toplumu, Cemil Halim tarafından kurulmuştur ve demokrasinin ve Liberalizmin uygulanması, insan hakları ve kadın haklarına önem verilmesinin teminini amaçlamaktadır. Bu çerçevede; dinin Kıptîlere karşı bir ayrımcılık unsuru olarak kullanılmaması için kimliklerden ve iş talep forumlarından din hanesinin kaldırılmasını, memurluklarda ve yükselmelerde tayin yapılırken Kıptîlere karşı ayrımcılık yapılmamasını, Parlamentoda uygun bir temsilin olmasını, okullarda Kıptî kültür ve tarihinin okutulmasını savunmaktadır.²³⁹

D) DİASPORA KIPTİLERİ VE KIPTİ KİLİSESİ

Patrik Şunnûde dışarıda yaşayan Kıptîlerin önemini anlamış ve bu hususta bazı adımlar da atılmıştır. Diasporada bulunan kiliselerin sayısının artırılması bu adımlar arasındadır. Patrik Şunnûde patriklik makamına geldiğinde sayıları sadece 7 olan diaspora kiliselerin sayısını 130’a ulaştırmıştır. Bu hususta Patrik Şunnûde kendi

---

²³⁸ **Not:** Bu çalışmadaki “Enver Sedat Dönemi” başlığı altında verilen bilgilere müracaat ediniz.

²³⁹ el-Azbavî, 291-296.

görüşünü şöyle dile getirmektedir; “Diasporada yaşayan her çocuktan sorumluyum. Onlar için gerekli ruhi ilgi ve korumayı sağlamalıyım. Yoksa batının her şeyi yok eden akımlarına kapılırlar. O zaman Allah bize, bu çocuklar için ne yaptınız diye soracaktır.”²⁴⁰ İfadeleriyle bu konuya verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Hüsnü Mübarek’in 2009 yılındaki Amerika ziyareti öncesi, Patrik Şunnûde, özel ricası ile Kıptî Milli Meclis başkan vekilinin Mübarek’in Amerika’da karşılanması ve Kıptî örgütler tarafından aleyhinde protesto yapılmamasını istemiş ve böylece Kilise ile siyasi iradenin ilişkilerinin bozulmaması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak bazı Kıptî örgütleri, buna uymayarak Beyaz Saray önünde anayasadaki “Vatandaşlar arası Eşitlik” maddesinin uygulanması için Mübarek’i protesto etmişlerdir²⁴¹.

Diasporadaki bulunan kiliselerin sayısı 181’dir. Bunların 79’u Amerika’da, 21’i Kanada’da, 23’ü Avustralya’da, 51’i Avrupa’dadır. Bu kiliselerin Kıptîlerin Batıya ait Katolik ve Protestan kiliselerine gitmemeleri ve Kıptî kimliğinin korunması için oluşturulduğu bilinmektedir. Diasporadaki Dinî Müşavirliklerin (İbrişiyat) sayısı ise dokuza ulaşmıştır. Bunların üçü Afrika ve Orta Doğuda, dördü Avrupa’da, ikisi Amerika’da bulunmaktadır. Diasporadaki Mısırlı papazların sayısı 1995 yılı sonu itibari ile Amerika ve Avrupa’da 18’e ulaşmıştır.²⁴²

E) KIPTÎ KİLİSESİ’NE AİT BAZI SEMBOLLER

1. **Balık:** Yunanca “ICHTSHUS” kelimesinin harfleri üzerine bir oyundur. Balık anlamına gelir. Bu kelimenin beş harfi, İsa’nın isimlerinin Yunanca ilk beş tanesini oluşturur: İsa, Mesih, Tanrı, Oğul, Kurtarıcı.

2. **Güvercin:** Sevgi ve masumiyet simgesi olan güvercin, İsa’nın kurban edilişi ve Kutsal Ruh’u temsil ettiğine inanılır.

4. **Zeytin Ağacı:** İsa’nın merhametinin sembolüdür. Yağına Kıptîler değer verir ve ağır kesici olarak kabul ederler.

5. **Hurma:** Eski Mısırlılarda da olduğu gibi zaferin veya hoşnutluğun sembolüdür.

---

²⁴⁰ el-Azbavî, 314.

²⁴¹ el-Azbavî, 319-320.

²⁴² el-Azbavî, 317-318.

6. **Kıptî Haçı:** Hıristiyanlığa mensup toplumların sembol olarak kullandıkları haçların en basit olanıdır. Kıptîler, eski Mısırlıların kullandıkları “hayat anahtarı” sembolünü, Aziz Markos’un etkisiyle bugünkü haç şekline çevirmişlerdir. Bu haçın dört ucu birbirine eşittir. Her ucun başında, eşit uzunlukta üç ilave bulunmaktadır: Bu ilavelerle haç, İsa ile beraber onun on iki havarisini temsil etmektedir.

7. **Deve Kuşu Yumurtası:** Kıptî Kilisesi tarafından yeniden dirilme sembolü olarak kullanılmaktadır.

Kıptîler arasında dört İncil yazarlarından Matta, kanatlı bir insan; Markos bir insan; Luka, kurbanlık bir boğa; Yuhanna, kartal şeklinde sembolleştirilmiştir.²⁴³

---

²⁴³ Erdem, “Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma”, s. 176.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kıptî Kilisesi'nin geçmişten başlayıp günümüze kadar geçen sürede tutum, davranış ve durumunun ele alındığı bu çalışma; Kıptî Kilisesi'nin Hıristiyanlık tarihi açısından aslında ne kadar önemli bir yeri olduğunu ortaya koymaktadır. Kıptîlerin Hıristiyan teolojisi ile ilgili yaptıkları katkıların görmezden gelindiğini, dindaşları tarafından özellikle Kadıköy Konsili sonrasında dışlandıkları görülmüştür. Kıptîlerin varlıklarını devam ettirebilmek için Roma ve Bizans'a karşı mücadele ettikleri, bu uğurda pek çok şehit verdikleri tespit edilmiştir. Dindaşları oldukları halde sırf mezhep ayrılığından dolayı Roma ve Bizans tarafından ayrımcılığa ve baskılara maruz kalan Kıptîler Bizans'tan kurtulmak için Müslüman Arapları bağırklarına basmışlardır.

Kıptîler Haçlı seferleri ve Misyonerlik faaliyetlerine karşı ya da Fransız ve İngiliz işgallerine karşı pek azı dışında Müslümanlar ile ortak hareket etmişlerdir. Kıptîler İslam medeniyetini kültür ve dil olarak benimsemişler ve katkı sunmuşlardır. İslam hâkimiyeti altındayken Kıptîlerin büyük ölçüde mutlu oldukları bilinse de ulus devlet anlayışı ve işgallerin Kıptî Kilisesi'ni ve Hıristiyanları büyük ölçüde etkilemiştir. Hıristiyanlık inancının doğası gereği uzun yıllar doğrudan siyasetten kaçınan ve kilise işleri ile siyaseti bir birine karıştırmayan Kıptîler içeriden ve dışarıdan yapılan tazyikler ile son dönemlerde doğrudan siyasetin içine sokulmuştur. Özellikle patrik Şunnûde ile Kilise her bakımdan tek belirleyici bir merkez haline dönüşmüştür.

Kıptîlerin çözülmesi gereken pek çok sorunları da bu çalışmada ortaya konulmuştur. Ancak sorun olarak dile getirilen kimi hususların gereğinden fazla abartıldığı da belirtilmelidir. Kıptîlere verilen birtakım imtiyazların Mısır'daki Müslüman halkı etkilediği, sırf bu yüzden bazı etnik ve dinî temelli çatışma ve kavgaların olduğu da bilinen hususlardandır. Bugünkü Kıptî Kilisesi'nin İslamcı siyasetten kendilerine haksızlık yapılacağı endişesi ile korktukları görülmektedir. Diaspora Kıptîlerinin tutum ve beyanları ile Mısır'daki Müslümanları rahatsız ve tahrik ettikleri de gözlenmektedir.

“Arap Baharı” olarak bilinen süreçte Kıptî halkın kilisenin ve Hıristiyan din adamlarının görüşlerine pek itibar etmedikleri ve Müslümanlar ile birlikte yolsuzluk ve yoksulluğa karşı beraber mücadele verdikleri görülmüştür. İslam dünyasında ve Orta Doğudaki gelişmeler, Kıptî Hıristiyanların dışarıya göç etmesine neden olmuştur. Kilisenin radikal dinci İslâmî oluşumlar olarak adlandırılan unsurlara karşı rejim ile birlikte hareket ettiği ve bu durumun Mısır’daki sosyal barışı olumsuz etkilediği görülmektedir.

EKLER

EK.1: MİLÂDİ YILA GÖRE İSKENDERİYE (KIPTÎ) KİLİSESİNİN BAŞINA GEÇEN PATRİKLERİN İSİM VE GÖREVDE KALIŞ SÜRELERİNİ GÖSTEREN TABLOLAR²⁴⁴

TABLO:1.ROMALI KAYSERLER DÖNEMİNDEKİ PATRİKLER

1.	Havari Markos	M.40 ²⁴⁵
2.	Anianus	M.62
3.	Milius-Melyos	M.82
4.	Cardones	M.95
5.	Primus	M.106
6.	Justus	M.118
7.	Oomanius	M.129
8.	Marcianus	M.142
9.	Kladjnos	M.152
10.	Ogrbinos	M.166
11.	Julian	M.178
12.	Demetrius	M.189
13.	Aaraklas	M.232
14.	Dionysius	M.247
15.	Maximus	M.265
16.	Theonas	M.282

²⁴⁴ Lecnetü't-Târihi'l-Kıptiyye, 207-212.

²⁴⁵ Miladi olarak verilen tarih, adı geçen Patriğin o makama geliş yılını gösterir.

17.	I. Peter (Şehit)	M.300
18.	Archillaws	M.312

BİZANS DÖNEMİNDE KİLİSELERİN BÖLÜNMESİNE KADAR PATRİK OLANLAR

19.	I. Alexander	M.313
20.	I. Athanasius	M.326
21.	II. Peter	M.373
22.	I. Timothy	M.380
23.	Theophilus	M.385
24.	I. Cyril	M.412
25.	I. Dioscorus	M.444

KİLİSELERİN BÖLÜNMESİNDEN SONRA PATRİK OLANLAR

26.	II. Timothy	M.457
27.	III. Peter	M.477
28.	II. Athanasius	M.490
29.	I. Yoannis	M.497
30.	II. Yoannis (Tutsak-Mahpus)	M.507
31.	II. Dioscorus	M.517
32.	III. Timothy	M.520
33.	I. Theodosius	M.536
34.	IV. Peter	M.568
35.	Dmjnos	M.570

36.	Anasthasius	M.603
37.	Ondronigos	M.614
38.	I.Benjamin	M.620

MÜSLÜMAN ARAPLARIN VE MEMLÜKLÜLER DÖNEMİNDE PATRİK OLANLAR (Yaklaşık 900 yıllık dönem)

39.	Agothon	M.659
40.	III. Yoannis	M.677
41.	İsaac	M.686
42.	I. Simon ²⁴⁶	M.689
43.	II. Alexandros	M.703
44.	I.Cosmas	M.726
45.	I. Twadharos ²⁴⁷	M.727
46.	I. Haiyl	M.743
47.	I. Mina ²⁴⁸	M.767
48.	IV. Yoannis ²⁴⁹	M.776
49.	II. Markos	M.799
50.	Jacop	M.819
51.	II. Simon ²⁵⁰	M.836
52.	Yousab ²⁵¹	M.837

²⁴⁶ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 3 yıl 280 gün boş kaldı.

²⁴⁷ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 1 yıl 225 gün boş kaldı.

²⁴⁸ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 350 gün boş kaldı.

²⁴⁹ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 15 gün boş kaldı.

²⁵⁰ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 1 yıl 47 gün boş kaldı.

²⁵¹ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 30 gün boş kaldı.

53.	II. Haiyl ²⁵²	M.849
54.	II. Cosmas	M. (?)
55.	I. Shenouda	M.859
56.	I.Mikhail ²⁵³	M.881
57.	I. Gabriel	M.910
58.	III. Cosmas	M.921
59.	I. Makarios	M.933
60.	Tahaavarios	M.953
61.	II. Mina ²⁵⁴	M.956
62.	Abram ²⁵⁵	M.975
63.	Philotheos	M.(?)
64.	Zakaria ²⁵⁶	M.1004
65.	II. Shenouda ²⁵⁷	M.1032
66.	Khrstodhuls ²⁵⁸	M.1047
67.	II. Kirillos ²⁵⁹	M.1078
68.	II. Mikhail ²⁶⁰	M.1092
69.	II. Makarios ²⁶¹	M.1102

²⁵² Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 81 gün boş kaldı.

²⁵³ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 14 yıl boş kaldı.

²⁵⁴ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 1 yıl boş kaldı.

²⁵⁵ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 61 gün boş kaldı.

²⁵⁶ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 74 gün boş kaldı.

²⁵⁷ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 1 yıl 248 gün boş kaldı.

²⁵⁸ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 72 gün boş kaldı. Patriklik Makamını İskenderiye'den Kahire'ye nakleden kişidir. O günden beri günümüz dâhil Patriklik Makamı Kahire'de dir.

²⁵⁹ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 124 gün boş kaldı.

²⁶⁰ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 167 gün boş kaldı.

²⁶¹ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 2 yıl 25 gün boş

70.	II. Gabriel ²⁶²	M.1131
71.	III. Mikhail ²⁶³	M.1146
72.	V. Yoannis ²⁶⁴	M.1147
73.	III. Markos ²⁶⁵	M.1165
74.	VI. Yoannis ²⁶⁶	M.1189
75.	III. Cyril ²⁶⁷	M.1235
76.	III. Athanisuis	M.1250
77.	III. Gabriel	M.1269
78.	VII. Yoannis ²⁶⁸	M.1271
79.	II. Theodisius ²⁶⁹	M.1294
80.	VIII. Yoannis ²⁷⁰	M.1300
81.	IX. Yoannis ²⁷¹	M.1321
82.	(?)	M. (?)
83.	V. Peter ²⁷²	M.1340
84.	IV. Markos ²⁷³	M.1348
85.	X. Yoannis ²⁷⁴	M.1363

²⁶² Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 90 gün boş kaldı.

²⁶³ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 1 yıl 70 gün boş kaldı.

²⁶⁴ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 43 gün boş kaldı.

²⁶⁵ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 27 gün boş kaldı.

²⁶⁶ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 19 yıl 160 gün boş kaldı.

²⁶⁷ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 7 yıl 206 gün boş kaldı.

²⁶⁸ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 1 yıl 45 gün boş kaldı.

²⁶⁹ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 60 gün boş kaldı.

²⁷⁰ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 120 gün boş kaldı.

²⁷¹ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 43 gün boş kaldı.

²⁷² Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 64 gün boş kaldı.

²⁷³ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 96 gün boş kaldı.

²⁷⁴ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 6 ay boş kaldı.

86.	IV. Gabriel ²⁷⁵	M.1371
87.	Metaos ²⁷⁶	M.1375
88.	V.Gabriel	M.1409
89.	XI. Yoannis	M.1427
90.	II. Metaos	M.1448
91.	(?)	M.(?)
92.	IV. Mikhail	M.1475
93.	XII. Yoannis	M.1481
94.	XIII. Yoannis	M.1521
95.	VII. Gabriel	M.1526
96.	XIV. Yoannis	M.1570
97.	VIII. Gabriel	M.1585
98.	V.Markos	M.1602
99.	XV. Yoannis	M.1616
100.	III. Metaos	M.1629
101.	VI. Markos	M.1646
102.	IV. Metaos	M.1660
103.	XVI. Yoannis	M.1676
104.	VI. Peter	M.1718
105.	XVII. Yoannis	M.1727
106.	VII. Markos	M.1745

²⁷⁵ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 40 gün boş kaldı.

²⁷⁶ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 4 ay 3 gün boş kaldı.

107.	XVIII. Yoannis	M.1770
108.	VIII. Markos	M.1797
109.	VII. Peter ²⁷⁷	M.1809
110.	IV. Cyril	M.1854
111.	II. Demetrius	M.1862
112.	V. Cyril	M.1874

MISIR BAĞIMSIZLIK HAREKETİNİN BAŞLANGICI (Kral I. Fuad, Kral Faruk, Kral II. Fuad Dönemleri) ve BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ VE DEVRİM (1952) SONRASI DÖNEMDE GELEN PATRİKLER

113.	XIX. Yoannis	M.1927
114.	III. Makarius	M.1944
115.	II. Yousab	M.1946
116.	VI. Cyril	M.1959
117.	III. Sheneuda	M.1971
118.	Tawadros ²⁷⁸	M.2012

²⁷⁷ Bu Patrikten sonra Patriklik Makamı 2 yıl 3 ay boş kaldı.

²⁷⁸ Bu Patrik halen görevi devam etmektedir.

**EK.2: İZNIK KONSİLİNE KATILAN MISIR KIPTİ KİLİSESİ
TEMSİLCİLERİ²⁷⁹**

1	Alexandre d'Alexandrie
2	Paphnuce de la haute Thebes
3	Harpokration d'Alpokranon
4	Adamantius de Cyon
5	Arbetion de Pharbaeti
6	Philippe de Panephusis
7	Potamius d'Heraclee
8	Secundus de Ptolemaide
9	Dorothee de Peluse
10	Gaius de Thmuis
11.	Antiochus de Memphis ²⁸⁰

---

²⁷⁹ Ebras el-Eb Michael, el-Eb Antoine, 296.

²⁸⁰ İznik Konsili'ne katılan diğer temsilcilerin isim listesi için bk. Ebras el-Eb Michael, el-Eb Antoine, 296-310.

EK.3: KIPTÎ TAKVİMİ²⁸¹

1. Tût (Thoût)	Eylül (11 Eylül-10 Ekim)
2. Babâh	Ekim (11 Ekim-9 Kasım)
3. Hatûr (Hatour)	Kasım (10 Kasım-9 Aralık)
4. Kyhak (Kia’k)	Aralık (10 Aralık-8 Ocak)
5. Tûbah (Toubeh)	Ocak (9 Ocak-7 Şubat)
6. Amchîr	Şubat (8 Şubat-13 Mart)
7. Baromhat	Mart (14-15 Mart-8-9 Nisan)
8. Baramûdah	Nisan (9-10 Nisan-8-9 Mayıs)
9. Bashens	Mayıs (9-10 Mayıs-7-8 Haziran)
10. Baû’ûnah	Haziran (8-9 Haziran-7-8 Temmuz)
11. Abîb	Temmuz (8-9 Temmuz-6-7 Ağustos)
12. Mîsrâ	Ağustos (7-8 Ağustos-5-6 Eylül)
Artık gün Nesy	(6-7 Eylül-10 Eylül)

---

²⁸¹ Erdem, “Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma”, s. 168.

EK.4: KİLİSE İNŞASI VE ONARIMI İÇİN ON ŞART

1. Kilise inşa edilecek yer boş arazi mi tarım arazisi mi? Yaptıranın mülkiyetinde mi değil mi? (İstenen evrakların içine belge olarak konulmalıdır.)

2. İnşa edilecek kilisenin, caminin ve türbenin yerin boyutları bu iş için uygun mudur?

3. İstenilen yer boş bir yer ise, Müslümanların yaşadığı yerde mi yoksa Hıristiyanların yaşadığı yerde mi bulunmaktadır?

4. Bu yer Müslümanların yaşadığı bir yerde ise yapıma engel olacak bir durum var mıdır yoksa yok mudur?

5. İnşası istenilen kilisenin o yerleşim yerinde beyanın aksine o gruba ait başka bir kilise var mıdır?

6. İstenilen yerde kilise yok ise, orası ile en yakın yerleşim yeri ile arasındaki mesafe ne kadardır?

7. İbadet yeri yapmak isteyen grubun o yerleşim yerindeki sayısı ne kadardır?

8. Kilise inşa edilecek yer Nil üzerindeki bir köprüye, su kanalına ve sulama ile ilgili kamuya ait bir yere yakın ise, Sular İdaresi'nin görüşüne müracaat edilir.

9. Aynı şekilde ibadet yeri yapılacak yer demir yollarına ve istasyonlarına yakın bir yer ise, ilgili kurumun görüşüne müracaat edilir.

10. İbadet yeri yapmak isteyen kişi o yerin 1/1000 ölçekli haritasını, o yere ibadet yeri açmak isteyen grubun başkanının imzası, o yere Kilise inşa edecek tecrübeli mühendisin planı ve ilgili birimlerin hazırlayacağı bir raporu hazırlar. Yukarıda bahsi geçen ve istenilen belgeleri temin ederek resmî bir yazı ile ilgili bakanlığa gönderir.

Bişâre'ye göre aslında bu "On Şart" sadece kiliseler için olmayıp cami ve mescit inşasını da içermektedir. -Burada bir algı operasyonu yapılmaktadır- Hatta cami inşası için 50.000 (Elli bin) Cüneyh'lik teminat bedeli kiliselerde aranmamaktadır.²⁸²

---

²⁸² Bişâre, 36-37.

EK.5: KIPTÎ KİLİSESİ İLE ALAKALI BAZI FOTOĞRAFLAR

■ بهو الكاتدرائية القديمة التي تم بناؤها بأمر سلطاني ١٨٥٣ واكتملت في ١٨٨٩

Resim 1: Emr-i Sultan'i ile 1853 Yılında başlayıp 1889 yılında tamamlanan Eski Katedral'den bir görünüm.

■ الأنبا يوسف يتوسط الشيخ محمود أبو العيون والحاخام ناحوم رئيس الطائفة اليهودية

Resim 2: Patrik II. Yousab Muhammed Ebu'l Uyun ile Yahudilerin Hahamı Haham Nahum'un arasında oturuyor.

■ الشيخ حسن الباكوري يخطب في جموع المسيحيين بالكنيسة

Resim 3: Şeyh Hasen el-Bakuri Kilise’de Hıristiyanlara hitap ediyor.

■ قس فوق منبر مسجد يطالب المصريين بالقتال ضد العدوان

Resim 4: İngiliz işgaline karşı cami minberinden Mısırlılara hitap eden bir papaz.

■ عملية انتخاب بابا جديد عام 1946

Resim 5: 1946 yılında yapılan yeni patrik seçimi.

■ الرئيس محمد نجيب قائد مجلس الثورة يزور الانبا يوساب

Resim 6: 1952 devrim konseyi başkanı Muhammed Necip, Patrik II. Yousab'ı ziyaret ediyor.

■ الرئيس جمال عبد الناصر يعانق البابا كيرلس السادس

Resim 7: Cemal Abdunnasır VI. Cyril ile selamlaşırken.

■ عبدالناصر وكيرلس وهيلد سلامسى اثناء افتتاح الكاتدرائية

Resim 8: Abdunнасır, VI. Cyril bir Katedral açılışında.

■ الرئيس السادات ونائبه مبارك ورجال الدولة والاتباء لشهوده والشمس كل يؤدى صلته فى مكان واحد

Resim 9: Enver Sedat, yardımcısı Hüsnü Mübarek, Papazlar ve Patrik III. Şennude aynı yerde (Kilise’de) birlikte namazlarını kılıyorlar.

Roma Katolik Papa'sının 2000 yılında Mısır'a yaptığı ziyaretten fotoğraflar:

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, İsam, “Mehâvifü’l-Akbât min Hugbeti’l-İhvân fi Mısır”, **el-Akbât fi Mısır Ba‘de’s-Sevr**, (ed. Heyet), el-Merkezü’l-Mesâdir li’d-Dirâsât ve’l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 171-202.
- ABDÜLKADİR, Eşref, ”Mısır: Mehâvifü’l-Akbât”, **el-Akbât fi Mısır Ba‘de’s-Sevr**, (ed. Heyet), el-Merkezü’l-Mesâdir li’d-Dirâsât ve’l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 133-170.
- APAK, Adem, “Mısır’ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, c. 10, sy. 2, 2001, ss. 145-160.
- ARTOKÇA, İzzettin, **Kıptîler (Stratejik Rapor)**, Ankara, 2013.
- ATIYYE, Aziz Süryal, **Târîhu’l-Mesîhiyyeti’ş-Şarkıyye**, el-Meclisu’l-A‘lâ li’s-Sekâfe, Kahire, 2005.
- el-ATRAŞÎ, İyâd Mustafa Abdülfettâh, **Muâlecetü’l-Mevâkı‘i’l-İhbâriyyeti’l-Elektronıyyeti’l-Arabiyye li-vakâi‘i’l-Akbât fi Mısır**, (Doktora Tezi), Ezher Üniversitesi -Gazze Şubesi- Filistin, 2012.
- AYDIN, Mehmet, **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.
- el-AZBAVÎ, Yüsrî, “el-Akbât fi’l-Mehceri’n-Neş’e ve’l-Mesar”, **el-Akbât fi Mısır Ba‘de’s-Sevr**, el-Merkezü’l-Mesâdir li’d-Dirâsât ve’l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 275-338.
- BAHR, Semîra, **el-Akbât fi’l-Hayâti’s-Siyâsiyyi’l-Mısriyye**, (takdîm: Ali Ahmet Abdülkadir), y.y., 1979.
- BİŞÂRE, Azmî, **Hel min Mes’ele Kıptiyye fi Mısır**, el-Merkezü’l-Arabî li’l-Ebhâs ve’d-Diraseti’s-Siyâse, Beyrut, 2012.
- el-BİŞRÎ, Târik, **ed-Devle ve’l Kenîse**, Daruş-Şurûk, Kahire, 2011.
- el-BİŞRÎ, Târik, **el-Müslimûn ve’l Akbât fi İtâri’l-Cemâati’l-Vataniyye**, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-‘Âmme li’l-Kitâb, y.y., 1980.

- ERDEM, Mustafa, “Kıptî Kilisesi Üzerine Bir Araştırma”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 36, sy. 1, 1997, ss. 143-178.
- ERDEM, Mustafa, “Monofizit Kiliselerinde Din Anlayışı (Kıptî Kilisesi Örneği)”, **Dinler Tarihi Araştırmaları II**, Dinler Tarihi Derneği Yayınları 2, Ankara, 2000, ss. 89-97.
- EBRAS el-Eb Michael, el-Eb Antoine, **el-Mecmau’l-Meskûniyyü’l-Evvel / Niqia el-Evvel (325)**, Lübnan, 1997.
- EBÛ ZEHRE, Muhammed, **Muhâdarât fi’n-Nasrâniyye**, er-Riasetü’l-Âmme li’l-Ebhâs ve’l-Buhûsi’l-Âlemiyye ve’l-İftâi ve’d-Da‘veti ve’l-İrşâd, Riyad, 1404 h./1983 m..
- EDWARD, W., **Ekalliyye Ma‘zûle: el-Kıssatü’l-Hadîse li-Akbâti Mısır**, Arapçaya çev. Necip Vehbe, y.y., 1999.
- ERTOSUN, Erkan - Pakize Toprak, “11 Eylül Sonrası Ortadoğu’da Din, Terör ve Müslüman Kardeşler Örneği”, **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, 2016, Winter 3, sy. 42, s. 559-573. http://www.jasstudies.com/Makaleler/714570963_35.%20Pakize%20TOPAK.pdf (Erişim Tarihi: 06.11.2016).
- FORTESCUE, A. “Batı Süryaniler’den Melkitler”, **Journal of the Assyrian Academic Society**, çev. Meral Ünüvar, c. 10, sy. 2, 1996.
- GÖNENÇ, Halil Abdülkerim, **el-Mevsûatü’l-Fıkhîyyetü’l-Müeyssere**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992.
- GÜNDÜZ, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara, 1998.
- el-ĞANNÂM, Muhammed Talat, **Edvâ ale’n-Nasrâniyye: Târîhuhâ ve Akîdetuhâ**, Matbaatu’l-Fecri’l-Cedid, Kahire, 1987.
- HEYET, **el-Akbât fi Mısır Ba‘de’s-Sevr**, el-Merkezü’l-Mesâdir li’d-Dirâsât ve’l-Buhûs, Dubai, 2012.
- İBN-İ ABDÛLHAKEM, **Kitâbu Fütûhi Mısır**, thk. C.C. Torrey, London.
- İMÂRE, Muhammed, **Fî Mes’eleti’l-Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm**, Mektebetü’ş-Şurûk, Kahire, 2001.

- İMÂRE, Muhammed, **İslâm ve'l Akalliyyât El-Mâzi..ve'l Hâdir..ve'l Müstakbel**, Mektebetü'ş-Şurûk, Kahire, 2003.
- İSKENDERÎ, Ömer - A. C. Sefdij, **Târîhu Mısır ile'l-Fethi'l-Osmânî**, 2.bs., el-Mektebetü'l-Medbûlî, Kahire 1996.
- İZNİK BELEDİYESİ, **Uluslararası İznik Sempozyumu (5-7 Eylül 2005)**, İstanbul, t.y. “*Kıptiler*”, **DİA**, c. 25, İstanbul, 2002, ss. 424-426.
- LECNETÜ'T-TÂRİHİ'L-KIPTIYYE, **Hulâsatü Târîhi'l-Mesîhiyye fî Mısır**, Matbaatü Medârisi'l-Ehad, 3. bs., y.y., 1996.
- LEYLÂ, Ali, “Devrü'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme‘i'l-Mısırî”, **el-Akbât fî Mısır Ba‘de’s-Sevr**, (ed. Heyet), el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 9-62.
- LÜTFÎ, Vâil, “el-Akbât fî Mısır ve Tahaddiyyâtü'l-Vâki‘i’s-Selef”, **el-Akbât fî Mısır Ba‘de’s-Sevr**, (ed. Heyet), el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 241-274.
- el-MAKRÎZÎ, Ebû Muhammed Takıyyüddîn, **Târîhu'l-Akbât**, (thk. Abdülmecit Diyab), Dâru'l-Fâzile, y.y, 1995.
- MECDÎ, Ferîd Muhammed, **Dâiratü'l-Maârifî'l-Karnî'l-İşrîn**, Dârü'l-Mârife, 3.bs., Beyrut, c. 7, 1971.
- el-Mecme‘u'l-Mukaddes li'l-Kenîseti'l-Kiptiyyeti'l-Urtûduksiyye, **Lâihatü Mecâlisi'l-Kenâis**, Sekretâriyyetü'l-Mecme‘i'l-Mukaddes, Kahire, 2013
- MİDHAD, Mahmûd, **Mısru'l Kıbtıyye**, y.y., Kahire, 1998.
- MİHRÎ, Muhammed, **Sudan Seyahatnamesi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.
- MORO, Muhammed, **Yâ Akbâta Mısra İntebihû**, el-Muhtâru'l-İslâmî, t.y., y.y., <http://kotob.has.it>.
- MÂDÎ, Ebu'l-A‘lâ, **el-Meseletü'l Kıptiyye ve‘ş-Şerîa ve’s-Sahvetü'l-İslâmiyye**, (takdîm: Târık el-Bişrî), Kahire, 2007.
- SEMÎR, Abduh, **el-Mesîhiyyûne'l Arab... İlâ Eyne?**, Beyrut, 2012.
- SİNANOĞLU, Mustafa, “İznik Konsili”, **DİA**, İstanbul, 2001, c. 23, ss. 549-552.

- STEPHANOUS, Andrea Zekî, “El-Kuvâ el-Mesihîyye fî Mısır ve Mevkıfuhâ mine’s-Sevr”, **el-Akbât fî Mısır Ba‘de’s-Sevr**, (ed. Heyet), el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2012, ss. 97-132.
- SÜRYAL, Riyad, **el-Müctemau'l-Kıptî fî Mısır fi'l-Karni 19**, (Doktora Tezi), Mektebetü'l-Muhabbe, Mısır, 1970.
- ŞUNNÛDE, Zeki, **Mevsûatü Tarihi'l-Akbât**, c.18, y.y, 1998.
- TÂCİR, Jack, **Akbât ve Müslimûn münzü'l-Fethi'l-'Arabî ilâ 'Âmi 1922 Mîlâdiyyen**, Hindâvî, Kahire, 2013.
- TAŞPINAR, İsmail, “I. İznik Konsili'nin (325) İslam Kaynaklarındaki Yeri”, **Uluslararası İznik Sempozyumu, (5-7 Eylül 2005)**, İznik Belediyesi, İstanbul, t.y., ss. 149-167.
- TOMAR, Cengiz, “Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)”, **DİA**, c. 29, İstanbul, 2004, ss. 559-563.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ekrem SERT
Tez Adı	Mısır Kıptî Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	Dinler Tarihi
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(Lar)ı	Doç. Dr. Muhammet TARAKÇI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☒ ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 28.07.2017

İmza:

